

T. C.

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**FIKHU'L-KEYDÂNÎ, EL-MUKADDİME
VE EL-VİKÂYE'NİN MUKAYESESİ:
NAMAZ ÖRNEĞİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Abdylmejit SAHATMAMEDOV

BURSA - 2011

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**FIKHU'L-KEYDÂNÎ, EL-MUKADDİME
VE EL-VİKÂYE'NİN MUKAYESESİ:
NAMAZ ÖRNEĞİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Abdylmejit SAHATMAMEDOV

**Danışman:
Prof.Dr. A. Saim KILAVUZ**

BURSA - 2011

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dalı, Temel İslam Bilimleri Anabilim/Anasanat
İslam Hukuku Bilim Dalı'nda
numaralı Abdülmevlit Sahatmamedov'nin
hazırladığı "Fıkıh'ın Kaynakları, El-İttihadü'l-Me'vâ ve El-Vikâye'nin" konulu
..... (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması)
ile ilgili tez savunma sınavı, 17/08/2011 günü - 9:00 saatleri arasında
yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
..... (başarılı/başarısız) olduğuna
(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu

Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. A. Saim Kılavuz
Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Recep Cici

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar Aydın

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

ÖZET

Yazar	: Abdulmecid Sahetmammedov
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı	: İslam Hukuku
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: x + 92
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Prof.Dr. A. Saim KLAVUZ

Bu tezde Hanefî mezhebinin Maveraunnehir ve Anadolu coğrafyasında yetişmiş olan VIII ve IX. yüzyıl âlim ve fakihlerinden Tâcüşşerîa el-Mahbûbî, Lütfullah el-Keydânî ve Kutbuddin İznîkî ve bunların namaza dair eserleri inceleme konusu yapılmıştır. Söz konusu âlimler fikhî yönden halkın nabzını tutacak ve onların kolay anlayabilecekleri *el-Vikâye*, *Fıkhu'l-Keydânî* ve *el-Mukaddime* isimli eserler telif etmişlerdir. Tezde bu eserlerin namaz bahsi farklı açılardan ele alınıp incelenmiş ve mukayeseler yapılmıştır.

Tez, girişi takip eden iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ilmihallerle ilgili genel bilgi verilmiştir. Birinci bölümde müelliflerin hayatları, eserleri ve tez konusu olan eserlerin üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde tez konusu olan eserler kronolojik olarak ele alınmış, eserlerin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durulmuş ve ortak ve farklı yönleri tespit edilerek mukayesesi yapılmıştır.

ABSTRACT

Name and Surname	: Abdylmejit Sahatmamedov
University	: Uludag University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Basic İslamic Sciences
Branch	: Islamic Law
Degree Awarded	: Master
Page Number	: x + 92
Degree Date	:
Supervisor	: Prof.Dr. A. Saim KLAVUZ

FIKHU'L- KEYDÂNÎ EL- MUQADDİMA COMPARISON AND *VİKÂYE* HAND

This thesis shows us the Works of Hanafî sects scholars Tâcüşşerîa el-Mahbûbî, Lütfullah el-Keydânî and Kutbuddin İznikî's studies related with the namaz in thegeography of Transoxiana and AnatoliainVIII and IX centuries.

These scholars have written the copyrights that can hold the pulse of the people and they can understand fiqh as their ways named as *al-Vika*, *Fıkhul-Keydânî* and *el-Muqaddima*.

Inthis thesis, the namaz has been refer redand different aspects are handled and examined, and comparisons weremade.

Thesis consists of two sections. In the introduction part the over view about the cathechism has been provided. In the first section, the lives of authors, works, and studies and information about the thesis on the subject is given.

These cond part of the thesis topic is discussed in chronologicalorder, the works focused on the shape and substance to the characteristics and commonalities, their comparison and differences have been identified.

ÖNSÖZ

Maveraünnehir’de nam salmış olan Tâcüşşerîa *el-Vikâye* adlı eserini her ne kadar torunu için kaleme aldığı söylemiş olsa da, medrese talebelerinin istifade edebileceği güzel bir çalışma ortaya koymuştur. Esere yazılmış olan yüzlerce şerh de bunu tasdik eder mahiyettedir. O bölgelerde çok tutulmuş olan ikinci eser ise yine medrese talebelerine fıkıh ilmine giriş mahiyetinde okutulmuş olan Lütfullah el-Keydânî’nin *Fıkhü’l-Keydânî* adlı eseridir. Eser namazın şartlarını kısa ve özlü bir şekilde ele alma özelliğine sahip olmasıyla tanınmıştır. Osmanlı medreselerinin ilk müderrislerinden Kutbuddin İznikî tarafından kaleme alınan ve ilk Türkçe ilmihal olma niteliği taşıyan *el-Mukaddime* adlı eser de yıllarca halkın istifadesine sunulmuş ve Osmanlı medreselerinde öğrencilere okutulmuştur. Genel olarak eserler sadece medrese sıralarında okutulmamış, halkın dini hayatına da ışık tutmuştur. Müelliflerin hayatı ile ilgili fazla bilgi olmamakla birlikte Hanefî mezhebi çerçevesinde güzel bir miras bırakmışlardır.

Bu eserleri tez konusu olarak seçmemizin en önemli amaçlarından bir tanesi Merkezi Asya’da *el-Vikâye* ve *Fıkhü’l-Keydânî*’nin hala muteber eserler olmalarıdır. Zikrettiğimiz iki esere ilave olarak Osmanlı’da İznikî’nin *el-Mukaddime*’si de dâhil edilmiştir. Bu eserlerin tutulma sebebi ve özelliklerini inceleyip ortaya koymayı ve farklı yönlerden mukayeseler yapmayı arzu ettik.

Memleketim olan Türkmenistan’ın, Asya ülkeleri içerisinde *el-Vikâye* ve *Fıkhü’l-Keydânî*’den en çok istifade eden ülke olduğunu söylemek mümkündür. Halk fikhî meselelerle karşılaştıklarında ilk önce bu eserlere başvurmaktadır. Ancak eserlerin bazen yanlış anlaşıldığı yerler de olmuştur. Bu sebepten dolayıdır ki, eserleri inceleyip aslımı öğrenmek ve yanlış anlamaları tespit edip değerlendirmek istedik.

Bu tez iki bölümden müteşekkil olup, birinci bölümde müelliflerin hayatları, eserleri, tez konusu olan eserler, üzerlerine yapılan çalışmalar, günümüze ulaşan, incelenen şerhler ve diğer ülkelerde kayıtlı olan şerhler beyan edilmiştir.

Tezin en önemli kısmı olan ikinci bölümünde konular eserlerin şekil ve muhteva özelliği isimli ana başlık altında işlenmiştir. Eserlerin muhteva özelliği başlığı altında

“Eserlerin namaz bahsini ele alış biçimleri, eserlerin diğer özellikleri ve eserlerin ortak ve farklı özellikleri” başlıkları mevcuttur.

Tezin maksadı eserlerin namaz konusunu nasıl ele aldıkları, hükümleri elde ettikleri kaynaklar, yaşadıkları dönemin etkileri, müelliflerin daha çok önem verip geniş olarak ele adlıkları konular ve Hanefî mezhebinin kurucularından olan Ebu Hanife, İmam Muhammed ve Ebu Yusuf’un görüşlerine bağlı kalmaları gibi yönleri ortaya koyarak mukayeseler yapmaktadır.

Danışman hocam Prof. Dr. A. Saim KILAVUZ’a, tez konusunun seçiminde ve tezle ilgili her konuda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Recep CiCi’ye, her konuda destek veren hâdim ve hocam olan sayın dekanım Prof. Dr. Yaşar AYDINLI’ya, tezi baştan sona kadar okuyup gerekli tashihlerde bulunan Dr. Abdurrahim KOZALI hocama teşekkürlerimi sunuyorum.

Bursa 2011

Abdylmejrit Sahatmamedov

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	
İLMİHAL İLE İLGİLİ GENEL BİLGİ	

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜELLİFLERİN HAYATLARI VE ESERLERİ

I. EL-VİKÂYE MÜELLİFİ: TÂCÜŞŞERÎA EL-MAHBÛBÎ	3
A. Hayatı	3
B. Eserleri.....	5
1. Genel Olarak Eserleri	6
a. El-Vikâye	6
b. Şerhu'l-Hidâye veya el-Kifâye fî Şerhi'l-Hidâye	6
c. El-Fetâva ve El-Vâkıât	7
2. El-Vikâye ve Üzerine Yapılan Çalışmalar	7
a. Şerhu'l-Vikâye li Sadrişşerîa	7
b. Şerhu'l-Vikâye l'İbni Melek	9
c. El-İstiğnâ alâ Şerhi'l-Vikâye.....	11
d. Şerhu'l-Vikâye li Karahisârî	12
II. FIKHU'L-KEDÂNÎ MÜELLİFİ: LÜTFULLAH EN-NESEFÎ EL-KEYDÂNÎ	13
A. Hayatı	13
B. Eseri	13
1. Fıkhı'l-Keydânî	13
2. Fıkhı'l-Keydânî ve Üzerine Yapılan Çalışmalar	14
a. Şerhu'l-Mukaddimeti's-Salât	14

b. Şerhu'l-Mukaddimeti's-Salât li'l-Keydânî	14
c. Câmiu'l-Mebânî li Mesaili Fıkhî'l-Keydânî	15
d. Şerhu'l-Mukaddimeti's-Salât.....	15
e. Şerhu Fıkhî'l-Keydânî.....	15
f. Tercüme-i Fıkhî'l-Keydânî.....	15
g. Şerhu Fıkhî'l-Keydânî	15
III. EL-MUKADDİME MÜELLİFİ: KUTBUDDİN İZNİKÎ	16
A. Hayatı	16
B. Eserleri.....	18
1. Genel Olarak Eserleri	18
a. El-Mukaddime.	18
b. Mürşidü'l-Müte'ehhilin.	19
c. Tefsîrü'l-Kur'ân (Tefsîru Kutbüddîn).....	20
d. Telfikât.....	20
e. Risâle fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyye.....	20
2. El-Mukaddime Ve Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

ESERLERİN ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

I. ESERLERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	23
A. El-Vikâye'nin Şekil Özelliği	23
1. El-Vikâye'nin Tasnifi	23
2. Dil ve Üslup Özellikleri.....	24
3. Cümle Yapısı	24
4. Metin Yapısı ve Meselenin Vaz Edilmesi	25
5. Konuyu Tarif Etmesi	25
6. El-Vikâye'ye Mahsus Bazı Özel Kelimeler	26
B. Fıkhî'l-Keydânî'nin Şekil Özelliği	26
1. Fıkhî'l-Keydânî'nin Tasnifi.....	27
2. Dil ve Üslup Özellikleri.....	27
3. Cümle Yapısı	27
4. Metin Yapısı ve Meselenin Vaz Edilmesi	27
5. Konuyu Tarif Etme	28
6. Fıkhî'l-Keydânî'ye Mahsus Bazı Özel Kelimeler	28
C. El-Mukaddime'nin Şekil Özelliği	28
1. El-Mukaddime'nin Tasnifi	28
2. Dil ve Üslup Özellikleri.....	29
3. Cümle Yapısı	30
4. Metin Yapısı ve Meselenin Vaz Edilmesi	30
5. Konuyu Tarif Etme	30
6. El-Mukaddime'ye Mahsus Bazı Özel Kelimeler	30

II. ESERLERİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	31
A. Namaz Bahslerinin Tahlili	31
1. El-Vikâye’de Namaz Konusu	31
2. Fıkhü’l-Keydânî’de Namaz Konusu	47
3. El-Mukaddime’de Namaz Konusu	51
4. Değerlendirme	63
a. El-Vikâye’nin Namaz Konusunun Değerlendirilmesi	63
b. Fıkhü’l-Keydânî’nin Namaz Konusunun Değerlendirilmesi	65
B. Eserlerin Diğer Özellikleri	68
1. Delillere Yer Vermeleri	68
a. El-Vikâye’nin Delillere Yer Vermesi	68
b. Fıkhü’l-Keydânî’nin Delillere Yer Vermesi	69
c. El-Mukaddime’nin Delillere Yer Vermesi	70
2. Tercihlere Yer Vermeleri	70
a. El-Vikâye’nin Tercihlere Yer Vermesi	70
b. Fıkhü’l-Keydânî’nin Tercihlere Yer Vermesi	74
c. El-Mukaddime’nin Tercihlere Yer Vermesi	74
3. Mezhep, İctihat ve Taklide Yönelik Tutumları	77
a. El-Vikâye’nin Mezhep, İctihat ve Taklide Yönelik Tutumları	77
b. Fıkhü’l-Keydânî’nin Mezhep, İctihat ve Taklide Yönelik Tutumları	77
c. el-El-Mukaddime’nin Mezhep, İctihat ve Taklide Yönelik Tutumları	77
C. Eserlerin Ortak ve Farklı Özellikleri	78
1. Eserlerin Ortak Özellikleri	78
2. Eserlerin Farklı Özellikleri	80
a. Namazın Şartlarındaki Farklılıklar	80
b. Namazın Farzlarındaki Farklılıklar	81
c. Namazın Vaciplerindeki Farklılıklar	81
d. Namazın Sünnetlerindeki Farklılıklar	81
e. Namazın Müstehaplarındaki Farklılıklar	82
f. Namazı Bozan Şeylerdeki Farklılıklar	83
g. Namazın Mekruhlarındaki Farklılıklar	84
h. Namazın Mubahlarındaki Farklılıklar	84
SONUÇ	86
BİBLİYOGRAFYA	88
ÖZGEÇMİŞ	92

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: bin
bk.	: bak
ev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ef.	: Efendi
İA	: İslam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
Ktp.	: Kütüphane
KZ	: Keşfu'z-Zunûn
mad.	: Madde
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan Sayfaya
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik
vr.	: Varak

GİRİŞ

İLMİHAL İLE İLGİLİ GENEL BİLGİ

Sözlükte ilmihal “davranış bilgisi” anlamına gelir.¹ İlmihal’in tarifi “Bir Müslüman’ın günlük yaşantısında lazım olan, kul-Allah, kul-kul ilişkilerini düzenleyen ve herkesin bilmesi gerekli olan bilgileri içeren ilim”² olarak yapılmıştır. Tariften de anlaşıldığına göre, iman, ibadet ve ahlak konuları başta olmak üzere her bir Müslümanın bilmesi lazım olan dini konuları anlatan kitaplara ilmihal ismi verilmiştir.

Allah ve insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ilmihal kitapları genellikle tartışmalardan uzak ve halk için yazılmış eserlerdir. İlmihal’in bir Müslümanın dini hayatında önemli yeri vardır. Bu sebepten dolayı ilmihaller güncel konuları ihtiva ederler.

İslam bilginleri tarafından bugüne kadar yüzlerce ilmihal kaleme alınmıştır. Eserlerde iman esaslarıyla birlikte ibadet konularına daha fazla yer verilmiştir. İlmihal çalışmalarında genel olarak, imanın şartları ve İslamın şartları olarak bilinen meseleler ele alınmaktadır. İlmihallerde ilk işlenen konu, iman ve iman esaslarına ilişkin bilinmesi gerekenlerdir. Bundan sonra İslamın şartları olarak bilinen kelime-i şahadet ile namaz, zekât, hac ve oruç ibadetleriyle ilgili konular anlatılmaktadır. Konular genelde belli bir mezhebin görüşleri ve tercihleri çerçevesinde anlatılmaktadır.

İslamiyet’in gelişiyile Sahabe, günlük hayatında karşılaştığı sorunları Hz. Peygamber’den sözlü olarak öğreniyor. Bu yüzden ilmihal bilgilerinin ilk kez Hz. Peygamber tarafından sözlü olarak öğretilmeye başladığı söylenebilir. Buna göre ilmihal bilgileri hicri ilk asırda büyük ölçüde sözlü olarak öğretilmiştir.³ Bu dönemde sözlü olan sadece ilmihal bilgileri değildir. Bilgilerin hepsi sözlü olarak aktarılmıştır. Yazılı ilk çalışmalara ise İmam Azam’ın *el-Fıkhu’l-Ekber* ve Ahmed b. Hanbel’in *Kitabu’s-Salât*’i

¹ Kelpetin, Hatice, “İlmihal” **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2009, XXV, 139.

² Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 2. b., Ensar Yayınları, İstanbul, 2005, s. 247.

³ Geniş bilgi için bk. Karaman Hayreddin, **İslam’ın Işığında Günün Meseleleri**, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, 1996, C. III, ss. 161-163.

örnek verilebilir. Ebu Hanife'den sonra ilmihal türü çalışmalar Ebu Mansur Mâturidî (ö. 333/944) döneminde gelişme göstermiş ve zaman zaman geçirdiği değişimlerle pek çok eser ortaya çıkmıştır. İmam Birgivi'den (ö. 981/1573) beri bu güne kadar gördüğümüz Türkçe ilmihaller şekline dönüşmüştür. O günden bu güne bazı zamanlarda, akait ve ibadetler ayrı kitaplarda bazı zamanlarda ise ikisi bir kitapta, bazen de ihtiyaca göre ahlak, siyer, adap gibi bahsler ilave edilerek ilmihal adıyla yayılmıştır. Bu çalışmalara *Eski Amentü şerhi*, *Mızraklı ilmihal*, *Halebî Tercümesi* ve *Nimet-i İslam* örnek olarak verilebilir. İlmihal kültürü genel olarak, Türkler arasında çok yaygın olarak bilinir. Türkler dışında Arap ülkelerinde ise genellikle ilmihal kitapları yerine ez-Zarûraâtü'd-Diniyye isimleriyle yazılan eserler bulunduğu görülmektedir.

Tez konusu olarak seçtiğimiz eserlerden biri olan Kütbüddin İznikî'nin *el-Mukaddime* eserinin ilk Türkçe ilmihal olma özelliği vardır. Hanefî Mezhebinin görüşleri esas alınarak yazılan ilmihalde diğer mezhep görüşlerine de atıflar yapıldığı ve fikhî konuların yanı sıra ahlaki konulara da değinildiği bilinmektedir.⁴

“İlmihal” isminin kullanıldığı ilk kitap ise XVI. Yüzyıldan sonra yazıldığı tahmin edilen ve zamanımıza kadar etkisini sürdüren *Mızraklı ilmihal*dir. *Mızraklı ilmihal*'in sıbyan mekteplerinde, camilerde ve evlerde yaygın olarak okunması sebebiyle halkın din anlayışını etkilediği bilinmektedir. Daha sonra kaleme alınan Kâdızâde İstanbûli'nin *Cevher-i Behiyye-i Ahmediyye fî Şerhi'l-Vasiyyeti'l-Muhammediyye*'si de ilk ilmihaller arasında gösterilir.⁵

⁴ Geniş bilgi için bk. Bozkurt, Ramazan, **Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları ve Problemleri**, (basılmamış yüksek lisans tezi) Konya, 2006, ss. 1-18.

⁵ Kelpetin, a.g.m., s. 140.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜELLİFLERİN HAYATLARI VE ESERLERİ

I. *EL-VİKÂYE* MÜELLİFİ: TÂCÜŞŞERÎA EL-MAHBÛBÎ

A. Hayatı

Hanefî fâkihlerinden Tâcüşşerîa'nın asıl adı Ebu Abdullâh Tâcüşşerîa Ömer b. Sadruşerîa el-Evvel Ubeydullâh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Bûharîdir. Nisbesinden de anlaşılacağı üzere Buhâra'nın çok etkili olmuş Sadr⁶ ailelerinden Buhâralı Mahbûbîlere mensuptur. Yine kendisi gibi fakih olan, Mahmûd b. Sadruşerîa'nın kardeşi ve Sadruşerîa es-Sânî'nin dedesidir. Kaynaklarda genellikle kardeşi Mahmûd ile karıştırılmıştır. Mahmûd b. Sadruşerîa daha çok "Burhânüşşerîa" lakabıyla bilinmesine rağmen *el-Vikâye* yazmalarının bir kısmında ve bazı biyografi kaynaklarında kendisinden Tâcüşşerîa lakabıyla söz edilmiştir.⁷

Babası ve kardeşinin neseplerine bakarak Tâcüşşerîa'nın Buhâra'da⁸ doğduğu söylenebilir. Zira "el-Mahbûbî" sülalesine mensup diğer fertlerin kabirleri de Buhâra'da, Şerâbât'da bulunmaktadır.

Kaynaklarda Tâcüşşerîa'nın hayatı ile ilgili fazla bilgi olmamasına rağmen dedeleri Sahabe Ubâde b. Sâmit'in (r.a)⁹ soyundan gelen ve torunu Mahbûb b. Velid'den dolayı Mahbûbî nisbesiyle anılan aile, Cemâleddin Ubeydullah b. İbrahim el-Mahbûbî ile birlikte

⁶ **Sadr:** Şehrin siyasi ve hukukî bürokrasisinin başı demektir. bk. Murteza Bedir, "Tâcüşşerîa", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2011, XXXVIII, s. 360.

⁷ Süleymaniye Ktp, Ayasofya, nr. 1505, vr. 1a.

⁸ İsmail Paşa Bağdâdî, **Hediyyetü'l-Ârifin**, Tahran, 1946, I, 95,787.

⁹ Ashabın ileri gelenlerinden Ubâde b. Sâmit b. Kays b. Esram (r.a.), Hazrec kabilesinin reislerinden olup, Akabe biatlarında hazır bulunan ilk Medine Müslümanlarındandır. Kendisi Bedir, Uhud, Hendek ve diğer gazvelere katılmış, Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde Kur'an'ı cem etmekle görevlendirilmiş ve İslam adına birçok hizmetlerde bulunmuş bir kimsedir. Daha geniş bilgi için bk. Butrûs el-Bostânî, "Ubâde", **Kitabu Dâireti'l-Maarif**, IX, 336.

(ö.630/1233) VI/XII. yüzyıldan itibaren Buhâra'nın önde gelen ailelerinden olmuş ve Cemâleddin'nin oğlu Şemseddin Ahmed 636/1238-39'daki Târâbî isyanının ardından Buhâra'da bu aileden gelen ilk "sadr" olmuş, bundan sonra "sadr" görevi bir süre bu ailede kalmıştır. Ancak ailenin şeceresiyle ilgili ciddi bir karışıklık olduğu anlaşılmaktadır. Bunda Moğol istilâsı yüzünden yaşanan çalkantılı dönemin özellikle Buhâra ve çevresinde büyük tahribata yol açmasının ve ilim merkezlerinin harabeye dönmesinin ve dolayısıyla kaynakların kaybolmasının rolü olmalıdır.¹⁰

Ailesi İslamî ilimlerde sadece Buhâra'da değil diğer İslam beldelerinde de etkili olmuştur. Zira öğrenim gören talebeler sadece yerlilerden oluşmadığı gibi, ayrıca kendisinin Kirman'a giderek burada müderrislik yaptığı da bilinmektedir.

Söylenenlerden hareketle Tâcüşşerîa'nın büyük bir müderris olduğu ve birçok talebe yetiştirdiği bilinmektedir. Zira o sadece Maverâünnehir bölgesinin değil, Hicri VII. asrın yetiştirdiği Hanefî mezhebinin en gözde fakihlerinden birisidir.

Genç yaşta tahsile başladığı düşünülürken, hayatının geri kalan kısmını da bu yolda harcadığını tahmin etmek zor değildir. Bu konuda elimizde açık bir bilgi bulunmasa bile kendisine ait olan *el-Vikâye*'nin mukaddimesinde yer verdiği, ilmin önemine dair bilgilerden, hayatı boyunca üstlenmiş olduğu görevlerden ve telif ettiği eserlerden bu husus anlaşılabilir.¹¹

Tahsiline ilk kez Buhâra'da başlamış olan Tâcüşşerîa'nın, babası dışındaki hocalarının hiçbiri bilinmemektedir. Muhtemelen geleneksel medrese eğitiminin giriş müfredatını bitirdikten sonra, fıkıh öğrenimini babasıyla birlikte sürdürmüştür. Benzer şekilde kendisi de torununa İslamî ilimlere giriş derslerini tamamlamasından sonra fıkıh öğretmeye başlamıştır. Ne gençlik yıllarındaki, ne de sonraki dönemlere dair ilmî hayatını anlatan herhangi bir kaynağa rastlanmamaktadır.

Ne kadar talebe yetiştirdiği ve talebelerinin kimler olduğu bilinmemekle beraber, onun kendi döneminde fıkıhın beşiği olan Buhâra'da çok tanınmış bir fâkih olduğu dikkate alındığında, dönemindeki Maverâünnehir fâkihlerinin çoğuna hocalık yaptığını söylemek mümkündür.

¹⁰ Murteza, a.g.m., s. 360.

¹¹ **El-Vikâye "Babu's-Salât"** İstanbul Müftülük Ktp. nr. 300, vr. 1a.

VII./ XIII. asırda yaşamış olan Tâcüşşerîa'nın kesin olarak hangi tarihte vefat ettiği de açık değildir. Kâtip Çelebi *Hidâye* şârihleri arasında zikrettiği Tâcüşşerîa hakkında şöyle der: “672/1274’de vefat etmiş olan Tâcüşşerîa Ömer’in şerhi de *Hidâye* şerhlerinden biridir. Onu *Nihâyetü’l-Kifâye fî Dirâyeti’l-Hidâye* diye adlandırmıştır. Bu kitabının yeminler babının sonunda ise şöyle demiştir: Ebû Abdillâh Ömer b. Sadrişşerîa Kitabü’l-Eymân babını 673/1275 yılının Şa‘ban ayının sonunda, Kirman şehrinde yazıp tamamladı.”¹² Burada vefat tarihi olarak gösterdiği 672/1274 ile Kirman’da bulunduğu Hicri. 673/1275 arasındaki çelişki muhtemelen müstensih veya matbaa hatasıdır. Ancak ne Kâtip Çelebi’nin, ne de diğer tabakât müelliflerinin Tâcüşşerîa’nın vefat tarihiyle ilgili söyledikleri doğrudur; bu hata hala devam etmektedir. Aynı şekilde Burhânüşşerîa için söylenen 673/1275 tarihi de doğru değildir. Çünkü söz konusu tarih, kardeşi Tâcüşşerîa’ya bakılarak söylenmiştir. Buna göre kardeşinin hangi tarihte hayatta olduğunun ve ölüm tarihi olarak belirtilen 673/1275 senesinin doğru olup olmadığının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Öte yandan, Tâcüşşerîa’nın 673/1275’te vefat ettiğini söylemek de doğru değildir. Zira o 692/1293’de kaleme aldığı şerhinin daha birinci cildini 693/1294’ün dokuzuncu ayı olan Ramazan’da bile tamamlamamıştı. Oysa daha yazacağı birinci cildin üç babıyla, ikinci cildin tamamı bulunmaktadır.

Bu söylenenlerden çıkan sonuç ne Tâcüşşerîa’nın ne de Burhânüşşerîa’nın vefat tarihinin belli olmamasıdır. Net olarak bilinen, onların 693/1294 sonlarında hayatta olduklarıdır.

B. Eserleri

Bilindiği gibi VII/XIII. asır İslam uleması farklı türlerde çalışma yapmış olmakla birlikte, daha ziyade şerh, muhtasar, fetâva ve vâkiat türünde çalışmalara yönelmişlerdi. Dönemin âlimleri arasında, mensup olduğu mezhepte kaynak sayılan eserlerden birine veya birkaçına bu türden çalışma yapmamış olanı hemen hemen yoktur. Bu gelenek içinde yetişmiş olan Tâcüşşerîa da önemli katkılarda bulunmuş olmasına rağmen, teliflerinden her biri bu doğrultuda yazılmış eserlerdir. Eserlerinden sadece furu-i fikha dair olanlar bilinmektedir. Tâcüşşerîa’nın eserlerinin tek bir alanla sınırlı olduğunu düşünmemektediriz.

¹² Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu’z-Zunûn an Esâmi’l-Kütüb ve’l-Funûn*, İstanbul, 1364/1945, II, 2033.

Çünkü gerek yakınları gerek çağdaşları olan diğer âlimlerin müstakil olarak tek bir sahaya yönelik eser telif ettikleri pek nadir olup, aksine çalışmalarının ağırlığını belli bir ilim dalına tahsis etmişlerdir.

1. Genel Olarak Eserleri

a. *El-Vikâye*

Tâcüşşerîa'nın, torunu Sadrü's-Şerîa es-Sânî için *Hidâye*'den yaptığı *el-Vikâye* (*el-Vikâyetü'r-rivâye fi mesâili'l-Hidâye*) Hanefî mezhebinde “mütûn-i erbaa” diye bilinen dört muteber kitaptan biridir. Diğerleri de Ebu'l-Fadl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd b. Mahmud el-Mevsili el-Bağdâdî'nin (ö. 599-683/1203-1284)¹³ *el-Muhtâr*'ı, Ebu'l-Berekât Hâfizuddîn Abdullah b. Mahmud en-Nesefî'nin *Kenzü'd-dekâik*'i (ö.710/1310)¹⁴ ve Muzafferuddîn Ahmed b. Ali b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî'nin (ö. 694/1295) *Mecmau'l-bahreyn*'idir.¹⁵

b. *Şerhu'l-Hidâye* veya *el-Kifâye fi Şerhi'l-Hidâye*

Hidâye şerhlerinden olan bu kitabın Tâcüşşerîa'ya ait olup olmadığı ulema arasında tartışma konusu olmuştur. Serkis, Celaleddin el-Kirlanî'den bahsederken şunları söylemiştir: “Onun *el-Kifâye fi Şerhi'l-Hidâye* adında bir eseri vardır. Ve bu eser Mahmud b. Ubeydullah'a da nispet edilmiştir. Ancak doğru olan Celaleddin el-Kirlanî'ye ait olduğudur.”¹⁶ *Keşfu'z-Zunûn*'da ise şöyle denmiştir: “*Hidâye* şerhlerinden birisi de *el-Kifâye*'dir... Denildi ki; *el-Kifâye Şerhu'l-Hidâye*, *el-Vikâye* müellifi Mahmud b. Ubeydullah'ındır.”¹⁷

Celaleddin el-Kirlanî'nin “*el-Kifâye fi Şerhi'l-Hidâye*” adında bir eserinin bulunduğu herhangi bir kuşku bulunmamaktadır. Öyle ki, sadece Süleymaniye Kütüphanesinde onun adına yirmi dokuz tane *Hidâye* şerhi kayıtlıdır ve bir kısmında müstensih tarafından müellifin ismi belirtilmiştir.¹⁸ Ancak burada söz konusu olan Tâcüşşerîa'nın da aynı ad altında olmasa bile *Hidâye*'ye bir şerh yazıp yazmadığıdır.

¹³ Özel Ahmet, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 70.

¹⁴ Özel, a.g.e., s. 74.

¹⁵ Özel, a.g.e., s. 80.

¹⁶ Serkis, **Mucemü'l-Metbû'âti'l-Arabiyye ve'l-Muarrab.**, I, 839; Ayrıca bk. Leknevî, **Fevâid**, ss. 100-101, 188.

¹⁷ Kâtip Çelebi, **KZ**, II, 2034. Bu bilginin kayıtlı bulunduğu sayfanın dipnotunda, eserin Kirlanî'ye ait olduğu belirtilmiştir.

¹⁸ Mesela bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 880.

Kaynakların çoğu onun diğer üç eserinden bahsederken, bazıları da dördüncü olarak onun *Hidâye* hakkındaki bir şerhinden bahsetmektedirler.¹⁹ Tâcüşşerîa'nın böyle bir eserinin bulunduğunu, torunu Sadruşşerîa es-Sânî'nin *el-Vikâye*'ye muhtasar yazdıktan sonra, ayrıca bir şerh yazmış olmasından veya birçok kişinin ona böyle bir eser atfetmesinden hareketle söylemek mümkünse de, söz konusu isnat doğru görünmemektedir.

c. *El-Fetâva ve El-Vâkıat*

Şerhu'l-Hidâye'de olduğu gibi, bu iki eserin de günümüze ulaşip ulaşmadığı meçhuldür. Ancak bunları kütüphanelerde kayıtlı bulunan Burhanüddin Mahmud b. Ahmed'in (ö.616/1219) *el-Fetâva ve el-Vâkıat*'ı ile karıştırmamak gerekir. Müellifimiz Tâcüşşerîa'nın yazdığı eserlerinin adları birbirine benzemektedir. Tabakat kitapları müellifimizin bu eserlerinden sadece ismen bahsetmişlerdir.²⁰ Öte yandan *el-Vikâye*'nin Mukaddimesinde zikredilen “el-Fetâva” ve “el-Vâkıat” lafızlarının hem kitap anlamında, hem de sözlük anlamında iki şekilde kullanma ihtimali bulunmakla beraber, bunları “fetvalar” ve *Hidâye*'de bulunmayan bazı “ilaveler” olarak anlamak daha isabetli gözükmemektedir. ,

2. *El-Vikâye ve Üzerine Yapılan Çalışmalar*²¹

El-Vikâye üzerine birçok şerh ve haşiye yazılmıştır. Burada çalışılmış olan eserlerin bazılarından bahsedilecektir.

Günümüze ulaşan ve incelenen eserlerin dört tanesini tanıtıp diğerlerinin sadece isimlerini zikretmekle yetineceğiz. Eserlerin isimleri şunlardan ibarettir; *Şerhu'l-Vikâye li Sadrişşerîa*, *el-Înâye fi Şerhi'l-Vikâye*, *Şerhu'l-Vikâye l'Ibni Melek*, *el-İstîğnâ alâ Şerhi'l-Vikâye*, *Şerhu'l-Vikâye li Musannifek*, *Tevfiku'l-Înâye fi Şerhi'l-Vikâye*, *Şerhu'l-Vikâye li Şeyhzâde* ve *Şerhu'l-Vikâye li Karahisârî*.

a. *Şerhu'l-Vikâye li Sadrişşerîa*

El-Vikâye şerhlerinin en muteberi olan bu eser, Tâcüşşerîa'nın kızının oğlu meşhur fakîh Sadruşşerîa es-Sânî tarafından 743/1342 senesinde telif edilmiştir.²² *El-Mebsût*

¹⁹ Kâtip Çelebi, **KZ**, II, 1034; Leknevî, **Fevâid**, s. 207; Özel, a.g.e., s. 77.

²⁰ Leknevî, **Fevâid**, s. 207; Bağdâdî, **Hediyetü'l-Ârifin**, II, 406; Kehhâle, **Mucemü'l-Müellifin Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye**, XII, 178.

²¹ Şerhlerle ilgili bk. Orazov, Orazsahat, **Burhânuşşerîa, Hayatı ve Eserleri** (basılmamış yüksek lisans tezi) Bursa, 2001.

denince Serahsî anlaşıldığı gibi, *el-Vikâye* çalışmaları arasında *Şerhu'l- Vikâye* denince Sadruşşerîa, Sadruşşerîa denince de -Gazzali denince *İhyâ*'nın akla gelmesi gibi- söz konusu şerh anlaşılmıştır.²³ *Şerhu'l- Vikâye* hakkında şerh, haşiye, talik, tercüme ve reddiye türünden çalışmalar yapılmış olup, birçoğu dönemin meşhur fakîhleri tarafından kaleme alınmıştır. Örneğin Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413), Hasan Çelebî b. Muhammed Şah el-Fenârî (ö. 886/1481), Muhyiddin Muhammed en-Niksârî (ö. 901/1495), Hafîdu't-Taftazanî (ö. 906/1500),²⁴ Usamüddin el-İsferâyînî (ö. 944/1537), Arap Çelebi (ö. 950/1543) ve Abdulhay el-Leknevî'nin haşiyeleri;²⁵ Molla Hüsrev'in *Talik*'i,²⁶ yine Mevkufatî Muhammed Efendi'nin tercümesi ve Pîr-i Reysi el-Karamanî'nin Türkçe *Nazm*'ı bunlar arasındadır.²⁷ *Şerhu'l- Vikâye*'nin hem üzerine yapılan çalışmalar hem de Türkiye kütüphanelerinde mevcut nüshaları açısından *el-Vikâye* ile kıyaslandığında daha fazla olduğu görülmektedir. Nitekim söz konusu şerhin 358 nüshası Türkiye kütüphanelerinde kayıtlıdır.

Sadruşşerîa es-Sânî eserinde Kitâbu't-Tahare'ye geçmeden bir mukaddime yazmış ve burada *el-Vikâye*'nin mukaddimesine yer vermemiştir. Konular *el-Vikâye* sistematığıne göre işlenmiştir. Eser tek cilt halinde olup, daha çok nesih ve talik hattıyla yazılmıştır. Sadruşşerîa Mukaddimesinde şu bilgilere yer verir: “Dedem Tâcüşşerîa Mahmud b. Sadrişşerîa *el-Vikâye*'yi (...) ezberlemem için yazdı. O (*el-Vikâye*'yi) hızlıca telif ederken, ben de seri bir şekilde ezberledim. Hatta onun telifi ile benim onu ezberlemem aynı zamanda tamamlandı. (*el-Vikâye*'nin) bazı nüshaları yayıldı. Ardından bu nüshalarda birtakım değişiklikler ve tahribat meydana geldi. Mezkûr nüshaların değiştirilmiş olması dolayısıyla (*el-Vikâye*) üzerine tanzim edilmiş bir şerh kaleme aldım. Aciz kul

²² Kâtip Çelebi, **KZ**, II, 2021.

²³ **Şerhu'l-Vikâye** üzerine yapılan otuz beş farklı çalışmadan müellifleriyle bahseden Kâtip Çelebi (II, 2021) eserin çok meşhur olması nedeniyle tarife lüzum kalmadığını, nitekim müellifin adı anıldığında **Şerhu'l- Vikâye**'nin anlaşıldığını belirtmiştir.

²⁴ Süleymaniye Ktp., Kadızade Mehmet, nr. 131'de kayıtlı bu haşiyenin başında, müellif adı Hafîdü't-Teftâzânî olarak zikredilmiş, eserin hatimesinde ise müellifin adı Ahmed b. Yahya b. Muhammed diye doğru zikredildiği halde lakabı yanlış olarak “Saudu't-Taftazanî” şeklinde yazılmıştır.

²⁵ Sadruşşerîa'nın mezkûr şerhi üzerine çok fazla haşiye yazılmıştır. Bunlardan birçoğu şerh mahiyetindedir. Mesela bu haşiyelerden en önemlisi olan Leknevî'nin **Umdetü'r-Riâye**'si dört cilt olup, **Şerhu'l-Vikâye**'yi başından sonuna kadar farklı görüşler ekleyerek telif etmiştir. Bu da eserin bir şerh niteliğinde olduğunu gösterir. Ne var ki, genellikle şerh üzerine yapılan çalışmalara haşiye denildiği için, bu tür eserler de haşiye (sayfa kenarlarına yazılan kısa açıklamalar) olarak anlaşılmıştır. Şerh niteliğindeki müstakil eserlere haşiye denildiğine dair bk. Topuzoğlu, “Hidâye”, **DİA**, XV, 420.

²⁶ Kâtip Çelebi, **KZ**, II, 2021-2023.

²⁷ Bunlardan ilk ikisi için sırasıyla bk. Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2433; Süleymaniye Ktp, Ayasoya, nr. 1051. 1052. 1054; bk. Kâtip Çelebi, **KZ**, II, 2023.

(Sadruşşerîa) birçok kişinin *el-Vikâye*'yi ezberlemede tembellik ettiğini görünce onun üzerine ilim talibinin kendisinden müstağni olamayacağı bir *Muhtasar* yazdım. Ben bu şerhte (*el-Vikâye*'nin) muğlâk konularını açacağım. İzzetli oğul(um) Mahmud –Allah kabrini nur eylesin- *Muhtasar*'ı ezberledikten sonra, *Şerhu'l-Vikâye*'de *Muhtasar*'ın da muğlâk konularını açmak istedim. Eserimi oğlum Mahmud için yazmaya başlamıştım, fakat tamamlayamadan önce oğlum vefat etti. Benden şerhin tamamlanmasını istediler. Bu kitaptan istifade edenlerden umulan, dualarında onu (Mahmud'u) unutmamalarıdır.”²⁸

Söz konusu Mukaddimedden anlaşıldığına göre *Muhtasaru'l-Vikâye (en-Nükâye)* *Şerhu'l-Vikâye*'den daha önce kaleme alınmıştır. Burada *Şerhu'l-Vikâye*'nin telif sebebi olarak biri *el-Vikâye* metninin tahrifi diğeri de oğlu Mahmud'un fikhî daha iyi öğrenmesi olmak üzere iki gerekçe kaydedilmiştir. Ancak Tâcüşşerîa, *el-Vikâye*'yi herhangi bir metnin tahrifinden dolayı değil, kendinden önceki *Muhtasarlar*'ın birtakım yetersizlikleri yüzünden telif etmiştir.²⁹

Sadruşşerîa bu şerhinde *el-Vikâye* metninin kapalı noktalarını açması yanında, konuya ilişkin delilleri yerine göre hadis ve meşhur fakihlerin görüşleri ile teyit etmiştir. Kendisi tercihte bulunurken “نحن نقول” ve “لكن اصح” ibareleriyle belirtmiştir. *El-Vikâye* metnine aykırı görüşleri “... لا لشافعي لا لزرفر) خلافا ” şeklinde belirtmiştir.³⁰

b. Şerhu'l- Vikâye li'bni Melek

İbn Melek ve Ferişteoğlu diye meşhur olan İzzeddin Abdullatif b. Abdülaziz b. Melek (ö. 821/1418) en meşhur ve *el-Vikâye* şarihleri arsındadır.³¹ *El-Vikâye* şerhlerinin en muteberlerinden sayılan bu şerhin Türkiye'de 60 nüshası bulunmaktadır. Bazıları bu şerhi İbn Melek'e, bazıları da yine İbn Melek diye meşhur olan oğlu Muhammed'e nisbet ederken, çoğunluk her ikisinin de birer şerhi olduğunu söylemişlerdir.³² Ancak bu şerhin Mukaddimesinde İbn Melek'in oğlu Muhammed'in zikrettiği cümlelere bakıldığında söylenenlerin böyle olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim eserin Mukaddimesinde şöyle deniyor: “İbn Melek diye meşhur olan fakir kul Muhammed b. Abdullatif diyor ki, *el-*

²⁸ Mezkûr cümleler *Şerhu'l-Vikâye*'nin iki yazmasından karşılaştırılarak yazılmıştır. bk. Süleymaniye Ktp, Yozgat, nr. 278; Esad Ef, nr. 738/1.

²⁹ bk. *El-Vkâye*, vr. Xb, 1b.

³⁰ Leknevî, *Umde*, I, 53-62.

³¹ bk. Leknevî, *Fevâid*, s.181-182; Özel, a.g.e., s.88; Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları*, s. 67-69; Baktır Mustafa, “İbn Melek”, *DİA*, XX/175-176. İbn Melek'in vefat tarihi hakkında ihtilaf edilmiştir. Bu konuda mezkûr eserlere bakılabilir.

³² Kâtip Çelebi, *KZ*, II, 2021; Leknevî, *Fevâid*, s. 181-182; Konu hakkında bk. Cici, a.g.e., s. 72.

Mecma' şarihi şeyhim ve babam şunları söyledi: Bende *Kitâb-ı'l-Vikâye*'nin kapalı noktalarını açığa çıkarmak, faydalarını beyan ve mücmel mevzuları temyiz etmek ve anlaşılır yerlerine de işaret etmek suretiyle bir şerh yazmak şevki uyandı. Çünkü şimdiye kadar bu özellikleri havi vasat bir şerh duyulmamıştır. (Babam) bu eserini yazmaya başladı ve ömrünün sonlarına doğru Allah'ın yardımıyla telifini tamamladı. Çünkü dönemin bazı hadiseleri ve kendisinin de ciddi hastalığı ve halsizliği dolayısıyla şerhin yazımında kesintiler söz konusu olmuştu. Ecel gelip de vefat ettiğinde bu eseri çalındı ve kayboldu. Uzun zaman aramama rağmen ona bir türlü ulaşamadım. Kaybolmasına çok üzüldüm ve derin bir kaygıya kapıldım. Çünkü babamın emeği, kitabının neşredilmemesi ve bundan yararlanılmaması sebebiyle boşa gitmiş olmaktaydı. Bunun üzerine benden (*Şerhu'l-Vikâye*'nin) mevcut müsveddesinden bir nüshasını yazmamı istediler. Nitekim yazmaya başladım. Böylece onların taleplerini cevaplamış oldum (...) ve imkân elverdiği kadar doğru bir metin oluşturmak için çabaladım. Bazı kısımlarına açıklayıcı notlar ekledim. Babamın belirtmediği tevcih ve delilleri zikrettim. Yine babamın kısa tutmak amacı dolayısıyla belirtmediği birçok “fevâid”i ekledim. Zira faydalı notların (fevâid) uzunca zikredilmesi bıkkınlık vermez.”³³

Mezkûr Mukaddimenin devamında belirtildiğine göre, oğlu Cafer'e *el-Vikâye*'yi okuturken şerhini yazmaya başlayan İbn Melek,³⁴ *el-Vikâye*'nin diğer şerhlerini incelemiş olmalıdır. Mevcut şerhlerin tatmin edici olmadığını ifade etmesi buna delalet eder.

Yukarıdaki iktibasa bakılarak, bu şerhin aslen İbn Melek'in olduğu ve oğlu Muhammed'in de eserde büyük katkısının bulunduğu söylenebilir. Dolayısıyla *Şerhu'l-Vikâye*'nin müşterek bir çalışma olduğunu ve yalnız İbn Melek'e veya oğlu Muhammed'e nisbet etmenin doğru olmadığını belirtmek mümkündür.

Bu eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, H.Halit, 98 nr'da kayıtlı olup, meşin ciltli, 210 yaprak, 31 satır, kenarları kısmen haşiyeli ve baş tarafında büyük başlıklar halinde bir fihrist vardır. Ayrıca yine Kitâbın ilk sayfasında bazı fikhî meselelere kısaca cevap veren fetva notları bulunur. Kitâbın hatimesinde müstensih ve istinsah tarihi hakkında şöyle bir not yer alır: “Bu telif (hicri) 856/1452 senesi, sefer ayının sonlarında, aciz kul Mustafa b. el-Hâcc İshak tarafından istinsah edilmiştir.”³⁵

³³ İbn Melek, *Şerhu'l-Vikâye*, Süleymaniye Ktp. H. Halit, nr. 98, vr. 1a.

³⁴ bk. İbn Melek, a.g.e., (el-Mukaddime); Leknevî, *Fevâid*, s. 181.

³⁵ İbn Melek, a.g.e., vr. 210a.

c. *El-İstiğnâ alâ Şerhi'l- Vikâye*

Türkiye kütüphanelerinde tek nüshası bulunan bu şerh, Süleymaniye Ktp. Fatih, 1889'da kayıtlıdır. 844/1440'ta vefat etmiş olan Alâeddin Ali b. Halil b. Yusuf et-Tarablûsî Kudüs'te kadılık yapmış ve *el-İstiğna* yanında bir de meşhur *Muinü'l-Hükkam*'ını kaleme almıştır.

352 yaprak, 33 satır ve meşin ciltli bu şerhin hatimesinde, nüshanın Mevlana Kıvamüddin tarafından müellifin nüshasıyla karşılaştırılarak yazıldığı belirtilmiştir. Yine eserin hatimesinde istinsah tarihi olarak “846/1442 senesi, Recep ayının ortası”³⁶ belirtilmiştir. *El-Vikâye* metni “قوله”, şerh ise “يعني” ve “اي” kelimeleri ile belirtilmiş, ek açıklamalar için “فان قيل”, “قلت” ibareleri kullanılmıştır.³⁷

Et-Tarablûsî mukaddimesinde genel olarak fikhın üstün ve şerefli bir ilim olduğuna değindikten ve kendisini “Kudüs-i Şerif kadısı fakir kul Ebu'l-Hasan Ali [b.] Halil et-Tarablûsî” diye tanıttıktan sonra, şu bilgilere yer vermiştir: (...) meşhur ve anlaşılması güç olan kitaplardan *el-Vikâyetü'r-Rivaye* diye adlandırılan hacmi küçük, manası derin bu eser, eş-Şeyh el-İmam Allâme Tâcüşşerîa ve'l-Hakk Muhammed (Mahmud) b. Sadrişşerîa tarafından tasnif edilmiştir. Eserin meşhur olması müellifin inanılmaz bir şekilde ihtisar etmesinden kaynaklanmıştır. Bu telifin güvenilir olmasına binaen önemi (ve şöhreti) de artarak hemen yayılmıştır. (...) Ben *el-Vikâye* haşiyelerinden bazısının birtakım kapalı ve müşkül mevzularını açıklayıcı notlar yazdım. Bu notları gören bir *el-Vikâye* tutkunu benden ona bir şerh yazmamı istedi. Ancak ben zamanın hilafına tebdili ve tüm düşünce taallukatının (*el-Vikâye*) üzerine ters gittiğini hatırlatarak özür beyan eyledim.”³⁸

Et-Tarablûsî yukarıdaki sözlerinin devamında özür beyan etmesinin kalplerde hüznün ve yara açtığını, dolayısıyla fitne olarak nitelendirdiği bu fikrinden son anda vazgeçtiğini ve bunun nedeni sorulduğunda her hangi bir şeye karar vermede iradesinin kendi elinde olduğunu belirtmiştir. Yine o, kendisine Sadruşşerîa'nın şerhi hariç *el-Vikâye*

³⁶ Alâeddin et-Tarablûsî, *el-İstiğnâ fî Şerhi'l-Vikâye*, vr. 352a. Burada zikredilen tarihten anlaşıldığına göre bu nüsha müellifin ölümünden iki sene sonra istinsah edilmiştir.

³⁷ Et-Tarablûsî, a.g.e., vr. 169a-170a.

³⁸ Et-Tarablûsî, a.g.e., vr. 1a.

şerhlerinin faydasız olduğu söylendiğinde, onun da kısa ve arzu edilen ölçüde amaca ve delillere uygun olmadığından yetersiz bulunduğunu ifade etmiştir.³⁹

Müellif, bu şerhini takdim etme ve adlandırma konusunda şöyle demiştir: “Ben, Emiru’l-Müminîn Sultan Murad b. Sultan Muhammed b. Osman namına güzel bir şerh olan bu Kitabı cem etmeye karar verdim... Şerhe de aşağıdaki sekiz nedenden dolayı *el-İstiğna* ismini verdim.”⁴⁰ Et-Tarablûsî sözünü ettiği sekiz neden içinde, *el-Vikâye* üzerine yaptığı delile dayalı yenilkleri, kapalı lafızlarının izahı, içeriğinin zenginliği ve sistematikliği gibi hususları dile getirmiştir.

Sonuç olarak *el-İstiğnâ*, yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığına göre, *el-Vikâye*’ye şerh yazmasını isteyen ilk kişi için değil, Osmanlı Padişahlarından Sultan Murad için yazılmıştır. Ayrıca müellif eserin *el-İstiğnâ* diye adlandırılmasını o dönemde mevcut *el-Vikâye* şerhlerinin bunun kadar düzenli ve kuşatıcı olmadığına bağlamaktadır.

d. Şerhu’l-Vikâye li Karahisârî

İki cilt halinde Ali b. Ömer el-Karahisârî tarafından telif edilen *Şerhu’l-Vikâye*’nin Türkiye kütüphanelerinde tek nüshası Süleymaniye Ktp, Esad Efendi, 590 nr’da kayıtlı bulunup, onun da sadece ilk cildi günümüze kadar gelmiştir. Nüsha Kitâbu’t-Tahara’dan Kitâbu’ş-Şirket’e kadar olup, 33 satır ve 281 vr’tır. Yazmanın Mukaddimesinde bazı yerleri silinmiş ve kütüphanecilerin tamir için yapıştırdıkları kâğıt parçası mezkûr Mukaddimenin satır sonlarındaki kelimeleri okunamaz hale getirmiştir.

Müellif besmele ve hamdeleden sonra şöyle der: “Ali b. Ömer el-Karahisârî diyor ki: Birçok talebenin *el-Vikâyetü’r-Rivaye fi Mesaili’l-Hidâye* isimli muhtasarla iştilgal ettiklerini görünce, (eserin) şüpheli konularını vuzuha kavuşturan, mücmel lafız ve ibarelerini problemlerden arındırarak işaret eden (...) ve mesailin her birini delilleriyle tek tek açıklayan bir şerh yazmak istedim.”⁴¹ Karahisârî devamında, Sadruşşerîa’nın *Şerhu’l-Vikâye*’sini *el-Vikâye*’nin değiştirilmesi dolayısıyla, hem *el-Vikâye*’nin sahih metnini kaydetmek, hem de müşkül noktalarını açıklamak amacıyla ele aldığını belirttiği mukaddimesinden alıntı yaparak, söz konusu metin ile Sadruşşerîa tarafından tashih edilmiş metni bir arada öğrenmek isteyen kendi (Karahisârî) şerhine bakabileceklerini

³⁹ Et-Tarablûsî, a.g.e., vr. 1a.

⁴⁰ Et-Tarablûsî, a.g.e., vr. 1a.

⁴¹ Karahisârî, Ali b. Ömer, **Şerhu’l-Vikâye**, vr. 1a.

söylemiş ve şöyle devam etmiştir: “Ben bu şerhte Sadruşşerîa’nın nüshasında bulunan ve bulunmayan ibareleri, yani öğrencileri tarafından değiştirilen *el-Vikâye* metnini belirttim. Arzu eden hem mezkûr (değiştirilmiş *el-Vikâye*) nüshaya, hem de Sadruşşerîa’nın tashih ettiği nüshaya bakma şansı elde eder.”⁴² Ayrıca müellif söz konusu Mukaddimedede *Divan-ı Memalik* müellifi Seyfuddin Yusuf b. Musa adında bir vezirden bahsediyor ki, yazının tam okunamaması dolayısıyla niçin zikrettiği anlaşılamadı. Fakat şerhini ona ithaf etmiş olduğunu düşünmek mümkündür.

Görüldüğü üzere buraya kadar zikredilen *el-Vikâye* Şerhlerinden her birinin, eserin güvenilirliği, anlam derinliği, lafızlarının ıcazlığı, dönemin en muteber kaynak eseri oluşu, yine lafızlarının mücmel ve muğlâk oluşu ve benzeri noktalarda birleştikleri görülmektedir. Ayrıca tüm şerhlerin çıkış noktalarının odaklandığı konu da *el-Vikâye*’nin manasının muğlâk ve lafızlarının mücmel oluşu, buna ilaveten yine birçoğunun kendilerine kadar telif edilen *el-Vikâye* şerhlerinin yetersiz olduğudur.

Söz konusu eserler dışında *el-Vikâye*’nin daha birçok şerhi bulunup, bunlardan bir kısmının müellifi belli değildir.

II. *FIKHU’L-KEDÂNÎ* MÜELLİFİ: LÜTFULLAH EN-NESEFÎ EL-KEYDÂNÎ

A. Hayatı

XIII. yüzyılın sonu, XIV. (750/1349) yüzyılın başında Maveraünnehir’de yaşamış Hanefî fakihlerindendir. Günümüze kadar ulaşmış tek eseri *Fıkhü’l-Keydânî*’dir. İlmi kaynaklarda Keydânî’nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Sadece müellifin yaşadığı dönem ve yukarıda zikredilen eseri hakkında bazı kısa bilgiler mevcuttur.

B. Eseri

1. *Fıkhü’l-Keydânî*

Keydânî’nin *Fıkhü’l-Keydânî* adlı eseri özellikle Orta Asya’da meşhur olmuş, medreselerin eğitim programlarında ders kitabı olarak okutulmuştur. Namaza ait meselelere geniş kapsamda yer ayrılan bu eser *Fıkhü’l-Keydânî*, *Bustânu’s-Sâlât*, *el-Mukaddimet’s-Sâlât*, *Metâlibu’l-Musalli*, *el-Meşhurât* ve *Gayri Meşrûât* gibi değişik

⁴² Karahisarî, a.g.e., vr. 1a.

isimlerle adlandırılmıştır.⁴³ Muhammed Sultan el-Ma'sûmî el-Hucendî kendi hayatıyla ilgili anılarında Keydânî'nin bu eserinden bahsetmektedir.⁴⁴

Fıkhü'l-Keydânî eseri hacım olarak küçük olmasına rağmen, namaz meselelerini net ifade etmesiyle kendine has bir özelliğe sahiptir. Metin sade ve akıcı klasik Arap dilinde yazılmış olup, ezberlemek çok kolaydır. Bunun için Maveraünnehir'de ilim taliplerine namaz konusunda önemli bir eser olarak ezberletilmiştir.

Türkiye kütüphanelerinde *Fıkhü'l-Keydânî* adlı eserin iki yüze yakın metin ve şerhi kayıtlıdır. Bu husus eserin Osmanlı-Türk tarihinde de ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Orta Asya ülkelerinde de eserin kayıtlı olan yüzlerce nüshalarına rastlamak mümkündür.

2. *Fıkhü'l-Keydânî* ve Üzerine Yapılan Çalışmalar

a. *Şerhu'l-Mukaddimeti's-Salât*

Eser *Fıkhü'l-Keydânî* üzerine yazılan en eski eser olup, Süleymaniye Kütüphanesinde (nr. 900) bulunmaktadır. Eserin kime ait olduğu bilinmemektedir. 947/1541 yılında istinsah edilmiş olup, 26 varaktan ibarettir. Kütüphanede mezkûr şerhin yine altı adet nüshası mevcut olup, bu şerhler XVII. yüzyılın sonuna aittir.

b. *Şerhu'l-Mukaddimeti's-Salât li'l- Keydânî*

Eser Şemsüddin Muhammed b. Hisameddin el-Kuhistânî'ye (ö. 962/1555) ait olup XVI. yüzyılın birinci yarısında yazılmıştır. Eser 34 varak ve 23 satır olup nesih hattıyla istinsah edilmiştir. Süleymaniye Ktp. Aşır Efendi nr. 102 kayıtlıdır. Bununla birlikte bu eser Yemeni ez-Zencânî, Ahmet Târûsî, Şemseddin Muhammed el-Hanefî el-Fenârî, Nureddin Ali el-Kârî, İbrahim b. Hüseyin el-Mekki Pirizâde, Muhammed Efendi, Derviş el-Buhari, Muhammed Efendi, Hafız Bedruddinzâde Feyzullah Efendi, Azız Muhammed b. Feyzullah b. Mahmûd el-Üsküdarî Hüdayi gibi zatlar tarafından şerh edilmiş ve Muhammed b. Ebu Ahmet, Ebu Ahmedizâde, İsmail Mufîd el-İstanbuli gibi zatlar tarafından da Türkçeye çevrilmiştir.

⁴³ Uluslar Arası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumunda sunulmuş olan Nimetullah Nasrullayev'in "Lütfullah En-Neseî'nin *Fıkhü'l-Keydânî* Eseri ve Onun İslam Fıkhındaki Yeri" isimli tebliği, İstanbul, 2009.

⁴⁴ Karaman, Hayreddin, **İki Din Mazlum**, İz Yayınları., İstanbul, 2010, s. 61.

c. Câmiu'l-Mebânî li Mesâili Fıkhi'l-Keydânî

Süleymaniye Kütüphanesinde kayıtlı, Kuhistani'nin bir başka eseri 63 varak ve 15 satır olup, nesih hattıyla istinsah edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesinde Ayasofya 1167 numarada kayıtlıdır.

Beyrut'da basılan *Mecmu'l-Muellifin*⁴⁵ adlı eserinde Şemsüddin Muhammed b. Hisameddin el-Kuhistânî (ö. 962/1555) hakkında şöyle bilgi verilmiştir: “Şemsüddin Muhammed b. Hisameddin el-Kuhistânî fakih olup Buhâra'da vefat etmiştir. Eserleri *Camiu'l-Mebani li Mesâili Fıkhi'l-Keydânî*”, “*Şerhu'l-Mukaddimeti's-Salât li'l-Keydânî*”

d. Şerhu'l-Mukaddimeti's-Salât

Taşköprüzade, İsamüddin Ahmed b.Mustafa (ö. 901/1495): Eser 28 varak ve 19 satır olup, nesih hattıyla istinsah edilmiştir.

e. Şerhu Fıkhi'l-Keydânî

El-Buhâri, İbrahim b. Mir Derviş: Eser 47 varak ve 19 satır olup, nesih hattıyla istinsah edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesinde Çelebi Abdullah 111 numarada kayıtlıdır.

f. Tercüme-i Fıkhi'l-Keydânî

Ebu Ahmedzade: Eser 172 varak ve 13 satır olup, nesih hattıyla istinsah edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesinde 1045 numarada kayıtlıdır.

g. Şerhu Fıkhu'l-Keydânî

El-Fenârî, Şemsüddin Muhammed b. Hamza b. Muhammed el-Haneffî.(ö. 751-834/1350-1431): Eser 10 varak ve 17 satır olup, nesih hattıyla istinsah edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesinde Darulmesnevi 512 numarada kayıtlıdır.

⁴⁵ Kehhâle, a.g.e., II, 179.

III. *EL-MUKADDİME* MÜELLİFİ: KUTBUDDİN İZNIKÎ

A. Hayatı

Osmanlı fakihlerinden olan Kutbuddin İznikî XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın (ö. 821/1418) başında yaşamıştır. Doğum tarihi belli değildir. Bursa Kütüğü'nde ölüm tarihi 821 senesi Zilkadesinin 8. Günü (ö. 7.12.1418) olarak kaydedilmiştir.⁴⁶

Kutbüddinzâde diye tanınan oğlu Muhammed İznikî'nin *İhticâcu Âdem ma'a Mûsâ'aleyhim's-selam* adlı risalesindeki bir kaydında da (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1593.vr.55) Niğde'de doğduğu, daha sonra buradan İznik'e göç ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁷ İznikî, kitabındaki "İstikbal-i Kible" bahsinde, "kendi şehrim İznik'te" diye kendisinin İznikli olduğundan bahsetmektedir.⁴⁸

Kutbüddin Muhammed, Yıldırım Bayezid devri âlimlerindedir. Tahsilini memleketinde tamamlayan İznikî, Hasan Paşa b. Alâeddin Esved ve Molla Fenârî gibi devrin âlimlerinden ders almış ve Eşrefoğlu Rûmî'nin sohbetlerinde bulunmuştur.⁴⁹

Dinî ilimlerde, özellikle fıkıh ve tasavvufta ihtisas sahibidir. Güçlü bir mutasavvıf, dinî ilimlere vakıf bir müderristir. Hanefî Mezhebinin temsilcileri arasında anılır. İlim, zekâ ve doğruluğu ile isim yapmıştır.

Yıldırım Bayezid'in zamanındaki bilginler arasında Şemseddin Fenârî, oğlu Muhammed Şah Fenârî, Hâfizuddin Muhammed Kürdî ve Şihâbüddin Sivasi ile birlikte Kutbuddin İznikî de anılmaktadır. Çağdaşları arasında Horasan erenlerinin başında, "Emir Sultân" olarak bilinen, Yıldırım Bayezid'in damadı Şemseddin Muhammed Hüseyinî, Hacı Bayram, Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî ve Mevlid yazarı Süleyman Çelebi bulunmaktadır.

İznikî Eşrefoğlu Rûmî, Şeyh Bedreddin, Şemseddin Mehmet Fenârî gibi dönemin önemli isimleriyle çağdaş olmanın, onlarla aynı meclislerde bulunmanın avantajlarından faydalanmıştır. Ancak Şeyh Kutbuddin'e en fazla etki eden, eserlerinde kendini gösteren, gerek Osmanlı eğitim sisteminde, gerek Türk ve İranlı düşünürler üzerinde bıraktığı etkiyle Osmanlı düşünce tarihinin önde gelen isimlerinden biri olan, Orhan Gazi'nin 737/1336

⁴⁶ Kamil Kepecioğlu, **Bursa Kütüğü**, Bursa, 2009, III, 99.

⁴⁷ Öngören Reşat, "Kutbuddin İznikî", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, XXVI, 485.

⁴⁸ İznikî, **El-Mukaddime**, 11a.

⁴⁹ Cici, a.g.e., s. 88.

yılında İznik'te kurduğu üniversitenin ilk başkanı (müdris-i 'âm) Dâvûd el-Kayserî (ö. 751/1350) olmuştur.

“Kayserî'nin varlık metafiziği” hem Osmanlı düşünce geleneği, hem de İran kültürü üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Kayserî'nin Sadreddin Konevî (ö.673/1274) ve Abdurrezzak Kaşânî (ö.730/1329) aracılığıyla benimsediği “ekberî” varlık öğretisinin önde gelen sözcülerinden biri olması, Osmanlı tefekkür geleneğinin oluşması açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Zira kendisi, söz konusu düşüncenin Osmanlı düşünürleri tarafından özümsemesini kolaylaştırmış ve böylece ilim ile irfan (analitik düşünce ile mistik tecrübe) arasındaki yakın ilişkinin pekişmesini sağlamıştır. Molla Fenâri, Kutbuddin İznikî, Şemseddin Ahmet İbn Kemal Paşazâde, Sofyalı Bâli Efendi, Abdullah Bosnevî ve İsmail Hakkı Bursevî gibi Osmanlı düşünce tarihinin önde gelen pek çok fikir adamları, Kayserî'nin derin etkisini taşıyan eserler vermişlerdir.⁵⁰

İznikî'nin kelâm ilminde Mâturidî düşüncesine meylectiği, eserinde göze çarpmaktadır. Bunun nedeni Orta-Asya'da eskiden beri Mâturidî düşüncesinin kök salmış olmasıdır. Özellikle ünlü kelâm âlimi Nesevî'nin (ö. 508/1114) *Akaid* isimli kitabını yazmasıyla Anadolu'da yayılan Maturîdîlik, halk ve âlimler arasında itibar görmüş, diğer mezhepler ve kitaplara fazla itibar edilmemiştir.

İznikî kendini fikhî alanda Hanefîliğin savunucusu konumunda görmüş, eserine bunu yansıtmış ve eserinde diğer mezheplerden “onlar şöyle diyor” şeklinde söz ederken, Hanefî mezhebi için ise “bizim mezhebimizde böyledir” şeklinde ifadeler kullanmıştır. Bunun en önemli etkenleri büyük ihtimalle hocaları ve içinde yaşadığı kültür birikimi olabilir. Ayrıca Hanefî fikhında ve Maturidî akaidinde muteber kaynaklardan yararlanmış olması da O'nu bu tarz ifadeleri kullanmaya sevk etmiş olabilir.

İznikî'nin Timur'la zaman zaman bir araya geldiği, hatta Timur'un ona büyük değer verdiği anlatılmaktadır. Bursalı Mehmet Tahir, İznikî'nin, yaptıklarından, acımasızlığından dolayı Timur'a doğru, fakat acı sözler söylediği halde onun sesini çıkarmadığını bildirir.⁵¹ Mecdi Mehmet Efendi ise, Timur'u azarladığında ona uzun uzun

⁵⁰ Ateş, Ahmed, “Muhyiddin Arabî”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2003, VIII, 553-554.

⁵¹ Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, III, 144.

nasihat ettiğinden söz etmektedir.⁵² Timur'a söylediği şu sözü ile isim yapmıştı: “Sen katledip, şeytan sıfatı ile iftihar edersin”.

Kayıtlara göre İznikî'nin iki oğlu vardır. Oğullarından Muhyiddin Mehmet, Molla Fenârinin en değerli öğrencilerinden olmuş; müftülük, kadilk ve müderrislik yapmıştır; tasavvufa meraklı, pek çok eserin sahibi, ünlü bir zattır. Fukara-yi sofiye libasıyla gezdiği kayıtlarda mevcuttur.⁵³ Diğer oğlu Bahaeddin Ömer, II. Murat zamanında fetva vermekle meşhur bir din bilginidir.⁵⁴

Kutbüddin Muhammed İznik'te vefat etmiş ve zaviyesine defnedilmiştir. Kabri üzerindeki üstü kubbeli dört köşe türbe ile bitişiğindeki Şeyh Kutbuddin Camii'nin XV. yüzyıl yapıları olduğu tespit edilmekle birlikte kimin tarafından inşa edildikleri kesin olarak bilinmemektedir. Cami ve zaviye zaman içerisinde harap olmuş, türbe ise yakın zamanlarda onarım görmüştür.⁵⁵

B. Eserleri

Kutbüddin Muhammed devrin âlimlerinden iyi bir tahsil görüp Arapçayı bilmesine rağmen çeşitli dallara dair eserlerinin bazılarını Türkçe kaleme alarak hem ilme hizmet etmiş, hem de milli dile katkıda bulunup Türkçe'nin konuşma dilinin yanı sıra yazım (ilim) dili haline de gelmesine öncülük etmiştir. Zira onun fıkha dair olan *el-Mukaddime* adlı eseri, Osmanlılar'da Türkçe kaleme alınan ilk eserler arasında sayılabilir. Bu esere ileride geniş yer vereceğimiz için burada sadece zikretmekle yetineceğiz.

İznikî'nin fıkha dair eserleri *el-Mukaddime*, *Zâdul-me'âd fi'l-furû'i-ve'l-ahlâk* ve *Mürşidül'mute'ehhilin'dir*.⁵⁶

1. Genel Olarak Eserleri

a. *El-Mukaddime*

Osmanlı klasikleri arasında yer alan bu eser, İslam dinini kaynağına uygun biçimde yaşamaya ışık tutmak amacıyla yazılmıştır.

⁵² Mecdi Mehmet Efendi, *Şakaik-ı Nûmaniye ve Zeylleri, Hadaiku'ş-Şakaik*, I, 58-59.

⁵³ Koyunlu Oğlu, A. Memduh Turğut *Anadolu da Türkler* s. 203.

⁵⁴ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî yahud Tezkere-i Meşahir-i Osmaniyye* IV, 404.

⁵⁵ Öngören, a.g.m., s. 485.

⁵⁶ Cici, a.g.e, s. 89.

Osman Çetin, “Türk Edebiyatında ilk defa Türkçe ilm-i hal yazan Kutbuin İznikî’dir. *El-Mukaddime* adını verdiği bu kitabın başında sebep-i telifi açıklar.”⁵⁷ derken; Mustafa Kara, *el-Mukaddime*’nin iman, itikat, namaz, oruç, hac, zekât hakkında açıklamalar yapan tam bir ilmihal kitabı olduğunu belirtmektedir.⁵⁸

b. Mürşidü’l-Müte’ehhilin.

Eser; 35 varak, 19 satır, Yahya b. Ahmet tarafından 1092/1681’ de nesih hattıyla istinsah edilmiş olup Sülm. Ktp., Lâleli bölümü 930 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Günümüzde de baskısı yapılan eser daha çok ailevi konuları, karı-koca hukukunu konu edinmekte olup bir vaaz kitabı görünümündedir. Bununla beraber eser, nikâh konusunu ele aldığından furû-i fıkıh’a dair telif bir çalışma olarak değerlendirilerek incelenmiştir.

Arapça olarak kaleme aldığı eseri yazma sebebini müellif şöyle ifade etmektedir:

“Kadınların ahvalini, nikâhın adabını ve ilgili konuları, zinanın ne olduğunu ve çeşitlerini anlatan bir risale yazmayı istiyordum. Bu esnada kalbim bana şöyle seslendi: Böyle bir risale yazarsan, zamâne insanları senin hakkında iftiralar uydurmaya, hakaretler yağdırmaya başlarlar. Çünkü onlara göre lâşe yemek, nasihat dinlemekten daha makbuldür. Ben de kalbime (Ey kalbim, kimseden korkma. İnsanlar ne derse dersin, sen hayırlı yoldasın, kitabı yazmakta acele et), dedim.”

İznikî risalesinin önsözünde yaşadığı dönemin kadınlarının genel olarak harekât ve davranışlarıyla ilgili şu bilgilere yer vermektedir:

“Zamane kadınları güzel elbiseleriyle süslenip sokaklara dökülürler. Kırlar ve yollarda tozarlar. Gizli yaptıklarını (yapmaları gerekeni) açıkta da yaparlar. Yabancı erkeklerin yanında ziynetlerini gizlemezler. Erkeleri kendilerine meyil ettirmek için düğünlerde oynarlar. Böylece Allah’ın gazabına uğrarlar. Bunların kocalarına bir din adamı nasihat etmek isterse, dinlemezler ve şöyle acayip karşılık verirler: “Bu sizin sözünüz eskilerin tekerlemeleridir...” Bu erkekler, karılarının İslâmî ve ahlâkî olmayan yerlerde bulunmalarından dolayı iftihar ederler. Bunlar artık şeytanın kardeşi ve dostudurlar. Kendilerinde kıskançlık gibi erkeklere has güzel nitelikler kalmamıştır. Sakallarını karılarının ellerine vermişlerdir. Dinlerini onların arzu ve heveslerine bırakmış

⁵⁷ Çetin Osman, **Anadolu’da İslâmiyetin Yayılışı**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 219-220.

⁵⁸ Kara Mustafa, **XIV ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu Besleyen Türkçe Kitaplar**, İslam Araştırmalar Dergisi, C. XII, 2. S, 1999, s. 43.

bu kimseler fasıklar grubundan olmuşlardır. Ne yazık ki, ortalık böyleleriyle dolmuştur. Dinin emirleri nerde kaldı? Allah'ın emirleri hiçe sayıldı. Allah Hidayet versin...”

Endişesini ve korkularını böylece dile getiren Kutbuddin İznikî, risalesini nikâha teşvik etmek ve terhib (2a), nikâhın faydaları (4b), nikâhın zararları (8a), hayırlı ve hayırlı olmayan evlilikler (11b), akdin adabı (9a), kadının hakları (13a), kocanın hakları (16b), düğün adabı (24a) ve çocuk terbiyesi (30a) gibi konulara yer vererek tamamlamıştır. Bu şekliyle risale, dokuz fasıldan meydana gelmektedir.

Tesettür ve gözleri korumaya riayet etmek şartıyla kadın ve erkeklerin hamamlardan yararlanabileceklerini söyleyen İznikî, nikâh akdinde dünür, hatip, veli ve şahitlerden oluşan dört salih kişinin bulunmasına dikkat çekmiş ve düğünlerde de yalnız zilsiz defin kullanılabileceğini kaydetmiştir.⁵⁹

c. Tefsîrü'l-Kur'ân (Tefsîru Kutbüddîn)

Tam nüshası tespit edilemeyen ve kaç cilt olduğu bilinmeyen bu Arapça tefsirin II. Cildi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. (AY.nr.1741). Nisâ ve Mâide surelerinin tefsirini içeren 276 varaklık bu cilt hem dirayet hem rivayet tefsiri olma niteliğini taşımaktadır.⁶⁰

d. Telfikât.

Ferrâ el-Begâvî'nin Mesâbîhu's-Sünne adlı eserinin Arapça hâşiyesidir. Müellif bu eseri hadisler arasındaki zahiri çelişkiyi ortadan kaldırmak maksadıyla kaleme aldığını belirtmiştir. Değişik nüshalarında adı *Tevfikatü'l-Mesâbih* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya. nr.476) tir.⁶¹

e. Risâle fî Hakkı Devrâni's-Sûfiyye

Yedi varaklık bu Türkçe eserde Gazzâli'nin *İhyâulûmi'd-Dîn'i* başta olmak üzere güvenilir kaynaklardan nakledilen bilgilerle tasavvuf ehlinin devranla zikretmelerinin caiz olduğu savunulmuştur.⁶²

⁵⁹ Cici, a.g.e., s. 94.

⁶⁰ Öngören, a.g.m., s. 486.

⁶¹ Öngören, a.g.m. s. 486.

⁶² Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 628.

Mustafa Kara, Kâtip Çelebi'ye dayanarak verdiği bilgi de, Ebu'l-Leys es-Semerkandi'nin tefsirini Türkçeye aktaranlardan birinin de Kutbuddin İznikî olduğunu, ancak bu esere henüz ulaşamadığını bildirmektedir.⁶³

Mehmet Süreyya da, Nezzârizâde Mehmet Efendi'den (ö.923/1517) söz ederken, “Şeyh Kutbeddin'in *Şemsiye*'sini tesvit (karalama, yazma) eyledi”⁶⁴ diyerek İznikî'nin *Şemsiye* adında bir eseri olduğuna dikkat çekmektedir. Aynı yazar İznikî'nin çağdaşı, Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislâmı Molla Fenârî'nin de *Şemsiye Şerhi* bulunduğunu bildirmektedir.

2. *El-Mukaddime* Ve Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kutbuddin İznikî'nin *el-Mukaddime* adlı eseri üzerinde tespit edebildiğimiz kadarıyla üç müstakil çalışma yapılmıştır. Bunların ikisi eserin yazıldığı dönemin edebi yönünü tespit ve ortaya koymaya yönelik olmuştur.

a. *El-Mukaddime* ile ilgili ilk çalışma Dr. Yusuf Ziya Öksöz'ün Türk Edebiyatı sahasında yapmış olduğu doktora çalışmasıdır. Müellif bu çalışmasını 1978 senesinde yapmıştır. Eser aynı senesinde *Kutbuddin b. Muhammed İznikî ve Mukaddime-i Kutbuddin* ismiyle Atatürk Üniversitesi İslâmî ilimler Fakültesi, M. Tayyib Okiç armağanı, sevinç matbaası tarafından Ankara'da basılmıştır. Müellif çalışmasında içerik olarak müellifin hayatı, eserin nüshaları ve genellikle eserin dil yönü ön plana alınmıştır. O dönemin siyasi ve ilmi yönüne pek değinilmemiştir. Daha ziyade dönemin edebiyat ve sanat yönü üzerinde durulmuştur. Eser latinize edilmiş olmakla birlikte içerik ile ilgili fazla bir bilgi vermemiştir.

b. *El-Mukaddime* ile ilgili ikinci çalışma ise Dr. Kerime Üstünova'nın eserin edebi yönü üzerine 2003 de yapmış olduğu doktora çalışmasıdır. Üstünova eseri latinize ederek nüshalarını ve dil yönünü araştırmıştır. Eser *Kutbe'd-Dîn İznikî Mukaddime* ismiyle Uludağ Üniveritesi yayınları tarafından 2003 senesinde kitap olarak basılmıştır.

c. Eserle ilgili üçüncü çalışma ise Dr. Alımujiang Atawula'nın 2007 senesinde *el-Mukaddime*'yi daha ziyade konusu itibariyle ele alarak incelemiş olduğu doktora tezidir. Eser genelde fıkıh, özelde ilmihal kitabı olması yönüyle onun muhtevası üzerinde durmuştur. Bu yüzden eserin içeriğini, müellifin kullandığı müteber kaynak eserleri, eserde

⁶³ Kara, a.g.e., ss. 33-34.

⁶⁴ Mehmet Süreyya, a.g.e., IV/I, 129.

ismi geçen ilim adamlarını tanıtılmıştır. İznikî'nin atıfta bulunduğu kaynakları tetkik etmiş ve bu atıfların kaynaklarda bulunup bulunmadığını tespit etmeye çalışmıştır. İznikî'nin hayatının daha iyi anlaşılabilmesi için yaşadığı dönemin siyasi, sosyal, ilmi yapısını ortaya koymaya çalışmıştır. *El-Mukaddime* Osmanlı İmparatorluğu döneminde yazılan ilk ilmihal kitabı olması nedeniyle bu eserden sonra yüzlerce ilmihalın yazılmasında önemli rol oynamıştır. Bu ilk eserden günümüze kadar ilmihal geleneğinin nasıl geliştiğini ve muhteva olarak ne gibi ilave ve çıkarmaların olduğunu tespit etmeye çalışmıştır.⁶⁵

d. Yine söz konusu eser, Doç.Dr. Recep CiCi tarafından da *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku alışmaları* adlı eserde müellifin hayatıyla birlikte kısaca inceleme konusu yapılmıştır.⁶⁶

⁶⁵ Geniş bilgi için bk. Alımujiang Atawula, **Kutbuddin İznikî'nin "Mukaddime" Adlı Eserinin Tahkik Ve Tahlili**, (Basılmamış doktora tezi) İstanbul, 2007.

⁶⁶ bk.Cici, a.g.e., s. 88.

İKİNCİ BÖLÜM

ESERLERİN ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

I. ESERLERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

A. *El-Vikâye*'nin Şekil Özelliği

Birçok fakihin belirttiği üzere *el-Vikâye*, bütün fûru' fıkıh konularını muhtasar bir biçimde kapsamaktadır. Eser Arapça olup bazen Farsça kelimelere de yer verilmektedir. Hem muhtevası, hem de tasnifi tamamen *Hidâye*'ye göre düzenlenmiştir. Hacim olarak *Hidâye* ile kıyaslandığında *Hidâye*'nin dörtte biri kadar olduğunu söylemek mümkündür. *El-Vikâye*'nin kısa ve öz olması fıkıh talebesinin beraberinde taşıyabileceği bir el kitabı mahiyetindedir. Bu önemli eseri daha iyi tanıyabilmek için şekil özellikleri üzerinde durulacak ve burada dil, üslup, cümle yapısı, fihristi gibi konular ele alınacaktır.

1. *El-Vikâye*'nin Tasnifi

Hidâye'nin bütün meselelerini kapsayan *El-Vikâye* bazı başlıklarda kısaltmalar ve seçimler yapmış ve bazı konuları ilave etmiştir. *Hidâye*'nin 57 kitap (büyük başlık), 154 bap, 112 fasıl ve 7 mesail-i şettâ (muhtelif meseleler) içermesine karşın *el-Vikâye*, 54 kitap, 105 bap, 24 fasıl ve 4 mesail-i şetta içermektedir. Tâcüşşerîa *Hidâye*'de "Kitap" adı altındaki başlıklardan "Kitâbü'l-Vela" ve "Kitâbü'l-Gasp"ı birer "Fasl" adı altında, "Kitâbü'ş-Şehâde" ile "Kitâbu'r-Rucû' ani'ş-Şahâde" yi ise tek bir başlık halinde "Kitabu'ş-Şehâde ve'r-Rucû' anhâ" ismi altında ele almıştır. Bunlardan başka her iki eserin de baş tarafında müellifleri tarafından yazılan mukaddimeler yer almaktadır.

Zikredilen konu başlıklarından yani Kitap, bap ve fasılların karşılaştırılmasından anlaşıldığına göre Tâcüşşerîa *Hidâye*'deki birçok bap ve fasıl başlıklarına yer vermemektedir. Tâcüşşerîa'nın *el-Vikâye*'sine almadığı konular fukaha tarafından ihtilafli meseleler ve yorumlar içermektedir. Nitekim eserin mukaddimesinde belirttiği gibi⁶⁷ *el-*

⁶⁷ *El-Vikâye*. vr. 1b.

Vikâye daha çok Tâcüşşerîa'nın bizzat benimsediği, tercih ettiği *Hidâye*'nin sahih görüşlerinden oluşan muhtasar bir eserdir.

Tâcüşşerîa'nın özellikle *el-Vikâye* için *Hidâye*'yi seçmesi *Hidâye*'nin konuları ve meselelerinin işleniş şeklinin düzenli ve kabul edilir olmasından dolayıdır. Zira müellif kendi dönemindeki eserlerde fikhî meselelerin hem muhteva hem tertip bakımından yetersiz olduğunu belirttikten sonra, *Hidâye*'nin “Kadri Celil, Azimu's-Şân, Hasenatı tamam ve bereketi âm” bir kitap olduğunu belirtmiştir.⁶⁸

Fıkhın önemli konularından birisi olan miras bahsi ne *Hidâye*'de ne de *el-Vikâye*'de müstakil bir başlık altında işlenmemekle birlikte her ikisi de yeri geldikçe dağınık olsa bile ele alınmıştır. Mesela “Kitabü'l-Vasiyye, Kitabü'l-Kadâ, Kitâbü't-Talak, Kitabü's-Sulh” gibi bölümlerinde mirasla ilgili hükümlere konu gereği değinildiği görülmektedir.

El-Vikâye'deki konuların sıralanış tertibi, diğer Hanefî muhtasarlari ile örneğin “*Muhtasaru'l-Kudûrî*” ile karşılaştırıldığında bir takım farklılıklar göstermektedir. İçeriğin ve konu başlıklarının ise hemen hemen aynı oldukları, ancak Kudûrî'de Kitabü'l-Ferâizin müstakil başlık altında ele alındığı görülmektedir.

2. Dil ve Üslup Özellikleri

El-Vikâye'nin dil ve üslup açısından kendisine has bazı metot ve özelliklerinin bulunduğu görülmektedir. Söz konusu özelliklerden en önemlisi *Hidâye*'de yer alan uzun meselelerin *El-Vikâye*'de hem içerik hem de kapsam bakımından *Hidâye*'yi tam olarak kapsayan kısa meselelere dönüştürülmüş olmasıdır.

3. Cümle Yapısı

El-Vikâye'de teklifi hüküm niteliğindeki fiil ve isim cümlelerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

El-Vikâye şerhlerinde belirtildiği gibi atif harfleri ve zamirlerin çok kullanılması bazı cümlelerin kapalı kalmasına neden olmuştur. Örneğin kaza namazlarında ezan ve kametin birlikte getirilmesiyle ilgili “يأتي بهما أو بها” cümlesi kullanılmaktadır ki, “Ezan ve

⁶⁸ *El-Vikâye* vr. 1a-1b.

kameti birlikte getirir veya yalnız kametle yetinir” anlamlarından hangisinin kastedildiğine dair zikredilen cümle içinde somut bir işaret yoktur.⁶⁹

4. Metin Yapısı ve Meselenin Vaz Edilmesi

El-Vikâye'nin birçok yerinde bir konuya başlarken önce meselenin mükellefiyetler, hak ve sorumluluklarla ilgili kısımlarına yer verilir. Daha sonra yasaklar, kerahetler gibi sınıflamalar ve nehiyeler zikredilir. Mesela güneş tutulduğunda namazın nasıl ve kim tarafından kıldırılacağı önce belirtilmiş, daha sonra yapılmaması gerekenler sıralanmıştır.⁷⁰ Yine yapılması gerekenlerin sıralandığı bir konu atıflarla anlatılırken, zikredilen meseleye ilişkin bazen olumsuz -ara cümle mahiyetinde “و الا فلا” edatları araya konmuş ve olumlu cümlenin devamını atıflarla sürdürmüştür.⁷¹ Bir varağın sonunda zikredilen kelimeyi diğerine geçerken başında tekrar belirtmiştir.⁷² Bazen konu başlığı meselenin ilk cümlesi niteliğinde kullanılır. Mesela “باب المسح علي الخفين جائز بالسنة” cümlesinde ilk üç kelime hem konu başlığı, hem de meselenin ilk cümleleridir.⁷³

El-Vikâye'deki meseleler fikhın teklifi hüküm hiyerarşisine göre, yani farz, vacip, sünnet, mendup, mekruh ve harama göre tasnif edilmiştir. Mesela Bâbu Sıfati's-Salât bölümünde namazın rükünleri sıralanırken önce farz ve vacipleri, ardından sünnet ve mendupları zikredilmiştir.⁷⁴

5. Konuyu Tarif Etmesi

Tâcüşşerfa kelimelerin lügat anlamını zikretmez ama yer yer ıstılahların tarifini yapar. Tarif yapmadığı yerlerde konunun daha çok uygulanış şekli ve rükünlerini belirtir. Mesela ortaklık bahsinde “Ortaklık, mülk ortaklığı (...) ve akit ortaklığı olmak üzere iki kısımır”⁷⁵, havale bahsinde ise “Havale; havale eden, alacaklı ve havaleyi kabul edenin rızası neticesinde borçlanmakla sahih olur”⁷⁶ diyerek konuya başlar. Konunun tarifini verdiği yerlerde, ilk cümleyi zamirle başlatır. Mesela “Kitâbu'n-Nikâh; o (هو) icap ve

⁶⁹ *El-Vikâye*, vr. 9a.

⁷⁰ *El-Vikâye*, vr. 16a. Ayrıca “Kitabu't-Tahâre” temiz sular bahsine bk. vr. 4a-4b.

⁷¹ bk. Gusülü gerektiren durumlar. *El-Vikâye*, vr. 3a.

⁷² Örneğin varak 86b'nin sonunda yer alan “el-Hıyar” kelimesi, 87a. varağın başında tekrar zikredilmiştir.

⁷³ *El-Vikâye*, vr. 5a.

⁷⁴ *El-Vikâye*, vr. 10a.

⁷⁵ *El-Vikâye*, vr. 82a.

⁷⁶ *El-Vikâye*, vr. 100b.

kabulden oluşan akittir”⁷⁷. Bir başka örnek, “Kitâbu’l-Mudarabe; o, bir taraftan mal, diğer taraftan emek olmakla birlikte kâr üzerinde anlaşılan ortaklıktır.”⁷⁸

6. *El-Vikâye*'ye Mahsus Bazı Özel Kelimeler

a. Müellif “هما و قالَا, عندهما” lafızlarını, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed için kullanmıştır.

b. “قال مشايخنا” ve “قالوا” derken Maveraünnehir fakihlerini kasteder. “اختلف المشايخ” veya “مشايخ” kelimesi, Maveraünnehir uleması dâhil tüm Hanefî fakihleri için kullanılır.

c. Müellif kendisi için herhangi bir kelime, yani “قلت”, “قال” veya “اعنى” şeklinde özel bir kalıp kullanmaz. “متأخرين” ve “عند المتأخرين” kelimeleri, son dönem Hanefî fakihleri için zikredilir.

d. Gayri Müslimlerin ele alındığı konularda zikredilen “هنا” ismi işareti “Dâru’l-İslam” anlamında, “دارهم” kelimeleri ise “Dâru’l-Harb” anlamında kullanılır.

e. “ما” harfî hemen hemen her yerde ism-i mevsul olarak kullanılır.

f. “ظاهر الرواية” Hanefî mezhebindeki kuvvetli görüşleri ifade etmek için kullanılır.

g. Arapçadaki “س” harfinin baş tarafı olan bir işaret, herhangi bir meselenin başlangıcına delalet eder.

g. “و في قوله” den sonra bir isim cümlesi zikredilirse, bundan daha çok “و في قوله” cümlesi anlaşılır.⁷⁹

B. *Fıkhü'l-Keydânî*'nin Şekil Özelliği

Bilindiği üzere *Fıkhü'l-Keydânî* sadece namazla ilgili olmasına rağmen yine de bütün konuları ele almamaktadır. Dili Arapça olup, sade bir üslup ile namazın hükümlerini tek tek incelemektedir. Bu önemli eseri tanıyabilmek için şekil özellikleri üzerinde durulacak ve burada dil, üslup, cümle yapısı ve içerik gibi konular ele alınacaktır.

⁷⁷ *El-Vikâye*, vr. 39a.

⁷⁸ *El-Vikâye*, vr. 121.

⁷⁹ Örneğin köleyi âzad etme konusunda efendisinin kölesi için söylediği “*ve fi ente hurrun bade mevî bi elfin*” cümlesinde “*ve fi*”den sonra gizli “*kavlihi*” kelimesi vardır. *El-Vikâye*, vr. 63b. Geniş bilgi için bk. Orazsahat Orazov, a.g.s., Bursa, 2001, ss. 59-60.

1. Fıkhu'l-Keydânî'nin Tasnifi.

Keydânî, eserine giriş yaptıktan sonra namazın içindeki ve dışındaki hükümlerini sekiz bapta ele almıştır. Bapları farz, vacip, sünnet, müstehap, mubah, haram, mekruh ve müfsit olarak belirleyip maddeler halinde saymaktadır.

2. Dil ve Üslup Özellikleri.

Fıkhu'l-Keydânî'nin dil ve üslup açısından kendine has bazı metot ve özelliklerinin bulunduğu görülmektedir. Söz konusu özelliklerden en önemlisi konuyu kısa ve net anlatmasıdır. Metinde mürekkep ve uzun cümlelerin olmamasına özen gösterilmiştir.

3. Cümle Yapısı

Aynı şekilde *Fıkhu'l-Keydânî*'de teklifi hüküm niteliğindeki fiil ve isim cümlelerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Müellif eserinde sünnetlerin “umum ve hususlarını” sayarken, önce umumları sayıp sonra atıf (و) harfi ile hususları sıralamaktadır.

Beşinci bapta haramları saydıktan sonra şöyle bir ifade geçmekte “ ذكر المحرمات في ”⁸⁰ ve bundan sonra altıncı bap olan mekruhları sıralamaktadır. Burada beşinci babı haramlara ayırmasına rağmen, mekruhların zikredildiğine dair ifadenin bulunması anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

4. Metin Yapısı ve Meselenin Vaz Edilmesi

Fıkhu'l-Keydânî'de müellif, ilk önce namazın içersinde yapılması gerekenleri sıralamış sonra da yapılmaması gerekenleri zikretmiştir. Mesela müstahabları sayarken secdeye giderken dizlerini ellerinden önce, ellerini burnundan önce, burnunu alnından önce koymasının⁸¹ daha güzel olduğunu söylerken, mekruhları sayarken ellerini dizlerinden önce koymanın, kalktığında da ellerini dizlerinden sonra kaldırmanın mekruh olduğunu söylemiştir.⁸²

Eserde hükümlerin sıralaması farz, vacip, sünnet, müstehap, haram, mekruh, mubah ve müfsit şeklinde verilmektedir.

⁸⁰ *Fıkhu'l-Keydânî*, vr. 18a.

⁸¹ *Fıkhu'l-Keydânî*, vr. 12b.

⁸² *Fıkhu'l-Keydânî*, vr. 17a.

5. Konuyu Tarif Etme

Fıkhü'l-Keydânî'de kulun Allah'a ibadet etme konusunu ve namazın hükümlerini saymadan önce onların tarifleri ayrıntılı olarak beyan edilmiştir. Mesela vacip'in tarifi "Vacip zannî delil ile sabittir. Amel yönünden hükmü farzın hükmü gibidir; ancak itikat yönünden böyle değildir. Vacibi inkâr eden küfre girmiş olmaz"⁸³ şeklinde verilmiştir.

6. *Fıkhü'l-Keydânî*'ye mahsus bazı özel kelimeler

- a. *Fıkhü'l-Keydânî*'ye mahsus fazla özel kelime olmamakla beraber, müstehap tarifinde kullanılan "احبه السلف" ifadesindeki "السلف" kelimesi ile Hanefî uleması kastedilmiş olmalıdır.
- b. "ما" harfî hemen hemen her yerde ism-i mevsul olarak kullanılır.
- c. "Umum" ifadesi herkes için kullanılmıştır.
- d. "Husus" ifadesi bazı kimseler için kullanılmıştır.

C. *El-Mukaddime*'nin Şekil Özelliği

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İznikî'nin *el-Mukaddime* adlı eseri hem itikadî hem de ameli (namaz, hac, zekât) ve ahlakî konuları içeren bir kitaptır. Dili Türkçedir ve ilk Türkçe ilmihal olma özelliğini taşımaktadır. Müellif eserinin ergenlik çağına yakın kız ve erkek çocuklara yönelik olduğunu söylemiştir. Dilinin Arapça veya Farsça olmayıp Türkçe olması toplumun herkesiminin yararlanabileceği bir ilmihal olmasını sağlamıştır.

1. *El-Mukaddime* 'nin Tasnifi

İznikî eserinin telif nedenini *El-Mukaddime* 'nin girişinde şöyle beyan etmiştir:

*"Pes bilgil kim bu zaifin maksud-i bu farz-ı ayn olan amelleri bildürmekde idi farz-ı kifaye ve sünnet ve müstehab olanları bildürmek degüldi çün kim farz-ı aynun dahi kemali bunları işlemeg ile olur pes bu makaddime de farz-ı kifaye ve sünnet ve müstehab ve edeb olanları ve ibadeti mekruh ve fasid ve nakıs idenleri bildürdi dahi garib ve çok vakî olur meseleler dahi getürdi mübtedileri bu el-Mukaddime yi okumağa yiltemeg için"*⁸⁴

⁸³ *Fıkhü'l-Keydânî*, vr. 4a.

⁸⁴ Kerime Üstünova, *Kutbe'D-Dîn İznikî Mukaddime*, Bursa, 2003, s. 139.

El-Mukaddime, yazılış nedeni itibarıyla Müslümanların gündelik hayatı için gerekli olan bilgileri ihtiva etmiş ve halka yönelik kaleme alınmış olsa da fıkıh eserlerinde çoğunlukla karşılaştığımız ulema arasındaki görüş ayrılıklarına da yer vermektedir. Müellif, bundan sonra ahlak konusuna da değinmiştir.

Eser beş baptan oluşup birinci babında iman konusunu, ikinci babında namaz konusunu, üçüncü babında zekât, öşür, fitre ve kurbanlık konusunu, dördüncü babında oruç konusunu ve beşinci babında hac ve umre konusunu tanınmış mütekellim ve fakihlerin görüşleriyle beraber kapsamlı bir şekilde beyan etmektedir.

Eserin ibadetlere dair bir ilmihal kitabında bulunması gereken bütün konulara temas ettiği görülmektedir. Ancak nikâh, yeminler, adaklar, helal ve haram gibi konulara bu ilmihalde yer verilmediği görülmektedir. Eserin yazılış amacının daha çok gençlere başlangıç dinî bilgileri vermek olduğu göz önüne alındığında, bunun gerekçesi de makul görülmektedir. Ne var ki, söz konusu meselelerin bir ilmihalde yer alması beklenirdi. Buna karşın ganimetin beşte birinin ve haracın taksimi gibi doğrudan ilmihal ile ilgili olmayan fıkıhın siyer dalına ilişkin konularının eserde yer alması da dikkat çekicidir. Bu da Osmanî'nin fakihlerle uğraştığı bir dönemde yazılmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

2. Dil ve Üslup Özellikleri

İznikî Arapçayı iyi bilmesine rağmen eserini Türkçe yazmıştır. Bu hususta kendisi kısaca şu açıklamayı yapmıştır:

“Bu zaif gördi kim bu farz-ı a'yn olan ilimde kitablar düzmişler latif ve görklü amma kimi Arabî ve kimi farsî her kişi anlara mütalaa idüp ma'nasın çıkarmaz ve eger okiyup öğrenürse dahi tizcek girü unudur ya sonre ma'nisin görklü eydimez pes diledi kim bu farz a'yn olan ilimde Türkçe bir el-Mukaddime düze taki mübtedilere anı okumak gekez ola.”⁸⁵

İznikî'nin de dil ve üslup açısından kendine has özelliği olup Tâcüşşerîa ve Keydânî'den farklı olarak konuyu daha geniş anlatmıştır. Ele aldığı konuyu Hanefî fıkıhında muteber sayılan eserler ve ulemanın görüşlerinden almıştır. Bir konuyla ilgili görüşte ihtilaf varsa farklı görüşleri zikrettikten sonra kendi görüşünü de beyan etmiştir.

⁸⁵ Üstünova, a.g.e., s, 139.

Konuyu genelde maddeler halinde ve kapsamlı olarak beyan etmiştir. Eser diğer ilmihal eserlerinin aksine, daha çok işin maneviyatını vurgulamaktadır. Bundan dolayıdır ki müellif, ilmi “zahirî ilim ve batinî ilim” diye ikiye ayırmıştır. Zahirî ilimler olarak İslam’ın beş şartını saymaktadır. Batinî ilim olarak ise, İslam’ın ahlak kısmını göstermektedir. Kişinin imanının sahil olması için bu ikisinin bir arada olmasının lazım olduğunu söylemiştir. Eser bu iki temel üzerine kaleme alınmıştır.

3. Cümle Yapısı

Müellif konuyu anlatırken bazen uzunca açıklamalar yapmıştır. Mesela namaz da kıraat konusunu anlatırken Kuran’dan birçok hata yapılma ihtimali olan kelimeleri tespit edip her birini tek tek misaller vererek açıklamıştır.

4. Metin Yapısı ve Meselenin Vaz Edilmesi

El-Mukaddime’de beşinci bölümün ardından yeni bir bölüme başlanmış, fakat bu bölüm beşinci bölümün devamı gibi verilmiştir. Oysa bu bölümün, konu bakımından ayrı bir bölüm olması gerekmektedir. Beşinci bölümde hac ve umre hükümlerinden söz edilirken birden iyi ve kötü alışkanlıklar, huylar gibi, ahlak bölümünde yer alması gereken konulara girilmiştir. İznikî, daha eserinin başında girişte, bu bölümün birinci bap ve ikinci bap olmak üzere ikiye ayrılacağını belirtmiş, ama bu ayrımı göstermemiştir.

5. Konuyu Tarif Etme

İznikî eserinde bütün baplarda, her baba giriş mahiyetinde hangi konuları ele alacağını söylemektedir. Mesela İman babında ilk başta meşhur Cibril hadisini zikreder, hatta onun da hem zahiri hem de hafî bâtinî manalarını açıklar. Sonra mütekellimlerin ve fukahanın görüşlerine yer verir.

6. *El-Mukaddime* ’ye Mahsus Bazı Özel Kelimeler

- a. Müellif “*İmameyn*” lafzını Ebû Yusuf ve İmam Muhammed için kullanmıştır. Hanefî mezhebinde de kullanım böyledir.
- b. Müellif “Zaif”, “Hakir”, “Fakir” ve “Garip” lafızlarını kendisi için kullanmıştır.

II. ESERLERİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

A. Namaz Bahslerinin Tahlili

Tezimizin konusu olan *el-Vikâye*, *Fıkhü'l-Keydânî* ve *el-Mukaddime* eserlerinin namaz konusunu ele alış şekillerini bu bölümde işlemeye çalışacağız. İlk önce sırasıyla eserlerin konuları ele alış biçimlerini ve hangi konulara öncelik vermiş olduklarını tespit edip, sonra eserler arasındaki farklılıklarla ilgili bir değerlendirme yapacağız.

1. *El-Vikâye*'de Namaz Konusu

Mukayese yaptığımız eserlerin içerisinde kapsadığı konuları sistemli bir şekilde ele alan *el-Vikâye*'de, namaz konusu beş fasıl on ve yedi bapta işlenmiştir. Bunlar şöyle sıralanmıştır:

a. **فصل في اوقات الصلاة**: Bu fasılda müellif namazların vakitlerini ayrıntılı bir biçimde açıklamıştır.

Sabah namazı için “Fecri Kâzib ve Fecri Sâdık” olmak üzere iki tane sabahtan söz ederek, ikinci sabahta (Sâdık sabahta) namaz kılmanın lazım olduğunu söyler.

Öğle namazı için güneşin zevalinden (tam tepeden kaymasından) itibaren her şeyin gölgesi kendisi gibi uzunlukta olması denmiştir.

İkinci namazı için her şeyin gölgesi kendisi gibi uzunlukta olan vakitten itibaren güneşin batmasına kadar olan vakit olarak belirlenmiştir. Fakat *el-Vikâye*'nin şerhinde bu konuda iki görüşün bulunduğu belirtilmiştir.⁸⁶ *Umdetü'r-Riâye ala Şerhi'l el-Vikâye*'de, Şeyhu'l-İslam Teftazanî şöyle demiştir: “Güneşin yuvarlak formu gidip küçülmesi güneşin batması olarak sayılır. Bu da sahrada, küçük dağlarda ve binalarda gayet açık görülür. Eğer görülmez ise güneş batıdan battı, diye kabul edilir.”⁸⁷

Müellif akşam namazı için güneşin batmasından şafağın kızarmasına kadar, diye belirttikten sonra İmameynin de görüşlerinin bu olduğunu söyleyip, buna göre fetva verildiğini ifade etmiştir. Yatsı namazı için sabah namazının vaktinin girmesine kadar olan vakitlerde yatsı namazıyla vitir namazının da kılınabileceğini söylemiştir.

⁸⁶ Sadruşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye*, (Thk. Dr. Salah Muhammed Ebu'l-Hac) el-Varrak Yayınları, Umman, 2006, I, 105.

⁸⁷ Leknevî, *Umde*, I, 137.

Namaz vakitlerini açıkladıktan sonra müellif vakitlerin nerelerinde namaz kılmanın daha hayırlı olacağını açıklamış, yılın fasıllarına göre hangi namazlarda acele etmenin lazım olduğunu belirtmiştir.

b. **فصل في الاوقات التي تكره فيها الصلاة:** Tâcüşşerîa bu fasılda bazı vakitlerde namaz kılmanın mekruh olduğunu beyan etmiştir. Güneş doğmak üzereyken, tam yukarıdayken ve batmak üzereyken namaz kılmanın, tilavet secdesi ve cenaze namazı kılmanın, imam hutbe için minbere çıktığı zaman nafil namaz (Mescit namazı ve Cuma namazının sünneti gibi) kılmanın, sabah namazından sonra sünnetini kılınmanın, ikindi namazını kıldıktan sonra akşam namazına kadar nafil namaz kılmanın mekruh olduğunu belirtmiştir. Ancak ikindi namazını kıldıktan sonra cenaze namazı kılmanın ve tilavet secdesi yapmanın caiz olduğunu eklemiştir.

Müellif namazları cem' etme konusunda, bunun sadece hac sırasında mümkün olabileceğini ve ikindi vaktinde veya yatsı namazında, kadın hayızdan temizlenmiş ise o zaman cem' edebileceğini belirtmiştir. Bir kimsenin, bir namazın vaktinin çıkmasına az bir zaman kala yeni buluğa ermesi veya yeni Müslüman olması durumunda namazını cem' edebileceğini belirtmiştir.

c. **باب الاذان:** Müellif bu bapta ezanın farz namazların vakitlerini belirtmek için bir sünnet olduğunu söyledikten sonra ezanın nasıl ve ne şekilde okunmasının lazım olduğunu açıklamıştır.

d. **باب شروط الصلاة:** Tâcüşşerîa namazın dışındaki şartlarını sayarken, bunların hükmî ve hakikî olmak üzere iki çeşit olduğunu söylemiş ve bunları şöyle sıralamıştır:

Bedenin hades (hükmî necaset) ve habes (hakikî necaset) ten temiz olması, mekân temizliği, setr-i avret; erkekler için göbekte diz kapakları arası ve sırtı karınla beraber kapatmaktır. Bu durumun iki kişi olduğunda da böyle olduğunu, hür kadınlar için yüzü, elleri ve ayakları hariç bedeninin tamamı kapanmasının lazım olduğunu söyledikten sonra, ulema arasında topukların gözükmeleriyle ilgili ihtilaf bulunduğunu belirtmiştir. Kadın tek başınayken baldırının dörtte biri, budu, kalçası ve saçının gözükebileceğini, erkeklerin de zekerinin dörtte birinin gözükebileceğini söylemiş ve bu söylenenlerin sadece tek başına olma durumunda caiz olduğunu vurgulamıştır. Setr-i avretle ilgili uzunca açıklamasından sonra namazın diğer şartlarını anlatmaya şu şekilde devam etmiştir: Yönünü kibleye çevirmek ve niyet. Bir kimsenin elbisesinde necaset olup susuzluktan korktuğu için

yıkamadan namaz kılsa, namazını iade etmesine gerek olmadığını, elbisenin dörtte birinin temiz olması durumunda namazı çıplak olarak eda etmenin de caiz olmadığını, bir kimsenin elbisesinde dörtte birden az temiz yer olup başka elbisesinin de olmaması durumunda kalkarak veya oturarak namaz kılmasının caiz olduğunu belirtmiştir. Sonra bir kimsenin kıbleyi kendisinin bulamamasından endişelenmesi durumunda, bulunduğu yerde soracak bir kimse de yoksa ve kendisi aradığı zaman da hata yapacaksa, bu kimsenin namazını iade etmeyeceğini, namaz kılarken hataya düştüğünü anlayan veya tahmin eden kimsenin, anladığı veya tahmin ettiği yöne doğru dönmesi gerektiğini söylemiştir. Namaza durmadan önce araştırmadan namazın içerisinde tahmin ettiği yöne dönmesi durumunda, isabet etse dahi namazının caiz olamayacağını ifade etmiştir. Bir heyetin namaza geç kalıp imamın yönünü bilememeleri ve bunun üzerine kıbleyi araştırmaları durumunda, bunların hata yapmaları halinde dahi namazın caiz olacağını söylemiştir. Bu kimselerin imamın arkada olmadığını bilmelerinin yeterli olacağını ifade etmiştir.

Tâcüşşerîa, namazda niyeti kalp ve dil ile yapmanın daha güzel olduğunu, nafilâ namaz için de böyle olduğunu ve farz namazlarda rekât sayısının hem imam hem de cemaat için belirtilmesinin gerekli olduğunu söyler.

e. **باب صفة الصلاة:** Müellif, bu bap içerisinde namazın hem farzlarını hem de vaciplerini saymıştır.

f. **فرائض الصلاة:** Tâcüşşerîa namazın içerisindeki farzları (rükünleri) şöyle sıralamıştır: Tekbir-i tahrime'yi Hanefilere göre makamla söylemek şarttır.⁸⁸ Kıyam, kıraat, rükû ve secde. Secdede burunla beraber alnın da yere değmesi ittifakla gerekli görülmüş olmakla birlikte, Ebu Hanife hiçbir özür olmaksızın burnun yere değmemesinin caiz olduğunu söylemiştir. İmameyn'e göre ise bu yeterli değildir,⁸⁹ Son oturuşta tahiyyâtı okuyacak kadar oturmak vacip olup, bir kimse tahiyyâtı okuyacak kadar oturduktan sonra herhangi bir hareket veya sözle namazdan çıkarsa, mekruh olmakla birlikte namazını tamamlamış olmaktadır.⁹⁰

g. **واجبات الصلاة:** Bu bapta namazın içerisindeki vacipler şöyle sıralanmıştır: Fatiha sûresini okunması, zamm-ı sure okunması, tertibe riayet etmek, ilk oturuş, iki teşehhüt. *Hidâye*'de ilk oturuş sünnet, son oturuş vacip olarak geçmekteyken, Tâcüşşerîa

⁸⁸ A'la, 87/15.

⁸⁹ Leknevî, *Umde*, I, 160.

⁹⁰ Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik* I, 311.

Hidâye'ye muhalif olmuş ve bu konuda Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilen hadisi delil olarak göstermiştir.⁹¹ Temurtâşî de bu konuyla ilgili şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “Cemaat ilk oturustaki teşehhütü sünnet olarak kabul eder; ancak vacip olduğu konusunda açık rivayet vardır”⁹². Lâfzî olarak selam vermek, kunudu'l-vitir, bayram namazlarının tekbirleri, farzlarda ilk iki rekâta kıraat, ta'dil-i erkân (Rükünleri tam yapma ve tatmin olma)⁹³. Rükûdan kalktıktan sonra ve iki secde arasında biraz beklemek, Ebu Yusuf⁹⁴ ve İmam Şafiye göre farzdır. Namazın durumuna göre cehrî veya hafî okumak. Müellif, namaza başlarken tekbir getirmenin gerekli olduğunu ve tekbir getirirken “hemze” ve “be” harflerinin uzatılmaması gerektiğini söyler. Sonra ellerin kaldırılması. Bu konu da ulemanın üç türlü görüşü vardır.⁹⁵

1. İlk önce eller kaldırılır sonra tekbir getirilir. İmam Ebu Hanife ve İmam Muhammed başta olmak üzere fukahanın çoğu bu görüştedirler⁹⁶.

2. Elleri kaldırırken tekbir getirme. Bu görüşü Kudûrî Ebu Davud'dan⁹⁷ rivayet edilen hadisi delil göstererek savunmuştur.⁹⁸

3. İlk önce tekbir getirip sonra elleri kaldırmak. Bu görüşü Şurunbulâli *Dürer* üzerine yazdığı meşhur haşiyesi *Gunyetu zevi'l-Erhâm* ile desteklemiştir.⁹⁹

Tekbirlerde parmakları kendi hainde bırakmanın, başparmağı kulak memesine dokundurmanın, kadınların da ellerini omuzlarına kadar kaldırmasının lazım olduğu da belirtilmiştir. Yaşlı veya hasta olan kimse “الله اكبر” tekbirinin yerine “الله اعظم” veya “رحمان” veya “لا اله الا الله” ya da Farsça benzer bir ifade de söyleyebilir¹⁰⁰. Bu Ebu Hanife'ye göre caizdir. İmameyn'e göre ise sadece yaşlılık sebebiyle caizdir.¹⁰¹ Tâcüşşerîa, namaz kılan kimse sağ elini sol elinin üzerine attıktan sonra ellerini göbeğinin altına koyar, dedikten sonra vitir ve cenaze namazlarında da aynı şekilde yapılır diye ekler. İftitah tekbirinden

⁹¹ Buhâri, I. nr. 403.

⁹² Tumurtâşî, *Tenvîru'l-Ebsâr ve Câmiu'l-Bihâr*, vr. 60.

⁹³ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye* I, 234, Kazan, 1320.

⁹⁴ Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, I, 317.

⁹⁵ Sadruşşerîa, a.g.e., I, 121.

⁹⁶ İbnü'ş-Şihne, *Gureru'l-Ahkâm*, İstanbul, 1310. s. 89.

⁹⁷ Ebu Daut *Kitabu't-Tahare*, XXXI bap; Tirmizî, *Ebvabu't-Tahare*, III, bap, *Miftahu's-Salâti't-Tahare*, nr. 3; Ibn Mace, *Kitabu't-Tahare*, III bap, *Miftahu's-Salâti't-Tahare*, nr. 275-276; Ahmet b. Hanbel I, nr. 123.

⁹⁸ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, s. 27.

⁹⁹ Ebü'l-İhlâs Hasan b. Ammar b. Ali el-Vefâi el-Mısırî eş-Şurunbulâlî, *Gunyetu zevi'l-Erhâm*, İstanbul, 1301, I, 65.

¹⁰⁰ Şurunbulâlî, *Merâki'l-Felâh*, Kahire, 1321, s. 235.

¹⁰¹ Sadruşşerîa, a.g.e., I, 121.

sonra bayram namazları dâhil olmak üzere “Sübhanek”nin okunacağı da belirtilmiştir. Müellif, kıraat için “euzu besmele” okunmasının gerek olduğunu söyler. Fatiha süresinde veya zammı sürenin başında besmele (cehrî) okunmaz. Enes b. Malik’in şu rivayetine dayanarak şöyle söylenmiştir:¹⁰² İmam gibi cemaat da “ولا الضالين” den sonra hafî olarak “امين” der. Rükû için sessiz bir şekilde tekbir getirilir ve eller açık olarak dizlere konur. Bu esnada kişi arkasını ve başını düz tutar. Sessiz olarak üç defa tesbih getirir, sonra tam bir hamd ile başını kaldırarak “سمع الله لمن حمده” der. İmam bu lafızla yetinir. Münferit (namaz kılan kimse) ise hem “سمع الله لمن حمده” hem de “ربنا لك الحمد” der. Bu konuda farklı görüşler olup, ikisine de katılır diyenler olmuştur ki, bu görüşü *Hidâye* de doğrulamaktadır.¹⁰³ Serahsî *Mebsut*’unda zikrettiğine göre sadece hamde katılmak gerekir görüşünü Ebu Yusuf savunmuştur.¹⁰⁴ Sadece “سمع الله لمن حمده” kısmına katılır görüşünü Serrâc Tûsî (ö. 778/988) savunmuştur.¹⁰⁵ Daha sonra, namaz kılan kişi kıyamda iken tekbir getirir ve ilk önce dizlerini sonra ellerini sonra da ellerinin arasına yüzünü koyar. Ellerini kulaklarının hizasında bırakır parmaklarını toplayarak secdeye gider. Kollarını yere değirmez, karnını uylukları hizasında tutar, ayak parmaklarını kibleye doğru yöneltir, üç kere tesbihte bulunur, alnını iyice yerleştirerek sarığı ile veya elbisesinin fazla geniş olması durumunda secdeyi onların üzerine yapabilir. Alnını yerleştiremez ise caiz olmaz. Namaz kılan kimsenin kalabalıktan dolayı bir başkasının sırtına secde etmesi de caizdir. Kadınlar secde ederken alçalmaları ve karınlarını baldırlarına yapışık hale getirmeleri lazımdır. Aynı şekilde ikinci secdeyi yaptıktan sonra kalkacağını ikinci rekâtında birinci rekât gibi ancak euzu çekmeden ve elleri kaldırmadan yapılacağını söyledikten sonra sol ayağının üzerinde oturarak sağ ayağının parmaklarını kibleye doğru yöneltmesinin ve ellerini uyluklarının üzerine koyarak parmaklarını da kibleye doğru yönelterek teşehhüt okunmasının lazım olduğu ifade edilmiştir. Kadınlar kalçasının üzerinde oturarak ayaklarını sağ taraflarından çıkarırlar. İlk oturuşta teşehhütten fazlası okunmaz. İkinci rekât da (farz namazlarda) sadece Fatiha okunur. Son oturuşta teşehhütten sonra Hz. Peygamber’e (s.a.v) salâvat getirilir ve Kur’an ayetlerine benzeyen ve insan sözü olmayan dualar edilir. Son olarak sağa ve sola selam verilerek namazın içerisindeki vacipler tamamlanmış olur.

¹⁰² Müslim, I, nr. 299.

¹⁰³ Merğînânî, *el-Hidâye* I, 49.

¹⁰⁴ Serahsî, *el-Mebsut*, I, 21.

¹⁰⁵ Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 334.

h. فصل في القراءة: Tâcüşşeria, “İmam, cuma, sabah, akşam, yatsı ve bayram namazlarında cehrî okur” diyerek bu fasla başlar. Sonra cehrî ile hafî kıraati açıklar. Cehrîyi herkesin duyabileceğini söylerken, hafînin sadece kişinin kendisinin duymasının lazım olduğunu ifade eder. Bu görüşünü destekleyecek misaller verir. Aynı görüşü Burhânuddîn İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el- Halebî de (ö. 956/1594) *Mülteka'l-Ebhur* isimli kitabında belirtmiştir.¹⁰⁶ Kişi yatsı namazının ilk rekâtında Fatiha'dan sonraki sûreyi terk ederse, sonraki rekâtta Fatiha'dan sonraki sûreyi sesli okursa ve iki Fatihayı dışarıdan okursa başa dönmez demektedir.

Bu fasılda kıraatin farzının sadece tek ayet okuma olduğunu belirtip, sünnetini ayrıntılı bir şekilde ele alarak şöyle demiştir: Yolculukta acele ile okunan Fatiha ve istediği bir süre okuma. Mesela Burûc veya tıvâlu'l-mufassal (çok fasıl içeren ayetler veya iki sûreyi besmele ile birleştirerek okuma). Sabah, öğle, ikindi ve yatsı namazlarında vasat okunur. Akşam namazında kısa süreler okunur. Tıvâlu'l-mufassal Hücûrat süresinden Burûc süresine kadar olan süreleri içerir. Vasat olan Burûc süresinden Beyyine süresine kadar olan süreleri içerir. Kısar (kısa) sureler ise Beyyine süresinden sonuna kadar olan süreleri içerir diye belirtmiştir. Zaruri durumlarda gücünün yettiği kadarı okunur. Müellif her zaman namazlarda aynı sûreyi okumanın mekruh olduğunu ifade eder. Cemaatin Kur'ân okumadan sadece dinlemesinin lazım olduğunu söyler.¹⁰⁷ Eğer imam istek uyandıran, korkutan, ürperten, hitap eden ve Hz. Peygambere 'e (s.a.v) salâvat getiren ayetleri okursa salâvat emrine sessizce icabet edilir¹⁰⁸ diyerek faslı tamamlar.

i. فصل في الجماعة : Müellif, bu fasılda cemaat ile namaz kılmanın sünnet-i müekkede olduğunu söyler. Bu görüşü destekleyenler Ebu Hasan Ahmed b. Muhammed b. Cafer el-Kudûrî (ö. 428/1037)¹⁰⁹ Burhânuddîn İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el- Halebî (ö. 956/1594)¹¹⁰ ve Şurunbulâli (ö. 1069/1659)¹¹¹ gibi fakihlerdir. Bundan sonra imam olacak kimsenin özelliklerini sayarken şunları zikretmiştir. İmamın sünnetleri en iyi bilmesi, kıraatinin en iyi olması, bir de imamın yaşının ilerlemiş olmasının daha iyi olacağını belirtir.

¹⁰⁶ Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, I, 15.

¹⁰⁷ *Araf* 7/203.

¹⁰⁸ *Ahzab* 33/56.

¹⁰⁹ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 27.

¹¹⁰ Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, I, 15.

¹¹¹ Şurunbulâli, a.g.e., I, 84.

İmamda olması gereken özellikleri saydıktan sonra imam olması mekruh olan kimseleri de bu fasılda şöyle zikretmiştir: Köle, bedevi, fâsık, âmâ bidatçi, veledü'z-zina ve kadınların tek başlarına cemaat olması. Burada kadınların cemaat olmasıyla ilgili bir açıklamada bulunarak eğer kadınlar cemaat olacaklar ise imam olan kimsenin aynı hizada durmasının lazım olduğunu söyler. Genç kızların beş vakit namaza devamlı gelmelerinin ve yaşlıların öğle ve ikinci namazlarının haricindeki namazlara gelmelerinin mekruh olduğunu belirtir.

Yine aynı fasılda muktedi (imama uyan kimse) hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Abdestli olan teyemmüm yapana, (ayağını) yıkayan mesh edene, ayakta olan oturana uyabilir,¹¹² imâ ile namaz kılan imâ ile namaz kılan, nafîle namaz kılan farz namazı kılan tabi olur diyerek kimlerin kime uyacağını açıklamıştır. Bundan sonra imam olması caiz olmayan kimseleri şöyle sıralar: Kadın, çocuk ve hünsa, erkeğe imam olamaz; temiz olan bir kimse özürsüz bir kimseye tâbi olamaz; okuması olan bir kimse ümmî kimseye uyamaz, elbiseli olan kimse çıplak olan kimseye uyamaz, imâ ile namaz kılmayan imâ ile namaz kılan uyamaz, farz kılan nafîle kılan bir kimseye tabi olamaz demiştir. Bundan sonra imam cemaatle kıldığı namazı uzatmaz. Sabah namazının haricinde birinci rekâtın kıraatini uzatmaz. Cemaat sadece bir kişiden ibaret olduğunda uyan kimse imamın sağ tarafında durur. Eğer cemaat birden fazla olursa imam öne geçer. İmamın abdestsiz olduğu ortaya çıkarsa cemaat namazını tekrar kılar. Safta ilk önce erkekler sonra çocuklar sonra hünsâlar sonra kadınlar durur, tekbiri tahrimle beraber namazın edası esnasında, erkekle kadınının kılmış oldukları müşterek namazda, kadın erkeğin hizasına gelirse, şayet erkek kadına imamlığa niyet ettiyse namazı bozulur. Eğer erkek kadına imamlığa niyet etmediyse kadının namazı bozulur. Ümmî bir kimse, biri okuyabilen diğeri de ümmî olan kimselere namaz kıldırma veya okuyabilen bir kimse son iki rekâtında ümmî olan bir kimseyi yerine geçirirse namazın hepsi bozulur diyerek cemaat faslını tamamlamıştır.

j. **باب الحدث في الصلاة** : Müellif, bu bapta namazda abdestin bozulması konusunu ele alarak şöyle sıralamıştır: Namaz kılmakta olan bir kimsenin abdesti bozulursa, abdestini alır ve namazına devam eder ve namazını tamamlar. Hatta teşehhütte (son oturuşta dahi) abdesti bozulursa abdest alır ve kaldığı yerden devam eder. En güzel olanı kişinin namazını yeniden kılmasıdır. İmamın abdesti bozulduğunda bir başkasını kendi yerine geçirir. Sonra gider abdestini alır ve orada namazını tamamlar veya cemaate

¹¹² Buhârî, I, nr. 243; Müslim, I, nr. 301.

yetişirse imama tabi olur namazını öyle tamamlar. Cemaatten bir kimse de aynı şekilde abdesti bozulduğunda gider abdest alır cemaate yetişirse imama tekrar tabi olur demiştir. Bir kimse namazda delirse, baygınlık geçirse, ihtilam olsa, yüksek sesle gülse, kasıtlı olarak abdestini bozsa veya elbisesine büyük miktarda necaset isabet etse, yaralansa ve kendisinden kan aksa, abdesti bozulduğunu zannederek camiden çıksa veya safları geçse sonra abdestinin bozulmadığı ortaya çıksa namazı bâtil olur. Eğer (camiden) ıkmadıysa veya safları geçmediyse namazını tamamlar. Teşehhütten sonra kasıtlı bir şekilde abdestini bozarsa veya namazın dışındaki bir fiili işlerse namazdan çıkmış olur diyerek namazı doğrudan bozan şeyleri zikretmiştir.

Aynı bapta teşehhütten sonra namazı bozan şeyler diyerek konu başlığı açmış ve şunları sıralamıştır. Teyemmüm ile namaz kılmakta olan bir kimsenin su sesini duyması, mest giymiş bir kimsenin az bir amel ile meshini çıkarması, giymiş olduğu mestinin süresinin geçmesi, ümmi bir kimsenin Kur’andan süre öğrenmesi, çıplak olan bir kimsenin elbise bulması, ima ile namaz kılmakta olan bir kimsenin yerinden kalkmaya güç yetirmesi, kaçırdığı bir namazı hatırlaması, okuyabilen bir imamın ümmi bir kimseyi yerine geçirmesi, sabah namazında güneşin doğması, cuma namazında ikindi namazının vaktinin girmesi, özürlü kimsenin özrünün sona ermesi, iyileşmesinden dolayı yarasının üzerindeki sargının düşmesi, imamın yüksek sesle gülmesi, kasıtlı bir şekilde imamın abdestini bozması mesbuk (sonradan namaza katılan) kimsenin namazını bozar, imamın konuşması ve camiden çıkıp gitmesi mesbuk’un (sonradan namaza katılan) kimsenin namazını bozmaz, İmam kıraatda takıldığında yerine cemaatten birini geçirmesi, mesbuk’un imamın yerine geçmesi sahihtir. Mesbuk kendi namazını tamamlamak için cemaatten birini selam vermek için geçirir. Eğer Mesbuk namazı bozacak davranışlarda bulunursa mesbuk’un namazı ile birlikte ilk imamın da namazını bozar ancak ilk imam namazını bitirmişse bozulmaz, bir kimse rükû veya secde yaparken abdesti bozulsa veya yapmadığı bir secdeyi hatırlasa abdestini alıp kaldığı yerden devam etmesi vaciptir, unuttuğu rükû veya secdeyi tekrar yapması mubahtır, bir kimse imam iken abdesti bozulursa, imam erkeklere niyet etmediyse sadece biraz cemaat olup yerine geçireceği erkek yoksa namazı bozulur diyerek bu babı bitirmiştir.

k. باب ما يفسد الصلاة و ما يكره فيها: Müellif bu bapta namazı bozan ve namazda mekruh olan şeyleri şöyle saymıştır: Namazda konuşmak bilmeden de olsa, namazda uyumak, namazda kasten selam vermek, bilmeyerek verilen selam namazı bozmaz,

namazda selam verildiğinde bilmeyerek dahi olsa cevap vermek, namazda inlemek, ses çıkartmak¹¹³, musibet veya acı duymadan sesli ağlamak,¹¹⁴ özür olmadan öksürmek, hapşırın kimseye “يرحمك الله” diyerek dua etmek, cevap vermek¹¹⁵. Ancak kendisinin namazda olduğunu belli ederse namaz bozulmaz. Kötü bir haber aldığında “انا لله وانا اليه راجعون” demek, sevinçten hamdele söylemek, şaşırarak hayret ederek “سبحانك” veya “لا اله الا الله” demek, imamın haricinde Fatiha okumak, mushaftan okumak,¹¹⁶ necasetin üzerine secde etmek, insanlardan sorması gerekeni Allah’tan istemek,¹¹⁷ yemek yemek ve içmek, amel-i kesir,¹¹⁸ bir rekâtı kıldıktan sonra başka bir namaza (tekbir almadan) tekrar başlamak. Şayet ikincisine başlamışsa onu sonuna kadar kılmak, ikinci namaza başlamamışsa birinci namazını tamamlamak gerekir.

Tâcüşşerîa aynı bapta namazı bozmayan şeyleri şöyle zikretmiştir: Cenneti veya cehennemi hatırlayarak ağlaması, özürlü olarak öksürmesi, boğazını temizlemesi, insanlardan isteyemeyeceği şeyler konusunda Allah’tan dua etmesi, az bir amel, namaz kılan bir kimsenin önünden geçmek. Şayet namaz kılan bir kimsenin önünden bilinerek geçilirse günah işlenmiş olur. Yüksek bir yerde namaz kılarken bazı uzuvlarına dokunarak altından bir kimse geçmesi,¹¹⁹ sahrada namaz kılan kimsenin sağına veya soluna dirsek uzunluğunda bir parmak kalınlığında sütte dikmesi gerekir, şayet sütte koymaz ise çizgi çizilmez işaret veya tespih ile birisini sakındırılmaz, imamla cemaatin arasından geçerlerse imamın sütresi kâfidir, geçecek olan kimseler veya yol yoksa sütte koymaması caizdir.

Müellif yine bu bapta namaz kılan için mekruh olan amellere de değinmiştir. Elbisenin sarkması, elbisesi omzuna sarkması ve bedenine sarması, saçını örmesi, parmaklarını çıtlatması, boynunu sağına ve soluna çevirmesi, boynunu çevirmeden bakarsa mekruh olmaz, secde etmek için küçük taşları silmek, tehassur yani elini beline koyması, gerinme, kalçasını dik tutarak dizlerinin üzerinde durması, (secde halinde) dirseklerini yere

¹¹³ Ali el-Kârî, **Fethu Bâbi'l-Înâye**, I, 302.

¹¹⁴ Sadruşşerîa, **en-Nukaye**, s. 25.

¹¹⁵ Ali el-Kârî, a.g.e., I, 303.

¹¹⁶ Ebu Hanifeye göre böyledir fakat imameyne göre bozmaz. Ancak mekruh olur. Şafii’ye göre mekruh bile değildir. bk. Sadruşşerîa, a.g.e., I, 121.

¹¹⁷ İmameyne göre teşehhüden sonra okunan dualara benzeyen dua edilirse namaz bozulmaz. Ebu Hanife’ye göre ise namaz dualarını bitirdikten sonra ayetlere ve okunan dualara benzeyen dua edilmesinde sakınca yoktur. Geniş bilgi için bk. Tumurtâşî, **Înâye** I, 277.

¹¹⁸ Âlimler bu konuda ihtilaf etmişler: A) İki defa elini kıpırdatma. B) Dışardan bakıldığında namaz kılıyor gözükmemesi. Geniş bilgi için bk. Serahsi **el-Mebsût**, I, 191. Meşayehin çoğunun görüşü bu niteliktedir. C) Namaz kılanın üçten fazla namazla ilgili olmayan harekât yapması. bk. Sadruşşerîa, a.g.e., I, 121.

¹¹⁹ Ali el-Kârî, a.g.e., I, 353.

koyması, özürsüz olarak dört ayak üzerine durması *ed-Dürru'l-Muhtar*'a göre tenzihen mekruhtur.¹²⁰ İmanın mescidin mihrabında yahut yüksek yerde veyahut yerde tek başına durması yani cemaatten uzakta veya ayrı duruyorsa, bir şeyin şekli veya sureti olan safın arkasında kıyamda olmak ve yanında durmak veya onun üzerinde durmak veyahut bitişik olmak, hor görmek amacı olmayıp, tembellikten veya dikkatsizlikten dolayı başını açarak namaz kılması, yatak elbisesiyle namaz kılmak, alnındaki toprağı silmek, yukarıya bakmak, sarık üzerine secde etmesi, ayetleri sayması ve tespih etmesi, elbisesinde bir şeyin şekli olması, secde edeceği yere basması¹²¹ ve burada sidik olması, kireçten ve altından nakışı olmayan caminin kapısının kapatılması (caminin içerisinde pahalı şeyler olmaması), yerde kıyam yaparak mihrabında secde etmesi, oturup konuşan birinin arkasında namaz kılmak, secde edemeyeceği şekilli halı üzerinde namaza durması, baktığı zaman gözükmeyen küçük bir şekil olması, canlı resmi olmayan bir şekil olması, başsız bir hayvan şekli olması, namazda yılan veya akrep öldürmesi, içinde mescit olan bir evin üzerine bevletmesi diyerek sıralamıştır.

I. **باب صفة الوتر والنوافل** : Tâcüşşerîa bu bapta nafil ve vitir namazları ile ilgili ayrıntı olarak bilgi vermiştir. Öncelikli olarak vitir namazının üç rekât ve vacip olduğunu belirtmiştir. Her bir rekâtında Fatıha ile birlikte zamm-ı sürenin okunacağını, üçüncü rekâta ise rükûdan önce elleri kaldırarak kunut duasının okunacağını söylemiştir.¹²² İmam Şafî'ye muhalif olarak sabah namazında kunut duasının okunmamasının lazım olduğunu belirtmiştir.¹²³ Bundan sonra sünnet namazları ele almıştır. Sabah namazından önce öğle, akşam ve yatsı namazlarından sonra iki rekât sünnet kılınacağını belirtmiştir. Öğle namazından önce ve cuma namazından sonra tek selam ile dört rekât sünnet namazının olduğunu belirtmiştir. Arzu edenler için ikindi namazından önce yatsı namazından sonra tek selamla dört rekât sünnet namazının olduğunu zikretmiştir.

Müellif aynı bapta gündüzün nafil namazların tek selamla dört rekâttan fazla uzatmanın ve geceleyin tek selamla sekiz rekâttan fazla uzatmanın mekruh olduğunu söylemiştir. Kasten başlanan nafil namazların tamamlanmasının lazım olduğunu söylemiş, meğerki güneş doğmak ve batmak üzereyken olsa dahi diye belirtmiştir. Leknevî *Umde*'sinde namaz kılmanın yasaklandığı vakitlerde nafil namazı kılmanın doğru

¹²⁰ Haskefî, a.g.e., I. 433.

¹²¹ Leknevî, *Umde* I, 198.

¹²² Haskefî, a.g.e., I, 449.

¹²³ Sadruşşerîa, a.g.e., I, 147.

olmadığını söylemiştir.¹²⁴ Eğer bir kimse dört rekâtlık nafîle namaz kılsa ve ilk iki rekâtında namazını bozarsa sadece ilk iki rekâtını kaza eder. Çünkü sadece ilk rekâtını başlamış olarak kabul edilmiştir. Ebu Yusuf'a göre hepsini kaza edecektir.¹²⁵ Müellif bu konuyla ilgili kısaca açıklama yaparak şöyle beyan etmiştir; Eğer dört rekâtlık bir namazın ilk iki rekâtının veya son iki rekâtının birinci veya ikinci rekâtında kıraatı terk ederse, terk ettiği ilk veya son iki rekâtı kaza eder demiştir.

Müellif nafîle namazların başlangıcında ayakta kılma gücüne sahip olan kimsenin oturarak namaz kılmasının mekruh olduğunu söylemiştir. Seferde hayvan üzerindeyken ima ile kibleye dönmeden nafîle namazı kılınır.¹²⁶ Eğer binekteyken iftitah tekbiri aldıktan sonra ondan inerse namazını devam ettirir eğer bunun tersi olursa namazı fasit olur demiştir.

Tâcüşşerîa teravîh namazının 24 rekât olup yatsı namazından sonra vitir namazından önce veya sonra olduğunu söylemiştir. Bu konuda âlimler arasında ihtilaf olup, vitir namazından önce diyenler çoğunluktadır. Onlardan Alâuddîn Muhammed b. Ali. b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Muhammed el-Hinsî el-Haskefî (ö. 1088/1677)¹²⁷ ve Ebu'l-Fadl Mücdüddîn Abdullah b. Muhammed b. Mevdûd b. Mahmud el-Mevsîli el-Bağdâdî (ö. 599-683/1203-1284)¹²⁸ gibi alimler sayılabilir. Teravîh namazında iki selamdan sonra bir teravîh namazı kılınacak kadar oturulacağını söyler. Teravîh namazında sünnet olanın Ramazan boyunca kılınan teravîh namazlarında bir kere hatim indirmek olduğunu, ancak toplumun hali göz önünde bulundurularak bunu terk edildiğini söyler. Ramazan hariç cemaat ile vitir namazı kılınmaz diyerek bu babı bitirmiştir.

m. **فصل في صلاة الكسوف والخسوف** : Tâcüşşerîa bu bapta güneş tutulduğunda cuma namazını kıldıran **imam'ın** cemaat ile nafîle namazı gibi iki rekat namaz kıldığını söylemiştir. Bu namazı kıldıracak cuma namazını kıldırılmamış dahi olsa kıldırabileceğini ve kıratını gizli ve uzun tutacağını, ayrıca bu namazdan öncesinde ve sonrasında dua yapacağını söylemiştir. Namazdan sonra duayı güneş normal haline gelinceye kadar yapacağını ve hutbenin olmayacağını söyler. İmam gelmez ise fertlerin tek başına da

¹²⁴ Leknevî, **Umde**, I, 201.

¹²⁵ Sadruşşerîa, a.g.e., I, 148.

¹²⁶ Müslim, I, nr. 488; Ebu Dâvud, II, nr. 9.

¹²⁷ Haskefî, a.g.e., I, 473.

¹²⁸ Abdullah b. Muhammed b. Mevdûdî el-Mevsîli el-Hanefî, **İhtiyâr**, I, 93.

kılmasının caiz olduğunu ve bu namazın sadece dua ve istiğfardan ibaret olduğunu söyler. Ay tutulması ve yağmur için kılınan namazlarda da cemaat olmaması durumunda da caiz olduğunu belirtmiştir. Bu namazlar kılınırken mürtet ve kâfirler olmadan kibleye dönülmesinin lazım olduğunu söylemiştir.

n. باب ادراك الفريضة: Müellife göre bir kimse bağımsız olarak farza başladıktan sonra kılacağı namazın farzına kamet getirilirse bırakılır. Eğer ilk rekâtının secdesini yapmamış ise veya yapmışsa, fakat secdeden başını kaldırmışsa veyahut secdede ise ve ikinci rekâta başlamışsa namazı keser ve imama uyar. Aynı namazın üç rekâtını kılmışsa namazı tamamlar. Sonra nafîle namaz kılmış gibi imama uyar. Ancak ikindi hariç. Ezan okunduktan sonra namaz kılmadan camiden çıkmak mekruhtur. Ancak başka cemaate katılmak isteyen sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazını bir kez kılmış olan kamet getirilse bile çıkmasında sakınca yoktur. Fakat kamet esnasında kılmış olması sayılmaz. Bir kimse camiye geldiği zaman namaza durulmamışsa ve o kimse sünnete başlamışsa sünnetini terk edip imama uyar. Bir rekât bile olsa kılmaya yetiyecekse onu kılar. Sünneti farzdan sonra kaza eder.¹²⁹

Aynı bapta öğle namazının sünnetini iki halde terk edip iki halde de tamamlayacağını söylemiştir. Sonra sünnetin ilk iki rekâtını kılar ve diğer ikisini terk eder. Öğle namazının farzının bir rekâtına yetişen cemaat ile kılmış olmaz fakat faziletini almış olur. Namaz kılındıktan sonra camiye gelmiş olan farzını kılmadan önce sünnetini kılar ancak zaman daralmış ise kılmayabilir. Bir kimse rükû halinde imama uyar ise ve rükûdan kalkmadan önce imam secdeye gider ise o rekâta yetişmemiş sayılır. İmamla aynı zamanda rükû yapan o rekâta yetişmiş olur demiştir.

o. باب قضاء الفوائت: Tâcüşşerîaya göre beş vakit namazın tamamı veya bazısı kılınmadığı zaman farz ve vitir namazlarını tertip ile kılmak farzıdır. Vitir namazını kılmadığını hatırlayan kimsenin sabah namazını kılması caiz değildir. Yatsıyı abdestsiz ve son iki sünnetini abdestli olarak kıldığını bilen kimse farzını ve sünnetini iade eder vitri iade etmez.¹³⁰ Ancak vakit daralmış ise o zaman tertibe riayet etmez.¹³¹ Altı veya daha fazla vakit namaz unutulur veya terk edilirse ister eski ister yeni olsun bu durumda vakit namazını kılması sahih olur. Bir ay boyunca namazı terk eden sonradan pişman olan vakit

¹²⁹ Sadruşşerîa, a.g.e., I, 156-157.

¹³⁰ Sadruşşerîa, a.g.e., I, 160.

¹³¹ Sadruşşerîa, a.g.e., I, 160.

namazlarını kılmaya başlar. Sonra bir farzı terk etmesi halinde veya o ayın bir veya iki farzı dışında hepsini kaza eder ise ve bunu bilip dururken beş vakit namazını kılsa kıldığı beş vakit namaz fasit olur. Altıncısını kılar ise hepsi sahih olur. Eğer altıncısı yerine kaçırmış olduklarını kaza ederse kıldığı beş namazın kendisi değil farzıyeti ortadan kalkmış olur diyerek belirtmiştir.¹³²

p. باب سجود السهو : Müellif, bir kimse namaz rüknünü öne alır veya geciktirirse veya tekrarlırsa, vacibi değiştirir veya unutarak terk ederse mesela; kıraattan önce rükû yapar ise veyahut teşehhüdü ve iki rükûu uzatarak üçüncü rekâtın kıyamını geciktirirse, gizli okunacak yerleri cehrî okursa veya aksini yaparsa veyahut ilk oturuşu terk ederse son rekât da bir selamdan sonra iki secde, teşehhüt ve selam vacip olur demiştir.

Bir görüşe göre yukarıdaki sayılanların hepsi vacibi terk etmektir. Muktedi sehiv secdesi yapmaz ancak imam yapar. Mesbuk (namaza geç gelen) imamla secde ettikten sonra kaçırdıklarını kaza eder. İlk oturuşu unutan çok geçmeden döner ise sehiv secdesi yapmaz. Çok vakit geçmişse devam eder ve sehiv secdesini yapar. Son rekât dan sonra yanılarak kalkarsa secdeyi yapmadan önce dönebilir ve sonra sehiv secdeyi yapar. Eğer secdesini yapmış ise farzı nafîleye dönüşür. İsterse altıncı rekâtı ilave eder. Son oturuştan sonra unutarak kalkar ise beşinci rekâtın secdesi ve selamından önce dönebilir. Eğer secde yapmış ise farzı tamam olur ve altıncı rekâtı ekler. Sonra sehiv secdesi yapar. Bu durumda son iki rekâtı nafîle olur. Eğer eklemesiz ise kaza gerekmez. O iki rekât öğle sünneti yerine geçmez. O iki rekâtı kılarken birisi uyar ise onu tamamlar. Eğer keserse kaza eder. İmam Muhammed'e göre altı rekâtı kılar.

q. باب صلاة المريض : Tâcüşşerî'a'ye göre namazdan önce veya namaz içerisinde hastalanan kimse oturarak, oturmak zor gelirse sırtüstü yatar ve ayaklarını kibleye verir yahut yan yatar ve yüzünü kibleye verir. İma zor gelirse sonraya bırakır göz ve kaş işaretleriyle kılmaz bu görüşünü Züfer'e muhalif olarak söylediğini ifade eder. Namaz içerisinde iyileşen kimse ima ile kılmış ise namazı baştan alır; oturarak kılmış ise namazını tamamlar. Hareket halindeki geminin üzerinde özürsüz oturarak namaz kılmak caizdir. Bir günlüğüne delirmiş veya bayılmış olan kimse kılamadığı namazlarını kaza eder. Bir günden bir saat geçer ise kaza gerekmez diyerek bu babı tamamlamıştır.

¹³² Leknevî, *Umde*, I, 219; Merğînânî, *el-Hidâye* I, 73.

r. **باب سجود التلاوة** : Müellife göre Kuran'daki on dört yerde bulunan secde ayetlerini kasıtsız da olsa okuyan veya duyan bir kimse namazda aranan şartlarda selamsız, teşehhütsüz, eller kaldırılmadan iki tekbir arasında tespih ile secde yapması vacip olur. İmama uyan duymasa da imamla birlikte secde eder. Namazın dışında olup da duyan bir kimseye secde yapmanın vacip olacağını söyler. Namaz kılarken başkasından duyan namazını bitirdikten sonra tilavet secdesini yapar. Eğer namaz içersinde yaparsa namazı iade etmez; fakat secdeyi iade eder. İmamdan duyup ona uymamış olan veya sonraki rekât da ona uyan namaz dışında secdesini yapar. Bir mecliste secde ayetini birkaç kez tekrarlayana ve duyanlara bir tilavet secdesi kâfi gelir, fakat ayet veya meclis değişirse kâfi gelmez. Secde yapmayı terk edip ayeti okumayı devam etmek mekruh iken aksi mekruh değildir. Bir veya iki ayet ilave etmek menduptur. Cemaat içersine gizli okumak güzel görülmüştür demiştir.

s. **باب صلاة المسافرين** : Bu bapta Tâşüşşerfa üç gün üç gece yürümeye niyet eden ve kendi beldesinden çıkan bir kimsenin durumunu ele almıştır. Bu konuda karada devenin ve yayanın yürüyüşü esas alınır. Denizde ortalama rüzgâr esas alınır. Dağda da ona benzer yürüyüş esas alınır. Böyle kimse için devamlı kullanabileceği bir ruhsat vardır. Velew ki asi olarak sefere çıkmış veya bir yerde yarım ay ikamet etmeye niyet etmiş olsun.

Eğer yarım aydan az müddet için niyet etse veya o müddeti iki ayrı yerde geçirmeye niyet etse veyahut yarın çıkacağım niyetiyle bir yere gelirse ve uzun zaman kalırsa namazını kısaltır. Eğer misafir mukim kimseye uyarsa tamamını kılar fazlası nafîle olur. Eğer misafir imam olursa kısaltır ona uyan mukim geri kalanını tamamlar. İmam olan misafirin namaza durmadan önce “Namazınızı tamamlayın çünkü ben misafirim” demesi menduptur.

Aslı vatanın hükmünü ancak kendisi gibi aslı vatan iptal eder. Sefer iptal etmez. İkamet ettiği vatanı benzeri bir vatan, sefer ve asıl vatan iptal eder. Sefer veya mukim olmakla kazaya kalmış namazlarının hükmü değişmez demiştir.

t. **باب صلاة الجمعة** : Bu bapta müellif cuma namazının vacip olması için gereken şartları şöyle sıralamıştır: Namaz kılacak kimse şehirde ikamet edecek, sağlıklı, hür, erkek, akıl sahibi, buluğa ermiş, gözleri ve ayakları sağlıklı olacak demiş. Bu şartları hâiz olmayan kendisine vacip olamasa dahi cumayı kılsa farzı eda etmiş olur.

Cumanın edasının şartları şunlardır: Kendi halkı en büyük camisine sığmayacak kadar çok olan şehir veya kasaba olacak. Halife veya Hicaz Emiri için hac mevsiminde Mina’da kıldırması caizdir; fakat mevsim emirinin (Haccı yöneten kimse) kıldırması ve Arafat’ta kılmak caiz değildir.

Cuma namazını sultan veya naibi kıldırır. Vakti öğle namazının vaktidir. Hutbesi cumadan önce aynı vakitte en az “Subhan Allah” denilecek kadar söylenir.

Cuma’da **cemaatin** şart olduğunu söyledikten sonra cemaat kaç kişiden oluşmasını açıklamaktadır. Onlar imam dışında üç kişidir. İmam secde yapmadan önce cemaat sayısı üçten azalırsa namazı bozup öğleyi kılacaklardır. En az üç kişi olup veya imamın secdesinden sonra azalırsa namazı tamamlayacaklardır. Şartlarından bir tanesi de caminin herkese açık olmasıdır.

Diğer namazlarda imam olan cumada da imamlık yapabilir. Özürlü veya hür olmayanların şehirde aynı gün Cuma vaktinde cemaat ile öğleyi kılmaları mekruhtur. Özürlü olmayan kimse cumadan önce öğleyi kılsa sonra cumaya giderse ve imamın cumayı kıldırıldığını görürse gerek yetişmiş olsun, gerek yetişmemiş olsun kıldığı öğle namazı batıl olur. Teşehhütte veya sehiv secdesinde iken yetişen kimse Cuma namazını tamamlar. İlk ezan okunduğu zaman alış veriş bırakılır ve Cuma’ya acele edilir. İmam minbere çıktığı andan itibaren hutbesini bitirinceye kadar namaz kılmak ve konuşmak haramdır.

u. **باب العيدین** : Müellife göre Ramazan bayramında namazdan önce yiyip içmek hoş görülmüştür. Ramazan ve Kurban Bayram namazından önce nafil kılınmaz.

Cumanın vacip olmasının şartları ve edasının şartları hutbe hariç bu namazlar içinde söz konusudur. Bu namazların vakti güneşin yükselmesinden zevaline kadar olan vakittir. İmam iki rekât kıldırır. İftitah tekbiri getirir. Sübhaneke okuduktan sonra üç kez tekbir alır ve Fatiha ile birlikte bir süre okur. Sonra tekbirle rükû’a gider. İkinci rekât da kıratla başlar. Sonra üç tekbir alır, dördüncüsüyle rükû’a gider. Bu zait tekbirlerin hepsinde elleri kaldırılır. Namazdan sonra imam iki bölümden oluşan hutbe okur. İmamla birlikte cemaat namaz kılmaz ise özürlü olarak ertesi güne bırakır sonra kılamaz. Kurban ile Ramazan namazlarının hükümleri aynıdır. Şu kadar var ki Kurban bayramında namaza kadar bir şeyin yenilmesi veya içilmesi hoş görülmemiştir bununla beraber mekruh değildir. Cehrî olarak yolda tekbir getirir. Hutbede teşrik tekbirlerinden ve kurbanla ilgili konulardan bas edilir. Özürlü veya özürsüz olarak bayram günleri içersinde kılınır. Daha

sonra kılınmaz. Arafat günü vakfedenlere benzemek için bir araya gelmenin bir hükmü yoktur. Teşrik tekbirleri arefe günü sabah namazından her farz namazların arkasından cemaat ile söylenmesi mukim ve imame uyan kimseler için bayramın son ikindi namazına kadar söylenmesi vaciptir.

v. **باب صلاة الخوف** : Tâcüşşerîa'ya göre şiddetli korku anlarında imam bir grup insanı düşmana karşı yerleştirip diğer bir grupla yolcu ise tek rekât, mukim ise iki rekât olarak namaz kılar. Sonra bu grup kalkıp gider ve öteki grup gelerek imamla birlikte geri kalan kısmını tamamlar. İmam tek başına selam verir. Sonra bu grup gider ve ilk grup döner ve kıraatsız olarak namazlarını tamamlar. Sonra ikinci grup tekrar gelerek kıraat ile namazlarını tamamlar. Akşam namazında ilk grupla iki rekât kılar ikinci grupla tek rekât kılar. Eğer korku daha da şiddetlenir ise binek üzerinde tek tek ima ile kibleye dönmek imkânsız ise istedikleri yöne bakarak kılarlar. Bu namazı savaştan, yürümek ve bineğe binmek bozar.

w. **باب الجنائز** : Müellif ölmek üzere olan bir kimseyi sağ yanı üzerine yatırarak kibleye döndürmek sünnet olduğunu söyler. Muteahhirlerin tercihine göre ise sırtüstü yatırılır ve şehadet telkin edilir. Öldüğü zaman çenesi bağlanır, gözleri kapatılır, teneşiri ve kefeni tek olarak hazırlanır. Sonra teneşir üzerine yatırılarak yıkanılacağını ve koku sürüleceğini söylemiştir. Kefenin sünnetlerine gelince erkek için izar, Kamis ve lifafe ayrıca muteahhirlere göre imame de eklenebilir. Kadın için kadın kamisi, izar, himar (kadının başını kapatan bez parçası), lifafe ve göğsünü örtecek bir parça bez. Yine erkek için kâfi olan yani en asgarisi izar ve lifafedir. Kadın için ise iki elbise ve himar kâfidir. Kefenleme şeklini de geniş bir şekilde beyan etmiştir.

Tâcüşşerîa cenaze namazı farz-ı kifâye olduğunu belirttikten sonra kimlerin bu namazı kıldırmaya daha çok ehil olduğunu sırasıyla vermiştir.

Cenazeyi caminin içerisine koyarak kılmak mekruhtur. Cenaze dışarıda olup cemaat içeride olarak kılınması tartışmalıdır.¹³³ Doğar doğmaz vefat eden çocuğa isim konulur ve yıkanır. Ses çıkarmış ise namazı da kılınır, ses çıkarmamışsa namazı kılınmaz fakat yıkanır. Tutsak çocuk ölürse yanında anne babası veya onlardan birisi bulunup akli başında bir halde İslam'ı kabul ederse çocuğun cenazesi kılınır. Yanında anne babası yoksa

¹³³ İbn Abidîn, **Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr**, I, 593.

cenazesi kılınmaz. Kâfir ölürse Müslüman velisi necisi yıkar gibi yıkar ve bezle sararak açtığı çukura defin eder.

Cenazeyi dört kişinin kaldırması sünnettir. Koşmadan acele edilir. Cenaze götürülürken arkasından yürümek müstahaptır. Kabir açılır başı kibleye gelecek şekilde yatırılır ve “Bismillahi ve alâ milleti Resulillahi” denir. Naaşı kabre koymadan önce oturmak mekruhtur diyerek bu babı tamamlamıştır.

x. **باب الشهيد** : Bu bapta ilk olarak şehidin tarifi yapılmaktadır: Düşman elinden silahla öldürülen veya savaş alanında ölü bulunan her bir baliğ ve temiz insan şehittir. Şehidin elbisesinin dışarısındaki şeyleri çıkartıldıktan sonra elbisesi az ise ilave edilir. Fazla ise çıkartılır. Yıkanmadan namazı kılınır. Sonra kanıyla beraber defin edilir.

Yeni doğmuş çocuk, hayız veya nifas olan kadın, cünüp, bilinmeyen bir kimse tarafından şehirde öldürülmüş kimse, had cezası veya kısas yoluyla öldürülen kimse, hayvan tarafından öldürülen, yemekten zehirlenen, çadırın altında kalan iyice yıkanır ve namazları kılınır. Eşkıyalık ve benzeri suçtan dolayı öldürülen yıkanır fakat namazı kılınmaz.

y. **باب الصلاة في الكعبة** : Kâbe’de farz ve nafilâ namazları kılmak caizdir. Musallinin sırtı imamın sırtına bakarsa caizdir. Fakat imamın yüzüne bakarsa caiz olmaz. Kâbe’nin üzerinde namaz kılmak mekruhtur.¹³⁴ Cemaat Kâbe etrafında halka yaparak imama uyarlar. İmamın yakınındakiler hariç Kâbe’ye yakın olmakta bir sakınca yoktur.

2. Fıkhu’l-Keydânî’de Namaz Konusu

Keydânî bu eserinde namazın içindeki ve dışındaki hükümleri ele almıştır. Namazdaki hükümleri baplar halinde izah etmiştir. İlk olarak namazın farzının on beş olup sekizinin dışında, yedisinin içinde olduğunu belirttikten sonra bunları sekiz bap halinde ortaya koymuştur:

Birinci Bap: Namazın Dışındaki Farzlar: Bunlar sekiz olup namazı vaktinde kılmak, beden- elbise ve mekân temizliği, setr-i avret, kibleye dönmek, niyet ve ilk tekbirdir.

¹³⁴ Merğînânî, el-Hidâye I, 95.

Namazın içindeki farzlar ise yedi olup bunlar; kıyam, kıraat, rükû, sücûd, kade-i ahire, her namazda ve rekâtlarda tertip, selam vererek namazdan çıkmak diye sıralamaktadır.

İkinci Bap: Namazın Vacipleri: Bunlar yedisi husus diğerleri umum olmak üzere yirmi bir olduğunu belirtmektedir. Husus olanlar: İftitah tekbiri, ilk oturuş, ilk oturuştaki teşehhüt, rükû'da ve secde yaptıktan sonra biraz beklemek, her farzı ve vacibi yerli yerince yapmak, selam (lafız olarak) verip namazdan çıkmaktır.

Umum olanlar ise şöyledir. İlk iki rekâtı kıraate ayırmak, ilk iki rekâta fatiha okumak, fatiha'yı bir kere okumak, fatiha'dan sonra ek bir süre okumak, fatiha'yı ek süreden önce okumak, vitirde kunut duasını okumak, cemaat ile okuduğun zaman kendi yerinde cehrî okumak ve kendi yerinde hafî okumak, imam kıraat yaparken cemaatin sukut etmesi, imam iki rekât namazı selam vermeden devam ederse cemaatin bütün hallerde ona tabi olması, imam ve her bir ferdin tilavet secdesi yapması, bayram namazlarının tekbirleri ve onun rükûlarının tekbirleri, imam ve cemaat için vacipleri terk ettiğinde sehiv secdesi yapmak.

Üçüncü Bap: Namazın İçindeki Sünnetler: Bunlar yirmi yedi olup şöyledir: İftitah tekbirinde, kunut duasında ve bayram namazlarının tekbirlerinde ellerini kaldırmak, parmakları kendi halinde bırakmak, sena okumak, sağ elini sol elin üzerinde bağlamak, kunut dâhil intikal (geçiş) tekbirleri, rükûda üç kere tespih çekmek, rükûda dizlerini tutmak, rükûda ve oturuşlarda parmaklarını yaymak, kıyam, oturmak, secde, secdede üç defa tespih çekmek, secdede parmaklarını toplamak, et-Tahiyyâttan sonra salâvat getirmek. Salâvattan sonra kendisi ve müminler için dua etmek, sağına ve soluna selam vermek.

Müellif bundan sonra hâs sünnetleri şöyle sıralıyor: İmamın tekbirini cehrî söylemesi, cemaatin imamın tekbiriyle birlikte tekbir getirmesi, imamın bütün fiillerine cemaatin uyması, istiaze çekmek, istiazeyi içten çekmek, besmele çekmek, besmeleyi içerden çekmek.

Keydânî bunun ardından hem imam hem de cemaat için diyerek müşterek yapılması gerekenleri de kaydeder: Gizli olarak âmin demek, farz namazlarda imam ve cemaat için “سمع الله لمن حمده” demek, cemaatin “ربنا لك الحمد” demesi, erkekler için sol ayağın üzerine oturmak, sağ ayağını dik tutup parmaklarını kibleye doğru çevirmek, kadınlar için kalçalarının üzerinde oturmak.

Dördüncü Bab: Namazın Müstehapları: Bunlar yirmi üç tanedir. Sağına ve soluna bakmamak, esnediği vakit ağzını örtmek, gücünün yettiği kadar öksürmemek, kıraatte süreyi üç ayetten daha fazla okumak, kıratı tertil üzere okumak, rükûda baş ile sırtın düz olması, rükûda ellerini dizlerine koymak, secde ederken dizleri ellerden önce yere koymak, elleri burundan önce koymak, burnu alından önce koymak, (kıyamda) erkekler için ellerini göbeğin altına koymak, kadınlar için göğüslerinin üzerine koymak, erkekler için iftitah tekbirinde ellerini gömleklerinden çıkartmak, kadınlar için ise çıkarmamak. İmam için rivayet miktarı Kur'ân-ı Kerim okumak. Farz namazının son iki rekâtını imamın kendisi duyacak kadar okuması, tek başına olduğunda tesbihâtları üç kat fazla okumak, erkekler için secdede ve rükûda koltuğunu karnından, karnını kalçadan, kalçayı incikten, inciği yerden uzak tutmak, hanımlarda tam tersi, farz namazlarda son iki rekât'da fatiha okumak, fatiha'dan önce her rekâtta besmele çekmek, imam sünnet namazı kılıncaya kadar beklemek.

Beşinci Bab: Namazın İçersindeki Âm Olan Haramlar: Bunlar on dört tanedir. Besmeleyi cehrî söylemek, yine cehri olarak âmin demek, yüzünü sağa ve sola çevirmek, namazda yukarıya bakmak, farz namazlarda özürsüz olarak ayakta ve otururken direğe, eline ve buna benzer şeylere dayanmak, iftitah tekbiri hariç ellerini kaldırmak, secdede parmaklarını yerden kaldırmak, ökçede oturmak, bedeni veya elbisesi ile üçten fazla oynamak, ehl-i hadis gibi işaret parmağını kaldırmak, sadece bir tarafına selam vermek, namazlarda vitir hariç kunut duasını okumak, tekbirleri, teşehhüdü, tespihleri ve salâvatları sünnet miktarından fazla okumak, kasten vacibi terk etmek.

Altıncı Bab: Namazın İçersindeki Mekruhlar: Keydânî elli dokuz mekruhu tespit etmiştir. İmamdandan sonra tekbirleri tekrar etmek, ayetleri parmaklarıyla saymak, elleri göğsün üzerinde koymak (erkekler için), bir özür olmaksızın inlemek, boğazındaki şeyi çıkarmak, duyulmayacak derecede of çekmek, dirhemleri ağzında tutmak veya bu tür şeyleri yapmak, rükû'da kafayı sırttan yüksek tutmak, dişlerin arasında kalmış olan nohuttan küçük şeyi yutmak, sünnetlerden birini terk etmek, kıraatı rükû'da tamamlamak, intikallerde zikretmek, secde ederken özürsüz olarak ellerini dizinden önce yere koymak ve kıyama giderken de aksini yapmak, köpek oturuşu gibi oturmak, esnemek istemediği halde ağzını örtmek, gözlerini kapatmak, secde etmesi mümkün olduğu halde küçük taşları ayırmak, namazdan çıkmadan alında birikmiş teri veya toprağı süpürmek, secdeye giderken elbisesini toplamak, kasten esnemek, gerinmek, parmakları çıtlatmak, rahatlamak

için bir ayağın üzerinden diğer ayağına geçmek, kıraatte acele etmek, rükû hariç parmakları yaymak, rükû ederken baş ile sırt düz olmamak, sebepsiz olarak üç adım atmak ve her adımda vakıf etmek (durup beklemek), sağına ve soluna bakmaya meyletmek, üçten az bitini öldürüp gömmek, ağızından su akıtmak, çizme ve bunun gibi şeyleri düzeltmek ve çekmek, güzel bir kokuyu koklamak, üçten az gömlek veya yelpaze ile serinlemek, diğer bir süreye geçmeden beklemek bir süreyi okumak için beklemek, Fatıha'dan sonra süre okumak için beklemek, süreleri sırayla okumamak, iki süreyi cem' edip ortasında süre bırakmak, arasında bir süre olduğu halde bir ayetten diğer bir ayete geçmek, ilk rekâta bir süreyi ikinci rekâta onun üzerindeki süreyi okumak, her bir sürede besmele çekmek, sebepsiz olarak çocuğu taşımak, imam mihraptayken cemaat görmez ise, farz namazlarda ikinci rekâtı birinciden uzun tutmak, farz namazlarda rahmet ve azap ayetlerinde vakıf etmek (durmak), sarığın ucu ile secde etmek, erkekler için karnını buduna yaklaştırmak ve elbiseyi tutmak, elbise ve sarığını düzeltmek, onları giymek, cemaate zor gelecek şekilde imamın namazı uzatması ve namazı acele ederek kıldırması, gündüz nafîle namazlarda cehrî okumak, uyuyan biri varken farz namazlarda sesli olarak secde ayetini okumak, farz namazlarda iki rekâta da aynı süreyi tekrar etmek, erkekler için elbisesinin kolu dirsekten yukarda olması, özürü olmadan duvara dayanmak, farz namazlarda okunan ayete sevinerek veya üzülenek tekrar etmek, bir rekâta ayeti tekrar etmek, korku ve istek bildiren ayetlerde Allah doğru söylüyor diyerek tahrik etmek.

Yedinci Bap: Mubahlar: Bunlar on birdir. Namaz kılariken yüzünü çevirmeden gözlerle yan taraflara bakmak, özürlüler için bir veya iki kere secde yerini beraber etmek, bir alet ile yılanı öldürmek, sünnetleri kılariken ağızında dirhemleri olup kırata mani olmuyorsa, sünnetleri kılariken elinde dirhemleri saklamak, Kuran-ı Kerim'i telif edildiği gibi okumak (süre bırakmadan), rükû'da bedenime yapışmasın diye elbiseyi çekmek, bir sürenin sonunu ilk rekâta diğer bir sürenin ahirini ikinci rekâta okumak, nafîle namazlarda bir süre'yi tekrarlamak, özürsüz olarak nafîle namazlarda direğe veya duvara dayanmak.

Sekizinci Bap: Müfsidler: Namazda hükmen veya hakikî manası olan bir söz söylemek, ıslah edilemeyen iş (harekât) yapmak, namazda gülmek, sebepsiz olarak bir farzı terk etmek, kasten abdesti bozmak.

3. *El-Mukaddime*'de Namaz Konusu

İznikî eserinin namaz babında ele aldığı konuları kısaca anlatmıştır. Namaza başlamadan önce temizliğin önemine vurgu yapmış ve taharetin önemine kısaca değinmiştir. Bundan sonra guslün vacip olup olmama konusunu *Münyetü'l-Musallide*, *Hülâsâtü'l-Fetvâ* ve *Mecma'ü'n-Nevâzil* gibi kaynakları delil göstererek muhtasar bir şekilde anlatmıştır. Daha sonra kadınların adet ve lohusalık hallerini ayrıntılı olarak beyan etmiştir. Bunları açıkladıktan sonra uzunca ve ayrıntılı olarak hem kadınlar hem de erkekler için nasıl gusül alınacağını beyan etmiştir. Daha sonra Abdestin farzlarını, sünnetlerini ve müstehaplarını Ebu Hanife, İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'un görüşlerini zikrederek izah etmiştir. Bir kimsenin kasıtlı olarak abdestsiz namaz kılması halinde kâfir olacağını söylemiştir. Mestin hükümlerini ve hangi şeylerin mest olarak kullanılabileceğini de ele almıştır. Teyemmüm konusunu da muhtasar olarak işlemiştir. Suyun hükmünü İmam Muhammed ve Ebu'l-Fazıl Kirmânî'ye dayanarak geniş olarak açıklamıştır.

Namazın içindeki ve dışındaki hükümleri zikrettikten sonra onları tek tek açıklamıştır.

Namazın Dışındaki Vacipler: İznikî namaza başlamadan önce vacip olan şeyleri şöyle sıralamıştır: Beden ve namaz kılacağı yerin temiz olması, setri avret, namazda kıbleye yönünü çevirmek, namazı vaktinde kılmak ve namaza niyet etmek dedikten sonra bu saydiklarını tek, tek açıklamıştır. Mesela beden temizliğinden bahsederken iki çeşit necasetten söz etmektedir. Bunların bedene veya elbiseye değmesi halinde namazı fasit edeceğini söyler. Hangi şeylerin necaset olduğunu yukarda söylediğimiz iki tür necaset bağlamında değerlendirmiştir.

Setr-i avret konusunda erkek için, göbekte diz arasını avret olarak belirtirken, kadın için, yüz ve ellerinin avuçları hariç her yeri avret olarak belirtmiştir. Buna delil olarak Ebu Hanife'nin "kadının ayağı dahi avrettir" sözünü almıştır. Belirlenen avret mahallerinin namazda bir ayet okunacağı kadar açık olması halinde namazın fasit olacağını söylemiştir.

İznikî namazda kıbleye yönünü çevirme konusunda bazı teknik usullere yer vermiş ve kendi memleketi İznik de nasıl Kiblenin bulunacağını zikretmiştir. Bundan sonra tanımadığı bir mekânda kıblenin hangi tarafta olduğunu bilmeyen bir kimsenin kendi rey'ine göre bulduğu yere yüzünü çevireceğini söyler. Eğer rey'i ile bulduğu yönün yanlış olduğunu bilirse namazını tekrarlamaz demiştir.

Müellif namazı vaktinde kılmayı açıklarken sabah namazın vaktinin sahih sabahtan güneş doğuncaya kadar, öğle namazın vaktini bir yere bir çubuk dikilir. Sonra onun batı tarafında gölge varsa öğlenin vaktinin girdiğini, çubuğun gölgesinin iki katı uzunluğu olunca öğlenin vaktinin çıkmak üzere olduğunu söylemiştir. Çubuğun gölgesi üç katı uzunluğa erişmesi halinde ikindinin girdiğini güneş batmak üzere olduğunda vaktinin çıktığını, güneş batıp batıda kırmızılık gidip ağarması haline kadar akşam namazının vakti olduğunu, yatsı namazın vaktini beyazlığın iyice gitmesi halinde girdiğini ve sabah namazına kadar vaktinin olduğunu söylemiştir.

Bir kimsenin namazın vaktini çıktığını bilmeden vakit namazını kılar ise o namazın vakti çıkmadıysa namazını kılmış olur, çıkmış ise kıldığı namaz kazası yerine geçeceğini söylemektedir.

İznikî namaza niyet etmeyi açıklarken ilk önce namaz kılacak kimsenin hangi namaz ve kaç rekât olduğunu gönlünden geçirse dahi yeterli olacağını söylemiştir. Aynı şekilde *Hidâye* ve *Kifâyede*'de böyle olduğunu ifade etmiştir. Fakat daha iyi olanı hem gönülden geçirmek hem de dil ile söylemek olduğunu özellikle farz namazına niyet ederken dil ile söylemenin daha güzel olduğunu nafîle namazlarda isterse dili ile niyet edebileceğini söyler. İmam namaza niyet ederken kaç rekât olacağını ve kadınlara da imam olacağını söylemesinin lazım olduğunu söyler. Şayet söylemez ise ona uyan kadınların namazlarının batıl olacağını belirtmiştir. Kaza namazlarında da aynı şekilde hangi namaz ve kaç rekât olduğunu belirtmesinin lazım olduğunu söylemiştir. Namaza niyet edecekse tam ellerini kaldırması sırasında ederse iyi olacağını, ondan önce ederse dünya işlerini yapmaz ise geçerli olacağını belirtmiştir. Niyetin ne zaman edileceği konusunda âlimler arasında ihtilaf olduğunu söyleyip onların bazı görüşlerine de yer vermiştir.

Namazın Farzları: Bundan sonra müellif namazın rükünlerinin altı olduğunu söyler ve şöyle açıklar: İftitah tekbiri, kuran okurken kalkmak, kuran okumak, rükû'a varmak, secde, son oturuşta ettehiyatü okuyacak kadar oturmak dedikten sonra Ebu Hanife'ye göre kişinin namazdan kendi isteğiyle çıkmasıdır diyerek bunu da eklemiştir. Zira Ebu Hanife'ye göre son oturuşta ettehiyatü okuduktan sonra abdesti bozulursa veya güneş doğarsa namazını tamamlamış olmaz, çünkü burada kendi isteği yoktur diyerek buradaki farkı açıklamıştır.

İznikî'ye göre bir kimse namaza girmek için ellerini kaldırıp “الله اكبر” demesinin en iyi olduğunu söyledikten sonra “الله رحمان”, “الله اعظم”, “سبحان الله” veya “الحمد لله” derse namazının geçerli olacağını “*Münyetü'l-Musalli*” adlı esere dayanarak söylemektedir. “الله اعظم” derken önündeki hemzeyi çekerse ulemanın görüşlerine göre namazının batıl olacağını söylemektedir.

İznikî Kur'an okunurken kalkmak da farz olan belini eğmeden dik durmaktır. Kıraat da farz olan bir uzun ayet veya üç kısa ayet okumak olduğunu, rükû'da farz olanın arkasıyla başının Aynı çizgide olması, secde de farz olan aln ile burnun yere değmesi olup ayaklarını kaldırırsa namazı kabul olmaz demiştir. Kalktığında bir ayağını kaldırırsa namazının fasit olacağını söylemiştir. Cemaat çok olup secdeyi namaz kılan bir kimsenin sırtına ederse “*Münyetü'l-Musalli*” ye göre caiz olduğunu söylemiştir. Bir kimse secde ederken alnı yere değip burnu değmez ise mekruhtur, özürlü olarak burnu yere değip alnı yere değmez ise veya secde ederken dizi yere değmez ise namazı fasittir demiştir.

Namazın Vacipleri: İznikî namazın vaciplerinin on iki olduğunu söyleyerek şöyle sıralamıştır: Fatiha okumak, fatiha ya zammı süre veya üç kısa ayet katmak, altı rüknünün tertibini saklamak yani kuran okuduktan sonra rükû'a varmak, secdeye varmak, ilk oturuşta oturmak, ettehiyatü okumak bazı âlimlerin görüşüne göre ilk oturuştaki ettehiyatü sünnet olup, son oturuştaki ise vaciptir. Sonra sesli olarak selam vermek, vitirde kunut okumak, dört rekât farzlarda son iki rekâtında fatihadan sonra bir süre katmamak, rükûdan ve secdeden kalkarken biraz beklemek, eğer imam ise sabah, akşam, yatsı, cuma, teravîh ve bayram namazlarında kıraat ile okumak, öğle, ikindi ve diğer namazlarda içinden okumak diye bitirmiştir.

Namazın Sünnetleri: İznikî namazın içindeki sünnetleri Mevlana Alâed-Dîn *el-Vikâye* şerhinde şöyle zikrettiğini söyleyerek yirmi olarak sıralamaktadır. İftitah tekbirinde erkek ise ellerini kaldırmak, kadın ise omzuna kadar kaldırmak, eller kalkarken parmakları açmak, namazın içindeki tekbirleri cemaat içinde dahi olsa sesli söylemek, her namazın evvelinde “Subhaneke” okumak, euzu, besmele çekmek, fakat Ebu Yusuf'a göre imama uymuş ise besmele çekmez demiş. Fatiha bittikten sora sessizce âmin demek, sağ elini sol elin üzerinde erkek için göbek altına, kadın için göğsünün üzerine bağlamak, rükû'a giderken rükû'dan kalkarken “الله اكبر” demek, rükû'da üç kez “سبحان ربي العظيم” demek, rükû'da parmakları açıp dizlerini elleriyle tutmak, secdeye varınca ve kalkınca “الله اكبر”

demek, secde de “سبحن ربي الاعلى” demek, secdeye giderken ilk önce dizini sonra ellerini yere koymak, oturuşlarda erkekler için sol ayağının üzerine oturup, sağ ayağının parmaklarını kibleye doğru baktırmak, kadınlar için sol ayağının üzerine oturup ayaklarını sağ tarafından dışarı çıkartmak, ilk secdeden kalkınca “سبحن ربي الاعلى” diyecek kadar beklemek, son oturuşta ettehiyatü den sonra Hz. Peygamberden rivayet olunmuş dualardan okumak fakat o okuduğu dua ettehiyatüden uzun olmayacak, son olarak sabah ve öğle namazlarında “Tekaddim” ile “Buruc” arasındaki sürelerden okumak, akşam namazda “Beyyine” den aşağıdaki sürelerden okumak diyerek tamamlamıştır.

Namazın Müstehabları: İznikî namazın içersindeki mustehabları şöyle sıralıyor. Kıyamda secde edeceği yere bakmak, secde de dizlerine bakmak, rükû da ayakuçlarına bakmak, ettehiyyatu okurken şahadet parmağı kaldırmak, fakat “*el-Vikâye*” da parmağın kaldırılmaması iyidir diye haber vermektedir, esnediğinde ağzını kapatmak, gücü yettiği kadar öksürmemek, müezzin “Hayyea alel-felah” deyince safta beklemek.

Namazı Bozan Şeyler: Müellif namazı fasit eden şeyleri şöyle saymıştır: namazda konuşmak, bilmeden veya uyumuşken söylese dahi, kendisi duyacağı şekilde hamd ederse, ya bir şeye şaşırarak “لا اله الا الله” demek, yemek, içmek, ağlamak veya ah çekmek, inlemek, bu saydıklarımızı cehennem korkusundan yaparsa namazı fasit olmaz demiştir. Sonra Mushafa bakarak okumak, Ebu Hanife’ye göre zaruri olmadığı halde yaparsa fasit olur, öksürmek, eğer imam olsa okumada zorlansa öksürmesinde sakınca yoktur. İmam kıraat da takıldığı zaman üç ayetten geçmiş ise hemen rükû’a gider, cemaat tan biri imamın takıldığı yeri söylerse imam da söylenen yerden devam ederse bazıları söyleyenin namazının fasit olduğunu bazıları ise ikisinin namazı da sahihtir denilmiş olduğunu zikrettikten sonra sahih olanında bu olduğunu söylemiştir. İmam kıraatta yanılarak başka bir ayete geçerse cemaat tan biri bunu söylerse söyleyenin namazının fasit olduğunu, imam söyleneni dikkate alarak devam ettirirse imamın da namazının fasit olduğunu söylemiştir. Sonra namazın içinde namaza muhalif bir fiil işlemek. Bazıları bu fiili üç kez işleme kaydını getirmiş, yani üç adım yürüse, üç kez bir nesneyi vursa, bakıldığında namaz kılıyor görünmemek, eğer sünneti kıldıktan sonra farzını kılmadan uyursa veya alış veriş yaparsa sünneti fasit olur, eğer bir lokma yerse veya su içerse sünneti fasit olmaz, lokma yeme konusunda müşkül olduğunu söyledikten sonra sadece Ebu Hanife’den gelen rivayete göre, bir kimse namaza durmadan önce ağzına şeker koysa, şeker eriyip boğazından geçse tadını dahi alsa namazı fasit olmaz demiştir. Ancak ağzını açtığında yağmurdan bir damla düşerse namazı fasit

olur demiştir. Saf arasında geniş yer olsa namaz dürüst olmaz, cemaat ile imamın arasında geniş yer olsa caizdir. Cemaat ile imam arasında yüksek duvar olsa cemaatin namazı fasittir, eğer duvarda kapı olup imamın yaptıkları gözüküyor ise caizdir.

Namazın Mekruhları: İznikî namazın mekruhlarını şöyle sıralamıştır: Kaftanının kollarına ellerini sokmadan namaz kılmak, secdeye inerken elbisesini çekmek, kaftanıyla veya bedeninde bir nesne ile uyanmak, parmaklarını çıtlatmak, saçını dökmek ve örmek, kafasına giydiği şeye bir şey sokmak, bir yere gövdesiyle bakmak, namazda elini beline koymak, secde yapacağı yerden taş veya dikenini üç kez kaldırırca namazı fasit olur. Ağzını açıp esnemek, ökçesi üzerine oturmak, secdeye giderken ilk önce kollarını yere koymak, özürsüz olarak teşehhüt de bağdaş oturmak, sarığının yanlarını çenesinin altıyla sarkıtıp başına sarmak eğer burnun etrafları gözükmez ise mekruhtur. İmam mihraptayken cemaat görmez ise veya cemaat alçakta oturuyorsa, Ebu Hanife'ye göre bir arşından az ise mekruh değildir. Bir kişinin önünde yer varken oraya geçmez ise, Ramazan hariç vitir namazını cemaat ile kılmak, Kuduriye göre mekruh değildir. Zira nafile namazları cemaat ile kılmak mekruh demiş. Vakit namazı girince cemaat tan ayrı kılmak, Sadru'ş-Şehid'e dayanarak cemaati beklemeden caminin bir tarafında kılmak ta bir sakınca olmadığını zikreder. Önünde, yanlarında veya üzerinde bir canlının resmi olsa, elbisede veya döşekte bir canlının resmi olsa, başı açıkken namaz kılmak, rahatlamak için çalışırken ve uyurken giydiği elbiseyle namaz kılmak zira namazı hor görmüş olur, namazda göğe bakmak, secde de sarık'ı çekip alını yere dokundurmamak, camideki imama uyan hanımlar hariç dışarıda hanımların tek erkek imama uyması, hamamda namaz kılmak, bu konuda âlimler arasında ihtilaf olduğunu, Serahsi'nin bu konuda mekruh dediğini zikretmiştir. İlk rekâta bir süreyi ikinci rekâta onun üzerindeki süreyi okumak, süreleri sırayla okumamak, iki süreyi cem' edip ortasında süre bırakmak, arasında bir süre olduğu halde bir ayetten diğer bir ayete geçmek, iki rekâta iki sürenin evvellerinden veya ahirlerinden okumak, iki rekâta aynı süreyi tekrarlamak, imama uyan kimse Kuran'ı içinden okusa bazıları mekruh olmadığını ifade etmişlerdir. İşemek istediği halde namaz kılmaya devam etmek, namaz kılarken gözünü yummak, namaz kılarken önünde biri uyumak veya konuşarak oturmak, namaz kılarken önünde altın, gümüş veya ateş yanması, eğer önünde kandil ve aydınlanmak için bir şey varsa mekruh olmaz. Cemaata zor gelecek şekilde imamın namazı uzatmasını bazıları haramdır derken, bazıları ise küfür olduğunu söylemiştir. Bazı hallerde cemaatin toplanması için uzatılabilir diyenlerde olmuştur. Tanımadığı kişinin sürülmüş veya ekilmiş

olan yerinde namaz kılmak, tanıdığı kişinin yerinde olup ona zarar vermez ise mekruh değildir. Gün doğarken veya batarken ikindi hariç diğer namazlar mekruhtur. Sabah vakti girdikten ve ikindi namazını kıldıktan sonra kaza, secde-i tilavet ve cenaze namazı hariç namazları kılmak mekruhtur. Cuma ve bayram namazları hutbelerden ve akşam namazından önce nafîle namazı kılmak, gündüzün nafîle namazları bir selamla dört rekâttan fazla kılmak mekruhtur demiştir.

Bundan sonra müellif sadece kıratda mekruh ve fasit olanları ele almıştır. İlk önce imam olan kimsenin güzel Kuran okuyabilmesi lazım olduğunu söyledikten sonra harflerin mahreci ile ilgili ve vakıfla ilgili konulara yer vermiştir. Kıraat da yapılan pek çok hataları misaller vererek anlatmıştır. Mesela okuduğu ayette geçen kelimelerin yerine Kuran'da olan kelimeleri ve olmayan kelimeleri bilmeyerek katarsa namazın fasit olup olmama durumlarını anlatmıştır.

Secde-i Sehib Faslı: İznikî secde sehib konusunu da ele alarak namaz kılan kimsenin bilmeyerek namazın içindeki vacibini terk etmesi halinde yapılan secde olduğunu ifade etmiştir. Namazın sonunda ettehiyatü den ve tek başına olduğu zaman iki selamdan sonra, cemaat ile olsa tek selam verildikten sonra tekrar secde yapılarak tekrar ettehiyatü okuyup namazı tamamlayacağını söylemiştir. Vacibi kasten terk ederse secde sehib lazım olmadığını da eklemiştir. Bir kimse Kuran okumadan rükûa gitse veya üç secde yaparsa, farz namazının ikinci rekâtından sonra fatihadan süre okusa, fatiha okuduktan sonra süre okusa fatiha okuduğunu unutup tekrar Fatiha okursa, namaz kılan kişi namazın içersindeki farzları unuttuktan sonra tekrar iade edebilecekse hatırlayıp onu yeniden yaparsa secde sehib vacip olur. Rükûu unutsa ikinci secdeyi yapmadan iade eder, eğer ikinci secdeden sonra hatırlarsa iade etmez namazı fasit olur. Hafî okuyacağı yerde cehrî okumak, ilk oturuşta oturmayı unutup üçüncü rekâta kalkarsa eğer kalkmaya yakın olsa dahi geri oturmayacak çünkü ilk oturuş vaciptir. Kıyam farzdır bazı âlimler kalkmak üzereyken oturursa namazı batıl olur diye söylemişlerdir diyerek açıklama yapmıştır. Dördüncü rekâttan sonra oturmadan beşinci rekâta kalktığında hemen hatırlarsa oturur. Ancak hatırlamaz ise onu altı rekâtle bitirir, secde sehib yapar. Dördü farz namazı olur beş altıncı rekâtları ise nafîle namazı olur. Bir kimse oturacak yerde kalkarsa, kalkacağı yerde oturursa, farzın iki rekâtında Fatiha okuduktan sonra süre okumayı unutsa veya fatihayı tekrar okusa secde sehib eder. Kalkarken ettehiyatü okumak, *Münyetü'l-Musallî*'de Ebu Hanife'ye göre ilk oturuşta ettehiyatü dan tek harf bile geçse secde sehib vacip olur. Ama

bazı âlimler salâvat getirilebileceğini söylemiş diye eklemiştir. Vitirde kunt okumayı unutan rükûda iken hatırlasa iade eder, rükûdan kalktıktan sonra hatırlasa da yine iade eder sonra secde sehiv vacip olur. Fatiha veya süre okumadığını rükûda hatırlasa iade eder, secde de rükû ettiğini hatırlamak için düşünürse, hatta birinci rekâttan sonra imama uyarsa bile secde sehiv'in vacip olduğunu söyledikten sonra buna benzer misallerle secde sehiv konusunu bitirmiştir.

Müellif bundan sonra namaz nasıl kılınır onu geniş bir şekilde ele almıştır. İftitah tekbirinden başlayıp namazın kılınış şeklini hem erkekler hem de kadınlar için diyerek en ince ayrıntılarına kadar anlatmıştır. Daha sonra namaz kılınacak yerin nasıl olacağını temizlik dâhil olmak üzere anlatmıştır. İmam cemaat hükümlerini de geniş olarak ele almıştır. İmam olacak kimsenin kıratının ve ahkâm hükümlerini en iyi bilen kimse olmasının lazım olduğunu söylemiştir. Büyük günahlardan sakınmayanın, bidat ehlinin, kulağına küpe takanın ve sakalı olmayanın imam olmasının mekruh olduğunu söylemiştir. Cemaat ile namaz kılmanın önemine değinirken farzı kifaye olduğunu söylemiş ancak Tahâvî, Kerhi, Davut b. İsfihânî' ye göre farzı ayın olduğunu eklemiştir. İmam cemaata ben bir ay size namazı abdestsiz olarak kıldırdım derse, eğer imam yalancı ise iade etmek gerekmez, yalancı olarak bilinmiyorsa cemaat namazı iade eder. Ümmi konuşamayana uyması doğru değil, fakat aksi doğrudur. Mukimin misafire uyması caizdir. Misafir selam verdikten sonra mukim namazını kendisi tamamlar. Ayakta namaz kılan oturana, abdestli teyemmüm yapana uyması İmam Muhammed'e göre caiz değildir. Öğle kazasını kılan Cuma namazını kılana ve dünkü öğle namazını kılanın bu günkü öğle namazını kılana uyması caiz değildir. Bir kişi iki rekât namazı nezir etse, başka biri "Vallahi" iki rekât namaz kılacağına derse yemin eden nezir edene uyar. İki kişi yemin etse birbirine uyabilirler. İmamlığa laik olmayanın sadece kendi namazı geçerlidir. İmam Muhammed'e göre kendinin dahi geçerli değildir. Bir kimse cemaata yetişmeden evinde hanımı ve akıl baliğ olan çocuklarına imam olsa cemaat sevabını almış olur. Fakat böyle bir özrü yoksa mekruhtur. Bir kimse Fatiha okuduktan sonra ikinci bir kimse ona uyarsa içten okuduğunu sesli okur ki gelen kimse anlasın. İmama uyan kimse hangi rekât kılındığını bilmeden cemaatin yaptığını yaparsa caizdir. İmam'ın arkasında iki kişi namaz kılsa biri namazın kaç rekât kılındığını bilmeyip yanındakini takip ederse caiz değildir. Ezan sesini duyup cemaata gelmez ise İmam Şafii'ye göre namazı caiz olmaz. Hanefilere göre namazın fazileti olmaz. Özürsüz cemaata varmayanın tanıklığı geçmez, tazir (men etmek,

cezalandırmak) vurmak vaciptir. Bu konuda daha da durarak bir kimse gece gündüz fıkıhla meşgul olup camiye gelmez ise onun da tanıklığı geçmez. Bazen gelip bazen gelmeyen fakihin tanıklığı geçer diyenler olmuş. Komşuları öğüt nasihat da bulunmaz ise günahkâr olurlar. Kendi mahallesindeki camii terk edip başka bir camiye gitmek güzel değildir. Fakat gittiği camide güzel vaaz varsa gitmesinde sakınca yoktur. İmam kunut okumayı unutup rükû etse cemaat kunut'u okuyup imama tabi olsa namazları fasittir. Cemaata geç gelen baksa safların hepsi dolu ise tek öndeki saftan birinin omuzuna vurup yanına alır. Tek başına durmaz. Bazı âlimler “Bizim zamanda çoğu insanın haberi olmayıp çabucak namazdan çıkarlar. Son safa sıkışması daha iyidir” demişler diyerek bunu da eklemektedir. İmamla cemaatarasında göl olup pis veya mesafe çok uzun ise caiz değildir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un görüşü böyledir. Ancak İmam Muhammed'e göre caizdir. İmam kadınlara imamlık etmek için niyet etmemişse ona uyan kadınların namazı batıldır. Kadınlara niyet etmiş fakat kadınlar sonradan namaza katılmışlarsa onlarında namazları batıldır. Bazı âlimler için batıl değildir. İmam kendisinin abdestsiz olduğunu namazdan sonra anlarsa bazı âlimler unutarak yapılan şey affedilir demişlerdir. Bir kişi ramazanda yatsıyı tek başına kılsa teravih namazı cemaat ile kılması caiz değildir. Teravihi imamla kılmadıysa vitri imamla kılabilir. Bazı âlimler yatsıyı imamla kılmayan teravihi ve vitri imamla kılmak caiz olmadığını söylemişler diye eklemiştir. Bir kimse teşehhüt de uyusa ve imam selam verdikten sonra uyansa ve namazını tamamlasa olur. Caminin üstünde namaz kılmak mekruhtur. Cemaat teravih kılıyor diye cemaata katıldı baktı ki, vitir kılıyorlar selam verildikten sonra dördüncü rekâtı kendisi tamamlar. Eğer tamamlamasa dahi bir şey olmaz. Kadınların cemaat olması mekruhtur. Eğer cemaat olsalar imam olan kadın aynı safta olması lazım. Genç kızların erkeklerin cemaatine gelmesi mekruhtur. Ancak yaşlı kadın öğle ve ikinci namazının cemaatine uyabilir. Kadınların arkada durması lazım, eğer erkeklerle aynı safta dururlarsa hatta kendi hanımı veya hımsı olsa dahi erkeklerin namazı fasittir. Erkeklerle bir safta olan kadının önündeki, sağındaki, solundaki ve ardındaki erkeklerin namazları fasit olur. İki kadın erkeklerle bir safta olsa ikişer erkeklerin namazları fasittir. Bir kimse farz namazını kılmaya başlarsa müezzin kamet getirirse, eğer secdeye varmadıysa namazını terk eder cemaata uyar. Eğer secdeye vardıktan sonra kamet getirirse kıldığı namazı dört rekât değilse onu tamamlar cemaata katılır. Kıldığı iki rekât nafîle namazı olur. Eğer üç rekâtını kılmış ise namazını tamamlar sonra cemaata nafîle niyetiyle katılır. Ancak kıldığı namaz ikinci namazı ise tek başına kıldığı namazı terk eder

hatta üçüncü rekâtını kılmış ise de cemaata katılır. İkinci namazı kılındıktan sonra nafile kılmak mekruhtur. Bir kişi sünnet kılarken kamet getirilirse iki rekâta tamamlar sonra imama uyar. Evinden sünneti kılmadan gelen imamın sabah namazının farzını kıldığını görse sünnet kılmaya yetişecekse sünnetini kılar. Aynı durum öğle namazında olsa ilk önce farzı kılar, sonra kılamadığı sünneti kılar. İkinci ve yatsı namazlarının farzlarına yetişen namazı kıldıktan sonra sünnetlerini terk eder. İmam rükû'da iken yetişirse o rekâta yetişmiş olur. Bir kimse öğle namazını cemaat ile kılarım diye yemin etse o namazın son rekâtına yetişmiş ise yemini yerine gelmez. Cemaat sevabını alır. İmama uyan rükû'da ve secde de imamdan önce davransa mekruh olur. İmam rükû'a varmadan geri kalksa önce davrananın namazı batıl olur.

Müellif imamla beraber mutlaka yapılması gereken şeyler diye şunları sıralamıştır: İmam kunut okuyunca, imam bayram namazında tekbirleri getirmez ise, imam ilk oturuşta oturmaz ise ve imam secde ayetin okuyup secde etmez ise cemaat da etmeyecektir.

Bundan sonra İznikî imam yapacak fakat cemaat yapmayacak diyerek şunları söylemiştir: İmam bayram tekbirlerini fazla getirirse, imam son oturuşta oturmaz ise, eğer teşehhüde oturmayıp secde ederse cemaatin namazı caiz olmaz.

Müellif imam yapmayıp cemaatin yapması lazım olan şeyleri şöyle sıralamış: İftitah tekbirinde imam “الله أكبر” derken ellerini kaldırmaz ise, sübhaneke den sonra Fatiha veya zammı süre okumaz ise, İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'a göre cemaat ta okumaz. İmam namaz içindeki tekbirleri, rükû'da ve secdedeki tesbihleri ettehiyatü okumaz ise, imam bayramlarda farzlardan sonra söylenen tekbirleri söylemez ise, imam secde sehiv var zannedip secde sehiv yaparsa, sonradan uymuş olanlar da yaparsa, fakat sonradan sehiv secdesinin lazım olmadığını anlasa namazı fasittir. Namazını tekrar iade etmesi lazım olduğunu söyler. Ebu Hafız'a ve Sadrü'ş-Şehit'e göre fasit değildir diyerek eklemiştir.

Daha sonra müellif cami hükmünü geniş olarak ele almıştır: Cami damında su dökmek, namaz kılmak mekruhtur dedikten sonra herkesin evinde nafile namazları kılacak yerin olması lazım olduğunu söyler. Cima etmek mekruhtur. Ebu Leyis es-Semerkandî cenaze namazı kılmak için hazırlanan yer dahi cami hükmünde olduğunu söyler dedikten sonra, sahih olanın cami hükmünde olmadığını belirtir. Şimdiki zaman da cami kapısını kapatmak mekruh olmadığını ve halı, hasır gibi eşyaları koymak için bir hücrenin olmasında sakınca olmadığını söyler. Camiye tükürmek ve hasırtına sümürmek mekruh

olduğunu belirtmiştir. Caminin içersinden yol ederek evine gitmez lakin zaruri olarak giderse her gün bir kere mescit namazı kılacak demiştir. Camiye gelirken ayağı çamur olsa caminin sütununa veya direklerine ayaklarını sürmesi mekruhtur. Camide oturup Kuran okumak, kitap telif etmek ve çocukları okutmak ancak ücret almaz ise caiz olduğunu söylemiştir. Hava sıcak diye veya yer zarureti olup camide oturursa mekruh olduğunu belirtmiştir.

İznikî namaz kılanlara aşikâr olması için bazı meseleleri açıklayarak şöyle başlamıştır. Bir kimse abdest aldıktan sonra şüphelenmiş olsa abdesti bozulmuş olmaz. Abdest aldıktan sonra bir uzuv nu yıkadığından şüphelenirse gider şüphelendiği yerini yıkar. Eğer birkaç uzuv nu yıkamadığından şüphelenirse abdestini tekrar alır. Bir vakit namazını kılıp kılmadığından şüphe ederse vakti geçmediyse tekrar kılar. Geçmiş ise kılmaz. Namaz kılariken kaç rekât kıldığını bilmez ise önce şüphelendiği ilk iki rekâtı kılar. Eğer birkaç yerden şüphelenirse, şüphe ettiği rekâttan azını kılar ve onun üzerine tamamlar. Sabah namazında bir mi veya iki rekât mı kıldığını bilmez ise bir rekâtın üzerine namazını tamamlar. Sabah namazında kalkarken iki mi kıldım üç mü kıldım diye şüpheye düşerse kalktığı rekâtı bozar ve oturur ettehiyatü okur selam vermeden kalkar ve bozduğu rekâtı tamamlar. Eğer teşehhüdünde iki rekât mı veya üç rekât mı kıldığından şüphe ederse namazı fasit olur. Bir kimse kazaya kalan namazını bilirse vakit namazını kılmak caiz değildir. Kaza namazı beşten geçip altı olsa vakit namazı kılmasında sakınca yoktur. Namazların arasında tertip önemli olup beş namazdan geçmediği sürece tertibe riayet etmek lazım olduğunu belirtmiştir. Mesela kaza kıldıktan sonra vakit namazına yetişecek iken kazayı terk edip vakit namazını kılsa namazı fasit olur demiştir. Kazada sabah namazının sünneti hariç sünnetlerin terk edileceğini ve vitir namazının da kazasını alınacağını söylemiştir. Bunları söylerken namazın önemine de değinerek İmam Şafii'nin "Kim dört vakit namazı kasten terk ederse kâfirdir" dediğini zikretmiştir.

Hastanın Namazı: Müellif daha sonra hasta kimsenin hangi şekilde namaz kılacağına değinmiştir. Kalkarak kılamayan oturarak namaz kılacak, rükû için başını biraz eğer, secde için başını yere koyar. Eğer başını yere koymakta zorlanırsa rükû için eğdiğinden biraz daha başını eğer. Oturarak kılamayan yatarak kılar. Sırt üstü yatar ayaklarını kibleye doğru uzatır. Rükû için biraz başını kaldırır, secde için biraz daha kaldırır. Başını kaldırmaya gücü yetmez ise vasiyet eder. Benim şu kadar namazım kazaya kaldı diye, eğer ölürsem fidye verin diyecek. Burada fidyenin miktarını bir namaz için beş

yüz yirmi direm (akça, gümüş para) buğday verilir veya parasın verilir. Elleri olmayan kimse abdest alıracak kimsesi yoksa yüzünü ve kollarını duvara sürter diyerek bu konuyu tamamlamıştır.

Seferi Namazı Faslı: Bir kimse üç günlük yola niyet ederse yaşadığı yerin evlerinden ayrılmasından itibaren misafir sayılır. Eğer kaldığı yerin bayram namazı kılınacak camisi varsa veya ok atımı uzaklık da bir yeri varsa oradan ayrılmak şarttır. Üç günlük yolu gecelemesiyle beraber hesaplanmaz. Bazıları hesaplanır demişler. Denizde ve dağda üç gün yolculuk yapan misafir sayılır. Eğer düz yola çıkıp üç günlük diye niyet edip bir gün içerisinde varırsa dört rekât farz namazları iki rekât kılar. Eğer dört kılsa mekruhtur. Sünnetleri kılmaya da dahi sahihtir. Üç rekât namazın tamamını kılar. Yaya yürüyüp zahmet çekmeyecekse oruç tutması iyidir. Dört rekât farzları kazaya kalırsa iki kılar. Mukim olursa farzını tam kılar. Bir şehirde on beş gün kalmak için niyet etmişse mukim olur. Daru'l-harpta bir güvence almadan on beş gün kalmak için niyet ederse mukim olmaz. Efendi bir şehirde on beş gün kalmak için niyet ederse hem kul hem de cariye mukim sayılır. Uzun yolculuğa çıkıp bir şehirde on beş gün kalıp yolculuklarına devam ettirecekler mukim olarak sayılmazlar. Ebu Yusuf'a göre yiyecekleri ve içecekleri varsa mukim sayılırlar. Tahâvî şerhinde denizde gemi içerisinde on beş gün kalmaya niyet ederlerse mukim sayılırlar dediğini zikretmiştir.

Cuma Ve Bayram Namazları Faslı: ilk olarak Cuma namazını kılmak mukim olan, sağlığı yerinde olan, gözleri ve ayakları salim olan erkekler için vacip olduğunu belirtmiştir. Bu saydıklarımızdan bir tanesi eksik olup da Cuma namazını kılanın namazı öğle namazı yerine geçer. Cuma namazının bir şartı da hutbe okumak olduğunu eklemiştir. İki hutbe arasında oturmanın vacip olmadığını söylemiştir. Bayram namazlarındaki hutbelerin de vacip olmadığını söylemiştir. İmam okursa namazdan sonra Cuma hutbesi gibi okur.

Bundan sonra müellif hutbenin nasıl ve ne şekilde okunacağını ele almıştır. Hutbeyi kalkarak okumanın sünnet olduğunu, arkasını cemaata dönüp okumanın mekruh olduğunu söylemiştir. Hutbeni zevalden önce okuyup sonra namaz kılsa caiz olmadığını, hutbe okuduktan sonra evine varsa yemek yese veya cima yapsa gusül aldıktan sonra gelip namaz kıldırırsa caiz olmadığını söylemiştir. Abdesti olmadan hutbe okusa sonra abdest alıp namaz kıldırırsa caizdir. Sultan'ın hükmüyle baliğ olmayan hutbe okusa ve namaz

kıldırca caizdir. Cemaat yok iken hutbe okusa sonra cemaat ile namaz kılca caiz değildir. Burada *Mebcut* da geçen iki rivayetin birinde caiz olup diğerinde caiz olmadığını zikretmiştir.¹³⁵ Hutbe okusa sonra abdesti bozulsa oradaki hutbeye hazır olmamış bir kimseye namazı kıldır demsi caiz değildir. Daha sonra hutbe okurken yemek, içmek ve konuşmak haram olduğunu söylemiştir. Hutbe okunurken fıkıhla ilgili bir konuda mutala ederse bazı âlimler mekruh demişler. Hutbe okunurken duyamayan kimse kuran okuyabilir diyen âlimler olmuştur. Hutbe okunurken tespih ve salâvat getirmek namazı lagv eder. Ama Ebu Hanife'nin sahih kavlinde lagv etmediğini belirmiştir. Cuma'nın bir başka şartı da namaz şehirde kılınacak. Ebu Hanife'nin bir kavline göre bir şehirde iki camide Cuma namazı kılmak caizdir. Diğer bir kavline göre caiz değildir. Ebu Yusuf'a göre de caiz değildir. Ancak iki camiinin arasında ırmak geçip karşıya geçmek zor olsa caiz olur. İmam Muhammed'e göre caizdir. Serahsi'de gerek zaruri olsun gerekse olmasın caiz olduğunu söylemiştir. Kadıhan (. 592/1196)¹³⁶ *el-Vkiat* eserinde iki yerde cuma namazı kılmanın ihtilaflı olduğunu söyledikten sonra. İki yerde Cuma namazı kılınan yerde imamla cumayı kıldıktan sonra kamet getirip dört rekât namazın kılınacağını söylediğini zikretmiştir. Bunları söyledikten sonra Cuma namazının snnetlerinin ve farzının kaç rekât olduğunu söylemiştir. Bayram namazının da aynı şekilde iki rekât olup imam ile kılınacağını fakat tekbirlerin fazla olduğunu söylemiş ve açıklamıştır. Ramazan bayramında tekbirleri yolda sesli olarak söylemenin, kurban bayramında arefe gününün sabah namazından bayramın son gününün ikindi namazına kadar farzlardan sonra cemaat ile söylemenin lazım olduğunu söylemiştir. Hutbede imam fitre nedir kimlere vaciptir bildirir. Kurban bayramının hutbesinde ise kurban kesilecek hayvanları anlatır.

Cenaze Hükmünü Bildiren Fash: İznikî ilk olarak bu namazın farzı kifaye olduğunu söylemiştir. Farzı kifayenin ne olduğunu açıkladıktan sonra *el-Vikâye*'de o namazı kılmak için sultan'ın ehil olduğunu, o olmaz ise kadı, kadı olmaz ise mahallesinin imamı, o da olmaz ise vefat eden kimsenin kendi akrabasından birinin imam olmasının daha güzel olduğunu zikretmiştir. Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre mahallenin imamı cenaze kıldırmasının daha iyi olduğunu söylerken Ebu Yusuf vefat edenin akrabasından birinin kıldırmasının daha iyi olduğunu söylediğini belirtmiştir. *Mebcutta*¹³⁷ vefat eden oğlanın babasının kıldırması daha iyi olduğu görüşünde olduğunu belirtir.

¹³⁵ Serahsi, *el-Mebcut*, II. 163.

¹³⁶ zel, a.g.e., s. 56.

¹³⁷ Serahsi, *el-Mebcut*, II. 179.

Bundan sonra cenaze namazını camide kılmanın mekruh olduğunu söylemiştir. *El-Vikâye*'de cenaze dışarıda olsa cemaat caminin içerisinde olsa bazılarının mekruh dediklerini haber veriyor diye belirtmektedir.

Müellif şehit kimsenin yıkanmadan kefenlenmeden sadece üzerindeki elbisenin kefenden fazlasını alındıktan sonra defin edileceğini söylemiştir. Daha sonra kimlere şehit denilir ve ne halde vefat etmiş kimselere şehitlik mertebesinde onları açıklamıştır.

İznikî müslümanlara zulüm ederken, dine karı işlerde görev alan, yol kesen, fesat çıkararak ve imama ve adil bir sultana karşı gelerek ölen kimselerin yıkamadan ve namazını kılmadan defin edileceğini söylemiştir. İmam Muhammet'ten şöyle rivayet olunmuştur: Bir kimseyi zulüm ettiği için öldürseler yıkarlar fakat namazı kılınmaz. Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre intihar eden yıkarlar fakat namazını kılmazlar.

Cenaze Namazı Fashl: Cenaze namazı kılacak kimse vefat eden kişi erkek ise erkek niyetine diye niyet edecek, kadın ise kadın niyetine diye niyet edecek. Çocuklarda da kız çocuk, erkek çocuk diye niyet edecek. Eğer vefat edenin kim olduğunu bilmez ise ölen kimseye dua etmeye diye niyet edecek. Bir kimse namaza geç katılırsa Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre güya imam "الله أكبر" demiş gibi namaza girecek. Kaçırıldığı tekbirleri imam selam verdikten sonra tamamlayacak. Eğer cenazeyi götürmezler ise cenaze götürülecekse yapamadığı tekbiri terk edecek. Beş cenaze için tek bir cenaze namazı kılınabilir. Beş kişinin içerisinde kadın varsa erkekleri imama yakın koyulur, kadını uzak konulur. Cenaze namazına cemaatin şart olmadığını bir kişinin dahi kılabileceğini ama cemaat olursa iyi olacağını söylemiştir. Bundan sonra namazın nasıl kılındığını söylemiştir.

Müellif ölmek üzere olan kimseye ne yapılacağını ve öldükten sonra ne yapmak gerektiğini ayrıntılı olarak ele almıştır. Daha sonra ölüyü yıkama ve kefenleme ile ilgili konuları ele almıştır.

Son olarak namazda okunacak duaları Türkçeleriyle beraber eserine almıştır.

4. Değerlendirme

a. *El-Vikâye*'nin Namaz Konusunun Değerlendirilmesi

Tacüşşeria'nın *el-Vikâye* eserinin namaz konusunda yaptığımız çalışma sonucunu ve bu konu hakkındaki değerlendirmelerimizi şekil ve muhteva açısından ele alacağız.

(1) Şekil Açısından

(a) Dil ve Üslup

Tâcüşşeria'nın konuyu muhtasar biçimde ele almış olmasından dolayı eseri anlamak için Arapça bilmek tek başına yeterli değildir. Lâfızlarının anlaşılır ve açık olmasına rağmen, vecizliği dolayısıyla kişinin konuya vakıf olması veya eserin bir hoca eşliğinde okunması gerekmektedir. Çalışmamızda Leknevî'nin *Umdetü'r-Rivâ'ye alâ Şerhi'l-Vikâye* ve Sadrüşşerian'ın *Şerhu'l-Vikâye* eserlerinden anlaşılmayan noktalara bakılmıştır. Bu eserlerdeki açıklamalardan yola çıkarak konuyu gücümüzün yettiği kadar kavramaya çalıştık. Eserde sadece birkaç kelimeyle ifade edilen bir hüküm, aynı zamanda Hanefî literatüründeki birçok tartışmaya, bu tartışmadaki taraflar arasında yapılan bir tercihe, bu literatürde yer alan önceki birçok metne, bu metinde kullanılan ifade kalıplarına ve ibarelere, bu kalıplar ve ibareler arasında müellifin daha doğru ve uygun bulduğu unsurlara vs. işaret etmektedir. *El-Vikâye*'nin önemli özelliklerinden biri, cümlelerinin akıcılığı ve ezberlemek isteyenler için kolaylık sağlamasıdır. Konularının sahih ve güvenilir oluşu da diğer bir önemli özelliğidir.

El-Vikâye'nin muhtevası incelendiğinde fikhî meseleleri öğretmesi yanında, bir hükümler manzumesi ve bir fetva kitâbı olduğu görülmektedir. Nitekim müellif fikhî meselelerde kendi tercihini yapmış ve aynı zamanda konu hakkındaki fetvasını bu suretle vermiştir.

(b) Tertip

Eserde ilk başta namaz vakitler sonra mekruh olan vakitler açıklanmıştır. Genel olarak söylemek gerekirse ilk başta namazla ilgili yapılması gerekenler anlatılmış sonra yapılmaması gerekenler anlatılmıştır. Bundan sonra müellif ezan babı, namazın şartları gibi konular ele alınmıştır. Namazın farzlarını ve vaciplerini namazın sıfatı babında zikretmiştir. Kıraat ve cemaat faslında da aynı şekilde ilk önce bu konuyla ilgili farzları, vacipleri, sünnetleri ve müstehapları saydıktan sonra aynı konuyla ilgili haramları ve mekruhları da eklemiştir. Daha sonra sırasıyla vitir, nafîle, güneş ve ay tutulması, kaza, secde sehih, hasta, tilavet secdesi, yolculuk, cuma, bayram namazları, korku namazı, cenaze, şehit ve Kâbe'de kılınan namazları ele almıştır. Bunları sayarken farzın idraki

başlığı ile açtığı bir bapta namaz kılan kimsenin hata yapması mümkün olan bazı hallerini misallerle açıklamıştır.

(c) Kaynaklar

El-Vikâye'nin namaz konusunda Hanefî mezhebinin önde gelen âlimlerinin görüşleri de yeri geldikçe zikredilmiştir. Mesela akşam namazı için güneşin batmasından şafakın kızarması diye belirtildikten sonra İmameynin de görüşlerinin bu olduğunu belirtmiştir. Yeri geldikçe isim belirtmeden Hanefî âlimlere göre şöyledir demiştir. Mesela iftitah tekbirini makamla söylemenin Hanefî âlimlere göre şart olduğunu söylemiştir. *El-Vikâye Hidâye*'nin muhtasarı olmasına rağmen bazen muhalif olduğu konulara da rastlanmaktadır. Namazın vaciplerini sayarken ilk ve son oturuşu vacip olarak belirtmiştir. Gerekçe olarak Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilen hadisi delil olarak göstermiştir.¹³⁸ Oysa *Hidâye*'de ilk oturuş sünnettir. Aynı bapta namaza başlarken ilk önce eller kaldırıldıktan sonra tekbir getirileceğini söylemiştir. Bu görüşte de ihtilaf olup Ebu Hanife ve İmam Muhammed başta olmak üzere fukaha'nın çoğu bu görüştedir.¹³⁹ Buna benzer birçok konularda müellif Hanefî âlimleriyle birlikte muteber eserleri de dikkate alarak konuları açıklamıştır.

(2) Muhteva Açısından

Eserin namaz konusuna baktığımızda, müellifin bu konuyla ilgili bütün konulara temas ettiğini görüyoruz. Ancak kendisi, kuyuların hükmü ve gemide namaz kılmak gibi konulara değinmemiştir. Müellif bu eserini torunu ve onun yaşındaki gençlere yönelik yazdığı için yukarıda sayılan konuları niçin ele almadığı gayet açık olarak ortaya çıkmaktadır. Eserde bazı konulara has bap veya fasıl açmaksızın ona yakın başlık altında o konuyu zikredilmiştir.

***b. Fıkhu'l-Keydânî*'nin Namaz Konusunun Değerlendirilmesi**

Keydânî'nin *Fıkhu'l-Keydâni* adlı eseri üzerine şekil ve muhteva yönünden değerlendirilme yapılacaktır.

(1) Şekil Açısından

(a) Dil ve Üslup

¹³⁸ Buhâri, I. nr. 403.

¹³⁹ İbnü'ş-Şihne, a.g.e., s. 89.

Mukayese yaptığımız eserlerin içerisinde hem kısa hem sade olması bakımından ayrıcalığı olan *Fıkhü'l-Keydânî* sadece namazın dışındaki ve içindeki hükümleri saymaktadır. Namazın hükümlerine başlamadan önce müellif kısaca hükümlerin Allah katında ne kadar önemli olduğuna yani kul farzları terk etmesi halinde veya sünnetleri terk etmesi halinde cezasının ne olacağına değinmiştir. Dili sade Arapça olup anlaşılmasında fazla zorluk yoktur. Zira müellifin amacı da bu yönde idi, bundan dolayı fazla ayrıntılara girmeden Arapçanın kısa ve öz ifadelerinden istifade etmiştir. Buna rağmen konuları anlatırken açıklama ihtiyacı duyduğu yerleri kısaca açıklamış ve kendi görüşlerini de belirtmiştir.

(b) Tertip

Eserin telif ediliş tertibi de aynı şekilde sade ve bütün hükümleri kapsamıştır. Müellif hükümleri sayarken namaz kılacak kimsenin yapması lazım olan şeylere öncelik verip, sonra yapmaması gerekenlerle devam ettirmiştir. Mesela ilk önce farzları, vacipleri, sünnetleri, müstehapları, mubahları saydıktan sonra haram, mekruh ve fasit diyerek devam ettirmiştir.

(c) Kaynaklar

Keydânî, eserinde konuları Hanefî mezhebi bağlamında işlemiştir. Hanefî âlimleri veya kitapları doğrudan zikredilmese de karşılaştırmamız sonucunda görüşlerinin ve tutumlarının Hanefî mezhebine yönelik olduğu kanaatine varmış olduk. Daha da ileriye gidecek olursak Muhammed Sultan el-Ma'sûmî el-Hucendî'nin de (696/1297)¹⁴⁰ söylediği gibi sadece Hanefî mezhebinin kayıtsız şartsız doğru olduğunu kabul eden âlimlerdendir.

(2). Muhteva Açısından

Fıku'l-Keydânî mukayese yaptığımız diğer eserlerden farklılıkta sadece namazın hükümlerini ele almıştır. Zira eserini telif etme nedeninin bu olduğunu bilmek zor değildir. Eserin Maveraünnehir medreselerinde fıkıh'a giriş mahiyetinde talebelere öğretilmesinin bir sebebi de eserin sadece namaz hükümlerini içermesidir.

c. *El-Mukaddime* 'nin Namaz Konusunun Değerlendirilmesi

İznikî'nin *el-Mukaddime*'si üzerine şekil ve muhteva yönünden değerlendirme yapılacaktır.

¹⁴⁰ Karaman, *İki Din Mazlumu*, s. 61.

(1) Şekil Açısından

(a) Dil ve Üslup

İznikî eserinin başında da söylediği gibi ergenlik yaşına yakın kız ve erkek çocuklar için telif ettiğini ifade eder. Eserine aldığı konuların Arapça ve Farsça kitapların telif edildiğini fakat avam için zor olduğunu, zira okuyup öğrenmeleri halinde de çabucak unutulduğunu söyler. Bu sebepten dolayı eserini Türkçe yazdığını belirtir. Bu hedef doğrultusunda her bir konuyu açıklar iken bolca misaller vermekten kaçınmamıştır.

Eserin amacı ergenlik öncesinde bu eserin okutulduğu gençlerin gönlüne ve inancına dinin emrini tutmanın ve müslümanlığa bağlanmanın gerekli olduğu düşüncesini yerleştirmek, ergenlik sonrasında da bu bilgileri hayata geçirmesini sağlamaktır.

(b) Tertip

İznikî namaz konusunu ele alırken mukayese yaptığımız diğer eserlerden farklı olarak önce taharetten başlayarak suyun hükmü ve temizlik konularını zikretmiştir. Bundan sonra kadınların âdet ve lohusalık durumlarını ele almış ve guslün hangi durumlarda vacip olduğunu beyan etmiştir. *El-Vikâye*'de olduğu gibi namaz kılan kimsenin yapabileceği hataları ve kıratte yapılabilecek mahreç hatalarını geniş bir şekilde misaller vererek anlatmıştır. Daha sonra namazın içindeki ve dışındaki hükümlerini açıklamıştır. Cuma, bayram, yolculuk ve bu türden namazları beyan etmiştir. Son olarak namazda okunan duaları da eserine eklemiştir.

(c). Kaynaklar

Nmaz babında Hanefî mezhebinin en muteber âlimlerinden ictibas yapmaktadır. Aynı şekilde konuyla ilgili telif edilen kitaplardan bolca yararlanmıştır. Konuyla ilgili son dönem Hanefî âlimlerinin de görüşlerini kitabına almıştır.

Zaman zaman Şâfiî mezhebinin hükümleri ile de mukayeseler yapılmaktadır. Ancak Şâfiî mezhebine dair görüşlerde herhangi bir kaynak belirtilmez.

(2). Muhteva Açısından

İznikî namaz konusuyla ilgili anlatılabilecek konuları kendisinin de ifade ettiği gibi gençlere yönelik olması sebebiyle bazı uç konuları eserine almamıştır. Ele aldığı konuları sadece zikretmekle kalmayıp misallerini de eklemiştir.

B. Eserlerin Diğer Özellikleri

Eserlerin diğer özelliklerini; delillere yer vermeleri, mezheplere, içtihat ve taklide yönelik tutumları ve tercihlere yer vermeleri şeklinde belli başlıklar altında ele alacağız.

1. Delillere Yer Vermeleri

a. *El-Vikâye*'nin Delillere Yer Vermesi

El-Vikâye eserin *Hidâye*'nin tüm meselelerini kapsamasına rağmen, fikhî delillerinin zikredilmediğini söyleyen Tâcüşşerîa, *el-Vikâye*'nin sadece mezhep içi muteber görüşleri ve bazı “faydalı fetvaları” ihtiva eden kitap olduğunu belirtmiştir.¹⁴¹ Ancak müellifin bu sözlerinden *el-Vikâye*'de hiçbir fikhî delilin kullanılmamış olduğu yargısına varmanın doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Müellifin çok az da olsa delillerden bazısını açık veya üstü kapalı kullandığı görülmektedir. Muhtemelen Tâcüşşerîa'nın bu cümlesinden maksat, fikhî delilleri pek nadir kullandığını vurgulamaktır. Burada delillere yer verme konusunda tespit ettiğimiz bazı noktaları belirteceğiz.

Müellif namaz vaktinin faslında, yazın öğle namazının vaktinin girmesinden biraz geç okunacağını söylerken, Buhârî'den rivayet edilen şu hadise dayanmıştır. “*Namazı serinleştirin çünkü sıcaklığın şiddeti cehennem kokusundandır*”¹⁴²

Tacüşşerîa namazın vaciplerini sayarken *Hidâye*'ye muhalif olarak ilk oturuşun da vacip olduğunu Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilen hadise dayanarak söyler.¹⁴³

Müellif namazın vaciplerini sayarken İbn Mesûd gibi teşehhüt yapar diyerek. Sahabeyi işaret etmiştir.

Tacüşşerîa kıraat faslında, kıraat'i dinlemenin sünnet olduğunu Araf süresinde geçen ayete ve Hz. Peygamber'in iki hadisine dayandırmıştır.¹⁴⁴

¹⁴¹ *El-Vikâye*, vr. 1b.

¹⁴² Buhârî, III, nr. 1189; Müslim, II, nr. 430.

¹⁴³ Buhârî, I, nr. 403; Müslim, I, nr. 301.

¹⁴⁴ Araf 7/204; Ebu Davud, I, nr. 165; Nesâî, I, nr. 326; İbn Mace, I, nr. 277.

Cemaat faslında ayakta olanın oturana uyabileceğini söylerken, Hz. Peygamberin (s.a.v) fiiline dayanmıştır.¹⁴⁵

Nafile ve vitir namazları babında, şehir dışında bineğin üzerindeyken kible'den başka yöne dönülebileceğinin caiz olduğunu İbn Amr'dan rivayet edilen hadise dayandırmıştır.¹⁴⁶

El-Vikâye'de "Seferî imam farzları kısaltır, mukim ise geriye kalanı tamamlar. İmamın "اتموا صلاتكم فاني مسافر" demesi menduptur"¹⁴⁷ ifadeleri yer alır.

El-Vikâye'de, imamın hutbeye çıktığı esnada cemaatin yapmaması gereken şeyler için zikredilen "إذا خرج الامام حرم الكلام والصلاة"¹⁴⁸, *Hidâye*'de "إذا خرج الامام فلا" "صلاة ولا كلام"¹⁴⁹ şeklinde hadis olarak zikredilir.

Mezkûr ayet ve hadisler dışında şer'î deliller arasında yer alan istihsanı sıkça kullanan Tâcüşşerîa, namaz babının hiçbir yerinde açıktan icma ve kıyas gibi delillere yer vermemiştir. İstihsanı ise "istehsene", "استحسن المتأخرون" ve "استحسانا" ifadeleriyle kullanmıştır. İstihsana örnek olarak aşağıdaki cümleleri belirtmek mümkündür:

"واستحسن المتأخرون تثويب الصلاة كلها"¹⁵⁰

"واستحسن اخفاؤها (اية الصلاة السجدة) عن الصلاة"¹⁵¹

"و لم تجز (صلاة الجناز) راكبا استحسانا"¹⁵²

Ayrıca örfü de delil niteliğinde kullandığı görülmektedir¹⁵³ Nitekim bazı Farsça ifadeler hakkındaki fikhî hükümleri zikrederken örf delilini kullandığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁴

b. Fıkhü'l-Keydânî'nin Delillere Yer Vermesi

Müellf eserinin hiç bir yerinde açık olarak delil göstermemiştir. Ancak bu durum eserin de fikhî delil olmadığını göstermez. Keydânî üstü kapalı olsa da konuları Hanefî

¹⁴⁵ Buhârî, I, nr. 243; Müslim, I, nr. 301.

¹⁴⁶ Müslim, I, nr. 488.

¹⁴⁷ *El-Vikâye*, vr. 20a.

¹⁴⁸ *El-Vikâye*, vr. 20b.

¹⁴⁹ Merginânî, *Hidâye*, I, 101.

¹⁵⁰ *El-Vikâye*, vr. 9a.

¹⁵¹ *El-Vikâye*, vr. 19b.

¹⁵² *El-Vikâye*, vr. 22b.

¹⁵³ *El-Vikâye*, vr. 53b, 97a, 141b.

¹⁵⁴ *El-Vikâye*, vr. 39a, 53b, 65a.

mezhebine göre ele almıştır. Müellif Ebu Hanife, imameyn ve sonraki dönem Hanefî âlimlerinin görüşlerine atıfta bulunmuştur.

Keydânî mustahabın hükmünü açıklarken onun yapılmasının daha iyi olduğunu söylerken “وما احبه السلف” diyerek Hanefî âlimlerine atıfta bulunmuştur.¹⁵⁵ Müellif müstehapları sayarken söylendiği gibi sağına ve soluna bakmayı terk etmek derken kaynak göstermeden eserinde bulundurmıştır.¹⁵⁶ Aynı şekilde müellif müstehapları sayarken meşhur rivayete göre farz namazlarının ilk iki rekâtında fatiha’yı kıraat ile okumak derken kaynak göstermemiştir.¹⁵⁷ Müellif namazın vaciplerini sayarken ilk oturuşun da vacip olduğunu Abdullah b. Abbas’tan rivayet edilen hadise dayanarak söyler.¹⁵⁸

c. El-Mukaddime’nin Delillere Yer Vermesi

İznikî gusül faslını Kâşğarî, Sediduddin Muhammed b. Muhammed b. Ali’nin (ö. 705/1305) *Munyetü’l-Musalli ve Ğünyetü’l-Mübtedî*, İftihâruddîn Tâhir b. Ahmed b. Abdurreşid el-Buhârî’nin (ö. 482-542/1090-1147) *Hulâsatu’l-fetâvâ, el-Muhîtu’l-Burhânî fi’l-Fikhi’n-Nu’manî*, Mahmud b. Ahmed b. Abdulaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî’nin (ö. 616/1219) ve *Mecmeu’n-Nevâzil ve’l-Havâdis ve’l-Vâkiât* ve Ahmed b. Musa b. İsa el-Keşşî’nin (ö. 550/1155’den sonra) eserlerine dayanarak beyan etmiştir.¹⁵⁹

Müellif namazın mekruhlarını sayarken bir rekât da birden fazla sürenin okunmasıyla ilgili konuda kaynak göstermeden Hz. Peygamber’den (s.a.v.) şöyle rivayet olunmuş diyerek hadisi zikretmiştir. Aynı şekilde Ebu Hanife’nin de bir sözünü eklemiştir.¹⁶⁰

2. Tercihlere Yer Vermeleri

a. El-Vikâye’nin Tercihlere Yer Vermesi

Tâcüşşerîa, *el-Vikâye*’nin namaz konusunun hiçbir yerinde hiçbir fakîhi tenkide tabi tutmamış, muteber bulduğu meseleyi ihtilaflı olsa dahi farklı görüşlere yer vermeden tek cümlede tercih etmiştir. Ancak bazen “Fetva şuna göredir”, “Bu görüş daha sahihtir” diyerek, bazen de söz konusu görüşleri olduğu gibi verip bir tercihte bulunmayarak

¹⁵⁵ **Fikhu’l-Keydânî** vr. 4a.

¹⁵⁶ **Fikhu’l-Keydânî** vr. 12a.

¹⁵⁷ **Fikhu’l-Keydânî** vr. 13b.

¹⁵⁸ **Fikhu’l-Keydânî** vr. 7b.

¹⁵⁹ Özel, a.g.e., s. 49-51-56-61

¹⁶⁰ **El-Mukaddime** vr. 14a.

ihtilaflara işaret ettiği görülmektedir. Tercih sırasında önceliği Ebu Hanife'ye, ardından da İmameyn'e vermiştir.

(1) İmameyn'e Karşı Ebu Hanife'yi Tercih Etmesi

Tâcüşşerîa namazın vaciplerini sayarken iftitah tekbirinde Farsça bir kelime söylenebileceğini belirtmiştir. Burada Ebu Hanife'nin görüşünü almıştır. İmameyn'e göre ancak yaşlı olursa caizdir.¹⁶¹

Müellif cemaat faslında genç kız'ın cemaat ile kılınan her namaza gelebileceğini, yaşlı kadının öğle ve ikindi namazlara gelebileceğini söylerken, Ebu Hanife'nin görüşünü tercih etmiştir. İmameyn'e göre genç kızın cemaat ile kılınan hiçbir namaza gelemeyeceğini, yaşlı kadının ise hepsine gelebileceğini söylerler.¹⁶²

Tâcüşşerîa namazda abdestin bozulması bapta teşehhütten sonra abdesti bozulan kişi diye söylerken Ebu Hanife'nin görüşünü tercih etmiştir. İmameyn'e göre teşehhüt miktarı oturan kimsenin namazı bozulmamıştır.¹⁶³

Müellif nafil ve Vitir namazlarının babında vitrin vacip olduğunu Ebu Hanife'ye göre söylemiştir. Zira İmameyn ve İmam Şafii'ye göre sünnettir.¹⁶⁴

Cuma namazının babında cuma hutbesi namazdan önce Aynı vakit de en az "Subhan Allah" denilecek kadar söylenir. İmameyn'in görüşü ise hutbe denilebilmesi için zikrin uzun olmasının lazım olduğunu söylerler.¹⁶⁵

Cuma namazının babında, özrü olmayan kimse cumadan önce öğleyi kılsa sonra cumaya giderse ve imamın cumayı kıldırıldığını görürse gerek yetişmiş olsun, gerek yetişmemiş olsun kıldığı öğle namazı batıl olur. İmameyn'e göre ise namaza durmadıysa batıl olmaz.¹⁶⁶

(2) Ebu Hanife'ye Karşı İmameyn'i Tercih Etmesi

"Akşam namazının son vakti şafağın kaybolmasıdır. İmameyn'e göre şafak, guruptaki kırmızıdır. Fetva da buna göredir." Tâcüşşerîa burada tercihini açıkça belirtmiştir.

¹⁶¹ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 121.

¹⁶² Sadrüşşerîa a.g.e., I, 131.

¹⁶³ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 135.

¹⁶⁴ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 146.

¹⁶⁵ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 180.

¹⁶⁶ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 182.

“Namazda farz olan tek ayetin okunmasıdır. Ancak bununla yetinmek doğru değildir.”¹⁶⁷ Tâcüşşerîa burada da İmameyn’in görüşünü tercih etmiştir.

“Dört rekâtı namazların son iki rekâtında sadece Fatıha okunur. Efdal olan da budur.”¹⁶⁸

Tâcüşşerîa ezan babında Ezan ile kamet arasında oturulur. Derken İmameynin görüşünü tercih etmiştir. Zira Ebu Hanife oturmadan üç ayet veya adım atılacak vakte kadar beklenmesini kâfi bulmuştur.¹⁶⁹

Tâcüşşerîa’nın söz konusu görüşleri tercih ederken sıkça “*bihî yüftâ*”, *el-esah*”, “*sahha*” ve “*sahih*” kelimelerini kullanmaktadır.

Namazın vaciplerini sayarken cehri ve hafi okumanın vacip olduğunu söylerken İmameyn’e göre sünnettir.¹⁷⁰

(3) Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a Karşı İmam Muhammed’i Tercih Etmesi

Tâcüşşerîa cemaat faslında sabah namazının ilk rekâtında kıratı uzatabileceğini söylerken Ebu Hanife ve İmam Muhammed’in görüşünü tercih etmiştir.¹⁷¹

(4) İmam Muhammed’e Karşı Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’u Tercih Etmesi

Müellif hastanın namazı babında Bir günlüğüne delirmiş veya bayılmış olan kimse kılamadığı namazlarını kaza eder. Bir günden bir saat geçer ise kaza gerekmez demiştir. Zira İmam Muhammed vakte itibar ederek altı namazın geçmesinin lazım olduğunu söylemiştir.

(5) Ebu Yusuf’a Karşı Ebu Hanife ve İmam Muhammed’i Tercih Etmesi

Tâcüşşerîa cuma namazının babında cumanın şartlarını sayarken cemaatin en az imam hariç üç kişi olacağını söylemiştir. Zira Ebu Yusuf imam hariç iki kişi lazım olduğu görüşündedir.¹⁷²

(6) İmam Muhammed’e Karşı Ebu Yusuf’u Tercih Etmesi

¹⁶⁷ *El-Vikâye*, vr. 12a.

¹⁶⁸ *El-Vikâye*, vr. 11b.

¹⁶⁹ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 113.

¹⁷⁰ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 120.

¹⁷¹ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 132.

¹⁷² Sadrüşşerîa a.g.e., I,181.

Müellif göre cuma namazının babında Özürlü veya hür olmayanların şehirde aynı gün içersinde cuma vaktinde cemaat ile öğleyi kılmaları mekruhtur. İmam Muhammed'e bir sakınca yoktur.¹⁷³

(7) Sadece İmam Muhammed'e Karşı Tercihi

Sehiv secdesi babında, farz namazı kılan bir kimsenin yanılarak beş ve altıncı rekât'a kalkması halinde o zaman birisi namaza katılsa ve namaz bozulması halinde o iki rekâtı kaza etmesi gerekir dedikten sonra İmam Muhammed'e göre kaza gerekmez demiştir.¹⁷⁴

Tâcüşşerîa cuma namazının babında, Teşehhüt de veya sehiv secdesinde iken yetişen kimse Cuma namazını tamamlar. Derken İmam Muhammed'e karşı görüş ifade etmiştir.¹⁷⁵

(8) Sadece Ebu Yusuf'a Karşı Tercihi

Müellif namazın vaciplerini sayarken tadili erkanı'nın vacip olduğunu söylemiştir. Zira Ebu Yusuf ve İmam Şafii'ye göre farzdır.¹⁷⁶

Tâcüşşerîa, nafil ve vitir namazları babında dört rekâtlık nafil namaza başlayan kimse ilk iki rekâtında namazı bozulursa Ebu Yusuf'a karşı görüş ifade ederek sadece ilk iki rekâtını kaza edeceğini söylemiştir.¹⁷⁷

(9) İmam Züfer'e Karşı Tercihi

Tâcüşşerîa farzların idraki babında İmam Züfer'e karşı olarak şöyle ifadesi vakidir. Bir kimse rükû halinde imama uyar ise ve rükûdan kalkmadan önce imam secdeye gider ise o rekâta yetişmemiş sayılır. İmamla aynı zamanda rükû yapan o rekâta yetişmiş olur demiştir.¹⁷⁸

Müellif hastanın namazı babında, İma zor gelirse sonraya bırakır göz ve kaş işaretleriyle kılmaz bu görüşünü Züfer'e muhalif olarak söylediğini ifade eder.¹⁷⁹

(10) Bir Görüşte Bulunmayıp İhtilaflara İşaret Etmesi

¹⁷³ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 181.

¹⁷⁴ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 169.

¹⁷⁵ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 182.

¹⁷⁶ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 120.

¹⁷⁷ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 148.

¹⁷⁸ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 159.

¹⁷⁹ Sadrüşşerîa a.g.e., I, 169.

Tâcüşşerfa ezan banında kamet getiren kimse “Hayya ala’s-Slatu” dediği zaman mı, yoksa “Kodkometi’s-Slatu” dediği zaman mı imam namaza başlayacak diyerek burada görüş belirtmemiştir.

Bu konuda ikinci görüşte olanlar Ebu Hanife ile İmam Muhammed’dir.¹⁸⁰

Müellif her zaman vitir namazının üçüncü rekâtında rükû’dan önce elleri kaldırarak tekbirden sonra kunut duasını okunacağını söylerken ifadesinden de anlaşılacağına göre üstü kapalı olarak İmam Şafii’ye karşı görüş belirtmiştir.

b. Fıkhü’l-Keydânî’nin Tercihlere Yer Vermesi

(1) Ebu Hanife’yi Tercih Etmesi

Müellif namazın farzlarını sayarken namaz kılan kimsenin teşehhütten sonra kendi isteğiyle çıkması derken Ebu Hanife’nin görüşünü tercih etmiştir.¹⁸¹

c. El-Mukaddime’nin Tercihlere Yer Vermesi

(1) İmameyn’e Karşı Ebu Hanife’yi Tercih Etmesi

İznikî namazın altı rüknünü saydıktan sonra Ebu Hanife’nin yedinci olarak kişinin namazdan kendi isteğiyle çıkması diye eklemiştir. Müellif Ebu Hanife’ye göre bir kimse tahiyat miktarı oturduktan sonra kendi isteği ile çıkması halinde namazını iade etmesine gerek olmadığını belirtmiştir.¹⁸²

(2) Sadece Ebu Hanife’yi Tercih Etmesi

Müellif namazın mekruhlarını sayarken İmam ile cemaatin arası bir arşından yüksek olmaması halinde namazın mekruh olmayacağını söylerken Ebu Hanife’nin görüşünü tercih etmiştir.¹⁸³

İznikî namazda kıraat konusunu ele alırken her fatiha’nın önünden besmele çekilmesinin iyi olduğunu söyler ve Ebu Hanife’den sahih rivayetin de bu olduğunu belirtir.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Sadrüşşerfa a.g.e., I, 114.

¹⁸¹ **Fıkhü’l-Keydânî** vr. 7a.

¹⁸² **El-Mukaddime** vr. 11b.

¹⁸³ **El-Mukaddime** vr. 13b.

¹⁸⁴ **El-Mukaddime** vr. 14a.

Müellif Cuma namazı faslında hutbe okunurken Ebu Hanife'nin sahih kavline göre tesbih ve salâvat getirmede bir sakınca olmadığını belirtmiştir.

İznikî şehit faslında bir kimsenin şehitlik mertebesine ulaşabileceği bir olayda vefat ederse ancak ölen kimse deli ise Ebu Hanife'ye göre cesedi yıkanır.¹⁸⁵

(3) Ebu Hanife ve İmam Muhammed'i Tercih Etmesi

İznikî şehit faslında bir kimse intihar ederse Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre sadece yıkanır namazı kılınmaz dediklerini belirtmiştir.¹⁸⁶

(4) Sadece Ebu Yusuf'u Tercih Etmesi

Müellif seferi namaz faslında sefer eden kimselerin yolda dinlenmek için konakladıkları yerde yeterli miktarda yiyecek ve içecek olup, on beş gün orada kalmaya niyet ederlerse Ebu Yusuf'a göre mukim olacaklarını belirtmiştir.¹⁸⁷

(5) Ebu Hanife'ye Karşı İmameyn'i Tercih Etmesi

Müellif abdestin sünnetlerini sayarken mestin sık ve sert olmaması durumunda Ebu Hanife'ye göre doğru olamayacağını, İmameyn'e göre ise mest sık dokunmuş ise doğru olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁸

(6) İmam Muhammed'e Karşı Tercihi

Müellif abdestin sünnetlerini sayarken *Hülasa'da* üç parmakla başa mesh çekileceğini söyledikten sonra İmam Muhammed'e göre iki parmakla da mesh edilebileceğini belirtmiştir.¹⁸⁹

(7) İmam Muhammed'e Karşı Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'u Tercih etmesi

İznikî abdest konusunu işlerken Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre abdesti olan bir kimsenin dahi tekrar abdest alması durumunda vücudunu yıkadığı suyun elbisesine değmemesine dikkat etmesinin gerek olduğunu söylemiştir. İmam Muhammed kullanılan suyun temiz olduğu görüşündedir.¹⁹⁰

¹⁸⁵ **El-Mukaddime** vr. 19b.

¹⁸⁶ **El-Mukaddime** vr. 19b.

¹⁸⁷ **El-Mukaddime** vr. 18b.

¹⁸⁸ **El-Mukaddime** vr. 9a.

¹⁸⁹ **El-Mukaddime** vr. 9a.

¹⁹⁰ **El-Mukaddime** vr. 10a.

Müellif cemaat ile namaz kılma konusunu işlerken imam ile cemaatin arasında büyük göl olup temiz ise İmam Muhammed'e göre caiz olduğunu belirtmiştir.¹⁹¹

(8) Ebu Yusuf'a Karşı Ebu Hanife ve İmam Muhammed'i Tercih Etmesi

Müellif namazda kıraat konusunu işlerken kıraat yapan kimsenin Kurandaki bir kelimenin yerine Kuranda olmayan başka bir kelime eklerse fakat mana değişmez ise Ebu Yusuf'a göre namaz bozulur.¹⁹²

İznikî cenaze namazı faslında vefat eden kimsenin namazını Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre mahalle imamının kıldırmasının daha iyi olduğunu söylediklerini belirtmiştir.¹⁹³

(9) Bir Görüşte Bulunmayı İhtilaflara İşaret Etmesi

İznikî guslü faslında bir kimse rüya görmeden kalktığında ıslaklık bulursa Ebu Yusuf'a göre gusül vacip olmaz demiştir. İmam Muhammed'e göre kadın rüya görür de kalktığında bir şey görmese dahi guslün vacip olduğunu söyler.¹⁹⁴

Müellif namazın sünnetlerini sayarken Ebu Yusuf'a göre imama uymuş olan kimse, namazın evvelinde sübhaneke ve euzu okur derken, İmam Muhammed'e göre sadece sübhaneke okur demiştir.¹⁹⁵

Müellif namazı bozan şeyleri sayarken namaz kılan bir kimsenin yazıya bakıp onu anlaması halinde İmam Muhammed'e göre namazın fasit olacağını, Ebu Yusuf'a göre fasit olmayacağını bir görüş belirtmeden belirtmiştir.

İznikî aynı fasılda görüş belirtmeden bir kimsenin sünneti kıldıktan sonra bir şey yemesi halinde sünnetinin fasit olacağı görüşünü belirttikten sonra Ebu Hanife'nin bir kimse namaza durmadan ağızına şeker koysa ve namaza dursa şeker eriyip boğazından geçse dahi namazının fasit olmayacağını belirtmiştir.¹⁹⁶

Müellif cuma namazı faslında namazın bir şehirde tek veya birden fazla cami de kılınması konusunda Ebu Hanife'nin iki görüşü olup bir görüşünde kılınmayacağını, diğer görüşünde ise kılınacağını söylediğini beyan etmiştir. Ebu Yusuf'a göre ise bir şehirde iki

¹⁹¹ **El-Mukaddime** vr. 17a.

¹⁹² **El-Mukaddime** vr. 14b.

¹⁹³ **El-Mukaddime** vr. 19a.

¹⁹⁴ **El-Mukaddime** vr. 8a.

¹⁹⁵ **El-Mukaddime** vr. 12a.

¹⁹⁶ **El-Mukaddime** vr. 13b.

yerde cuma namazı kılınmaz dediğini söylemiştir. İmam Muhammed'e gelince bir şehirde iki yerde cuma namazının kılınmasında sakınca olmadığını belirtip, Şemsü'l-Eimme es-Serahsî'ye göre de kılınabileceğini eklemiştir. Bunları zikrettikten sonra Kadihan *el-Vakiât* eserinde bu ihtilafları belirtip cuma namazını kıldıktan sonra öğle namazı niyetine dört rekât namaz kılmasının gerek olduğunu, isterse ardından iki rekât namaz daha kılınabileceğini belirttiğini söylemiştir.¹⁹⁷

İznkî Şehit faslında kâfirlere karşı savaşta veya buna benzer şehitlik mertebesine ulaşabileceği bir olayda yaralanıp yese, içse, vasiyet etse veya bir gün sonra ölürse Ebu Yusuf'a göre kişinin şehitliği batıl olur. İmam Muhammed'e göre batıl olmaz.¹⁹⁸

3. Mezhep, İctihat ve Taklide Yönelik Tutumları

a. *El-Vikâye*'nin Mezhep, İctihat ve Taklide Yönelik Tutumu

El-Vikâye'de ihtilaflı meselelerin sadece Hanefî mezhebi çerçevesinde, daha doğrusu Ebû Hanîfe ve İmameyn'in görüşleri bağlamında ele alındığı görülmektedir. Üç İmam dışında az da olsa diğer bazı Hanefî fakihlerinin görüşleri zikredilmiştir.

Tâcüşşerîa'nın Ebû Hanîfe ve talebeleri haricinde gerek geç dönem Hanefî fakihlerinin görüşlerine az yer vermesi, gerekse Hanefî olmayan fakihlerin görüşlerine hiç yer vermemesi, fazla ayrıntıya girmemek ve Hanefî mezhebinde o dönemki en muteber görüşleri toplamak amacına hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim müellif, *el-Vikâye*'nin "En sahih görüş ve kavilleri havi"¹⁹⁹ olduğunu belirtirken, aynı yerde metnin Ebû Hanîfe ve talebelerinin görüşlerinden oluştuğuna vurgu yapmaktadır.

b. *Fıkhu'l-Keydânî*'nin Mezhep, İctihat ve Taklide Yönelik Tutumu

Müellif eserin dibacesinde de söylediği gibi konuların rahat anlaşılması için fazla ayrıntılara girmeden özet olarak telif etmiştir.²⁰⁰ Bu sebepten dolayıdır ki, eserde görüş beyan edilmemiştir. Sadece Hanefî mezhebi çerçevesinde konular işlenmiştir.

c. *El-Mukaddime*'nin Mezhep, İctihat ve Taklide Yönelik Tutumu

¹⁹⁷ *El-Mukaddime* vr. 19a.

¹⁹⁸ *El-Mukaddime* vr. 19b.

¹⁹⁹ *El-Vikâye*, vr. 1b.

²⁰⁰ *Fıkhu'l-Keydânî* vr. 6a.

El-Mukaddime'de Hanefî mezhebi çerçevesinde yani Ebu Hanife ve İmameyin'in görüşleri bağlamında ele alınmakla beraber son dönem Hanefî âlimleri de zikredilmiştir.

Müellif konuların daha iyi anlaşılması için sıkça Şafii mezhebine özellikle de İmam Şafî'nin (150/767-ö. 204/820) görüşlerini zikretmiştir. Bununla beraber azda olsa Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Zahirîye mezhebinin kurucusu Ebu Bekir Muhammed b. Davud el-İsfehânî'nin (ö. 270/883) görüşlerine de yer vermiştir.

İznikî yatsı namazının vaktini açıklarken Hanefî mezhebinde semanın kırmızıyla beraber aklıgın dahi gitmesinin lazım olduğunu söylemiştir.²⁰¹

Namazın fasit olması konusunda namaz kılmakta olan kimsenin dışarıdan bakıldığında namaz kılıyor görülmez ise namazının fasit olduğunu söylerken. Hanefî âlimlerinin de bu görüşte olduklarını ilâve etmiştir.²⁰²

C. Eserlerin Ortak ve Farklı Özellikleri

1. Ortak Özellikleri

Müellifler namazın şartlarını sayarken bazı ufak ayrıntılar haricinde hiçbir fark olmadan beyan etmişlerdir. Keydânî namaz hükümlerini nerdeyse hiç açıklama yapmadan sadece sıralamakla yetinmiştir. Ancak Tâcüşşerîa ve İznikî hükümleri sıralamakla yetinmeyip yeri geldikçe bazı açıklamalarda da bulunmuşlardır. Burada dikkati çeken nokta bazı konulara getirdikleri açıklamaların hiçbir farkı olmayıp aynı olmasıdır. Mesela namazın şartlarında setr-i avret açıklanırken aynı ifadeleri kullanmışlardır.

Tâcüşşerîa ve İznikî cemaat faslında namaz nasıl kılınır, imam olacak kimsenin özellikleri neler olmalı, aynı fasılda imama uyan kimse hakkında geniş bilgi vermişler ve son olarak namazı fasit edebilecek durumları ele almışlardır.

Tâcüşşerîa farzların idraki babında bir kimse bağımsız olarak farza başladıktan sonra kılacağı namazın farzına kamet getirilirse namazını bırakacağını belirtir. Aynı konulara İznikî de yeri geldikçe değinmiştir.

Tâcüşşerîa ve İznikî kaza namazlarını beyan ederken aynı noktalara değinmişler ve namazları kaza ederken tertibin önemine vurgu yapmışlar.

Tâcüşşerîa ve İznikî sehiv secdesi konusunda da ortak noktalara değinmişlerdir. Nitekim namaz kılan kimsenin vacipleri terk veya geciktirmesi halinde sehiv secdesi yapmasının vacip olduğunu söylemişlerdir.

²⁰¹ **El-Mukaddime** vr. 11a.

²⁰² **El-Mukaddime** vr. 13 b.

Tâcüşşerîa hastanın namazı babında hasta olan kimsenin ne şekilde namaz kılacağını söylerken, (gözle) ima yaparak namaz kılamayacağını ve bunun İmam Züfer'e muhalif olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde İznikî de ima ile namaz kılma konusuna değinmiş, namaz kılacak kimsenin başını kaldırmaya gücü yetmiyorsa vasiyet edip, benim şu kadar namazım kazaya kaldı diyeceğini söylemiştir.

Tâcüşşerîa ve İznikî tilavet secdesi babında da aynı şeylere değinmişler. Bu konuyla ilgili bazı açıklamalarda bulunmuşlardır.

Tâcüşşerîa seferi babında bu konuyla ilgili genel bilgileri verdikten sonra bir kimsenin üç vatanının olduğundan bahseder. Aslı vatani, ikamet ettiği vatani ve varacağı yer. Aynı şekilde İznikî de bu konuları misallerle ele almış ve bu konularda ilgili kölenin sahibine tabi olacağını da eklemiştir.

Tâcüşşerîa ve Keydânî namazın farzlarını sadece sıralamakla yetinmişler. Müellifler namazın vaciplerini sayarlarken nerdeyse aynı noktalara değinerek beyan etmişlerdir. Keydânî ve İznikî namazın sünnetlerini sıralarken hemen hemen aynı noktalara değinmişlerdir. Ancak bazı farklılıklar olup bunlar eserlerin farklı özellikleri başlığında konuda ele alınmıştır. Her üç müellif de namazı bozan şeyleri sayarken bazı farklılıklar dışında ortak meselelerden söz etmişlerdir.

Eserlerde namazda ortak olarak zikredilen mekruhlar şunlardır: Parmaklarını çıtlatmak, imam mihraptayken cemaatin görmemesi ve sarık üzerine secde etmek.

El-Vikâye ve Fıkhu'l-Keydânî'de Zikredilen Mekruhlar: Boynunu sağına ve soluna çevirmesi, gerinmek, secde etmek için küçük taşları silmek, secdede dirseklerini yere koyması, alındaki toprağı silmek ve ayetleri saymak.

Fıkhu'l-Keydânî ve el-Mukaddime'de Zikredilen Mekruhlar: Elbisesini çekmek, secdeye giderken ilk önce ellerini yere koymak, süreleri sırayla okumamak, iki süreyi cem edip ortasında süre bırakmak, iki rekâta aynı süreyi tekrarlamak ve arasında bir süre olduğu halde bir ayetten diğer bir ayete geçmek.

El-Vikâye ve el-Mukaddime'de Zikredilen Mekruhlar: Saçını dökmek ve örmek, namazda elini beline koymak, önünde, yanlarında ve üzerinde bir canlının resmi olması, elbisede veya döşekte bir canlının resmi olması, başı açıkken namaz kılmak, rahatlamak için çalışırken ve uyurken giydiği elbiseyle namaz kılmak, oturup konuşan birinin

arkasında namaz kılmak, camideki imama uyan hanımlar hariç dışarıda hanımların tek erkek imama uyması, akşam namazından önce nafîle namazı kılmak ve gündüzün nafîle namazları bir selamla dört rekâttan fazla kılmak.

2. Farklı Özellikleri

Bu başlık altında genel girişin ardından söz konusu eserler temel alınarak namazın şartları, farzları, vacipleri, sünnetleri, müstehapları, mekruhları, mubahları ve namazı bozanlar konusundaki farklılıklar ortaya konulacaktır.

Tâcüşşerîa *el-Vikâye* adlı eserinde, diğer eserler olan *el-Mukaddime* ve *Fıkhu'l-Keydânî*'den farklı olarak namaz konusuna namazın vakitleriyle başlamıştır. Sonra namaz kılınması mekruh olan vakitleri ele almış ve ezan babını muhtasar biçimde beyan etmiştir. Konuları anlatırken delillere de yer vermiştir.

Keydânî eserinde sadece namazın dışındaki ve içindeki hükümleri beyan etmesi hasebiyle ilk olarak hükümleri belirtmiş ve onların derecelerini açıklamıştır.

Fıkhu'l-Keydânî'yi incelediğimiz diğer eserlerden farklı kılan husus onun namazla ilgili konuları ve hükümleri genel olarak ele alıp beyan etmesidir. Mesela sünnet babında vakit namazların sünnetleri dâhil olmak üzere cenaze ve cuma namazlarının da sünnetlerini açıklamıştır. *El-Vikâye* ve *el-Mukaddime*'de cenaze ve cuma namazları için müstakil bir başlık açılmıştır.

İznikî *el-Mukaddime*'de namaz konusunu temizlik, teyemmüm, kadın halleri, gusül almak, abdestin farzları, sünnetleri ve müstahapları, mestin ve suyun hükmü gibi konuları ele almış ve Hanefî mezhebinde muteber âlimlerin görüşleriyle beraber beyan etmiştir.

Tâcüşşerîa cemaat faslında cemaat ile namaz kılmanın sünnet-i müekkede olduğunu söylerken, İznikî bunun farz-ı kifaye olduğunu belirttikten sonra Tahâvî, Kerhî, Davud b.İsfehânî gibi âlimlerin onu farz-ı ayın olarak kabul ettiğini de eklemiştir.

a. Namazın Şartlarındaki Farklılıklar

Müellifler namazın şartlarını sayarlarken Tâcüşşerîa'nın namaz vaktini namazın şartı olarak saymadığı göze çarpmaktadır. Fakat müellif *Kitabu's-Salât* konusunun başında ayrıntılı olarak bu konuyu ele aldığı için burada tekrarlama ihtiyacını duymamış olabilir.

Aynı şekilde İznikî de eserinde *Kitabu's-Salât* konusunun başında temizlikten bahsettiği için namazın şartlarını sayarken hadesten taharet şartını belirtmemiştir.

Keydânî eserinde sadece namazın şartlarını saymakla yetinirken, diğer müellifler hem şartları saymışlar hem de her bir şartın üzerinde durarak gerekli yerlerde açıklamada bulunmuşlardır. İznikî kıblenin yönünü konusunu açıklarken bazı teknik yöntemlere de yer vermiş ve kendi memleketi olan İznik'de Kıblenin nasıl bulunacağını belirtmiştir.

b. Namazın Farzlarındaki Farklılıklar

Müellifler namazın farzlarını sayarlarken Keydânî farzların içersine tertibi de eklemiştir. Tâcüşşerîa ve Keydânî namazın şartlarını sadece saymış İznikî ise âdeti üzere hepsini birer birer açıklamıştır. Müellif iftitah tekbirini açıklarken “الله اكبر” demenin en iyi olduğunu söyledikten sonra “الله رحمن”, “الله اعظم” ve buna benzer farklı lafızları kullanılmasında bir sakınca olmadığını söylemiştir. Aynı açıklamayı Tâcüşşerîa namazın içindeki vacipleri sayarken zikretmiştir. Müellif Ebu Hanife'ye dayanarak “الله اكبر” lafzının yerine Farsça bir lafız kullanılabileceğini de eklemiştir.

c. Namazın Vaciplerindeki Farklılıklar

Eserler arasında namazın vacipleri konusunda göze çarpan farklılıklar olmamakla beraber *Fıkhul-Keydânî*'de konuların umum ve husus olarak ele alınması hasebiyle, hem imam hem de muktedi (namazda imama uyan kimse) için diğer müelliflerden farklı bilgiler verilmiştir.

Müellif eserini fazla uzatmamak için cenaze, cuma ve bayram namazları için müstakil bir başlık açmadan yeri geldikçe onların hükümlerinden de bahsetmiştir.

d. Namazın Sünnetlerindeki Farklılıklar

Namazın sünnetlerine gelince *Fıkhul-Keydânî*'nin umum ve husus ayrımı yine fark edilmektedir. Bunun haricinde *el-Mukaddime* ile birlikte tespit edilen sünnetler neredeyse aynıdır.

Ancak *Fıkhul-Keydânî*'de olup *el-Mukaddime*'de olmayan üç tane sünnet göze çarpmaktadır. Onlar şöyle sıralanabilir: “Namazdan çıkarken sağına ve soluna selam vermek, imamın tekbiriyle beraber muktedinin de tekbir getirmesi ve Euzu Besmeleyi hafi olarak çekmek.”

El-Mukaddime'de olup *Fıkhü'l-Keydânî*'de olmayan sünnetlerden biri “Namazın içersindeki tekbirleri cemaat halinde de olsa söylemektir.” *Fıkhü'l-Keydânî*'de son oturuşta teşehhütten sonra namaz kılan kimsenin kendisi ve müminler için dua eder denilirken, *el-Mukaddime*'de Hz. Peygamber'den rivayet olunmuş dualardan okumak fakat okuduğu dua ettehiyatü'den uzun olmayacak şeklinde bir sınırlandırma getirilmiştir. Aynı şekilde *el-Vikâye*'de bu konuda namaz kılan kimsenin Allah'tan isteyebileceği şeyleri duada ifade edebileceğini söylemiştir.

Tâcüşşerîfa diğer müelliflerden farklı olarak “Kıraat ve Cemaat” fasıllarını açmış olup bu konular dâhilindeki hükümleri belirtmiştir. *El-Vikâye*'nin mukayese yaptığımız diğer eserlerden farkı, söz konusu eserde namazın içersindeki hükümlerin sırasına göre değil, namaz kılınış sırasına göre fasıllar halinde beyan edilmiş olmasıdır. Bundan dolayıdır ki, fasıllarda tespit ettiğimiz hükümler ve açıklamaların benzerleri diğer eserlerde farklı baplarda ve fasıllarda zikredilmiştir.

e. Namazın Müstehaplarındaki Farklılıklar

Fıkhü'l-Keydânî müstehap konusunu *el-Mukaddime*'ye nazaran geniş ele almıştır. Aynı şekilde Keydânî umum ve husus ayrımını burada da sürdürmüştür.

Müstehap konusunda dikkat çeken bazı noktaları belirtelim. *El-Mukaddime*'de secde ederken dizleri ellerden önce yere koymak sünnet olarak belirtilirken, *Fıkhü'l-Keydânî*'de aynı hususa müstehaplar içersinde yer verilmiştir.

El-Vikâye'de teşehhütte parmak kaldırmanın iyi olmadığını kaydedilirken, *Fıkhü'l-Keydânî*'de bu haram olarak belirtilmiştir. *El-Mukaddime*'de ise *el-Vikâye*'de iyi olmadığı kaydının olduğu belirtilmekle beraber müstehaplar içersinde sıralanmıştır. Hucendî (1297/1880) hayatını anlatırken zamanının Maveraunnehir âlimlerini eleştirmiş ve yukarıda belirttiğimiz farklılıklara değinerek şöyle demiştir:

“Müslüman, Hanefî mezhebinde olan kimsedir, diğer mezheplerde olanlar hataya düşmüş, hak olandan uzaklaşmıştır. Bu inanç ve kanatın sonucu olarak da “namazda, teşehhüd okurken işaret parmağı ile işaret etmeye” haram diyorduk; çünkü Keydânî'nin fıkıh kitabında, “Hadisçiler gibi, tahiyyat okurken parmak ile işarette bulunmak haramlar arasındadır,” diye yazıyordu. Buralarda meşhur olan Mes'ûdî'nin kitabında da bu konu şöyle idi: “İşaret parmağıyla işarette bulunmak öncekiler zamanında sünnet idi, bunu Şiîler

ve Rafizîler uyguladılar, bu sebeple Ehl-i sünnet'in sonradan gelenleri bunu terk ettiler, dolayısıyla uygulamadan kalktı (mensuh oldu)" Bazı kitaplarda da "Fetva'nın bu açıklamaya göre verileceği" yazdığından biz işareti yasaklıyorduk. Bunun sonucu olarak Hanefî olmayanın müslüman da olmadığını, Hanefî mezhebinden başkasıyla amel etmenin caiz olmadığını zannediyorduk. Çünkü zamanında Buhâra müftüsü olan Allâme Şemsüddîn Muhammed Kuhistânî, *el-Vikâye* muhtasarına yazdığı şerhinde şöyle diyordu:

"Mezhebde kabul gören kurala göre Ebu Hanife'den başka sahâbe veya tâbi'undan hiçbiri taklid edilmez. Muhammed Pârsâ'nın *el-Fusûlü's-Sitte* isimli kitabında kaydettiğine göre Hz. İsa indiği zaman Ebu Hanife'nin mezhebine göre hükmedecek."²⁰³

Tâcüşşerfa yukarıda da söylediğimiz gibi eserinde namazın hükümlerinin sırasına göre değil de, rükünlerinin sırasını takip etmiştir. Bundan dolayı müstehapları saymanın yerine namazda abdestin bozulması ve teşehütten sonra namazı bozan şeyler bağlamındaki konuları ele almıştır.

f. Namazı Bozan Şeylerdeki Farklılıklar

Eserler namazı bozan şeylerden bahsederken hemen hemen aynı şeyleri zikretmişlerdir. Ancak *el-Mukaddime*'de beyan edilen kıraat da imamın takılmasıyla ilgili konu *el-Vikâye*'de zikredilmemiştir. *Fıkhü'l-Keydânî*'de namazda gülmek ve sebepsiz olarak bir farzı terk etmek sıralanmıştır. *El-Vikâye* ilk önce namazı bozanları, sonra da namazı bozmayanları saymıştır. *El-Mukaddime*'de namazı bozanları kaydetmekle beraber yeri geldikçe bozmayanlardan da bahsetmiştir. *Fıkhü'l-Keydânî* ise sadece namazı bozan şeyleri saymakla yetinmiştir.

Fıkhü'l-Keydânî'nin diğer bir farkı namazın içersindeki haramları zikretmesidir.

El-Vikâye namazın içersindeki vacipleri sayarken bismelenin ve Fatiha'dan sonra "Âmîn" ifadesinin cehri söylenmemesinin gerekli olduğunu söylerken, *Fıkhü'l-Keydânî* bunun cehri söylenmesinin haram olduğunu söyler. *El-Mukaddime*'de ise sünnet olarak sayılmıştır.

Fıkhü'l-Keydânî namazda ayaklarını dik tutarak üzerine oturmasının ve namaz kılarken yukarıya bakmanın haram olduğunu söylerken, *el-Vikâye* ve *el-Mukaddime*'de mekruh olduğu belirtilmiştir.

²⁰³ Karaman a.g.e. s. 62.

Fıkhü'l-Keydânî'de imamın namazı uzatmasının mekruh olduğu kaydedilir. *El-Mukaddime*'de cemaata zor gelecek şekilde uzatmasının haram ve küfür olduğunu söylediklerini belirtmiştir.

g. Namazın Mekruhlarındaki Farklılıklar

Tâcüşşerîa namazı bozan şeylerle namazın mekruhlarını aynı bapta zikrederken Keydânî ve İznikî namazın mekruhlarını müstakil bapta beyan etmişlerdir. Ayrıca İznikî bu bapta sadece kıratıda mekruh ve fasit olan şeyleri de ele almıştır. Müellifler bu konuyu uzunca ele almışlar. Burada farklılıklarının çok olması hasebiyle bu konu eserlerin ortak özellikleri başlığı altında, ortak olarak saydıkları mekruhlar kısmında açıklanmıştır.

h. Namazın Mubahlarındaki Farklılıklar

Fıkhü'l-Keydânî haricinde diğer eserlerin hiç birisi namazın mubahlarını bap veya fasıl olarak ele almamışlardır. *El-Vikâye*'de mekruh olarak zikredilen namazda yılan veya akrep öldürme, *Fıkhü'l-Keydânî*'de mubah olarak geçmektedir. Aynı şekilde *el-Mukaddime*'de mekruh olarak sayılan, bir sürenin sonu ilk rekâta diğer bir sürenin ahirini ikinci rekâta okumak ve nafil namazlarda bir süreyi tekrarlamak, *Fıkhü'l-Keydânî*'de mubah olarak belirtilmektedir.

Tâcüşşerîa vitir ve nafil namazlardan ayrıntı olarak bahsederken, İznikî vitir ve nafil namazlar için başlık açmayıp yeri geldikçe kısaca değinmiştir. Bunun yerine müellif cami hükmünü ve namaz kılan kimselere aşikâr olması için bazı meselelere değinmiştir. Daha sonra Tâcüşşerîa güneş ve ay tutulması halinde kılınacak olan namazlardan söz açarak kısaca anlatırken İznikî bu konuyu eserine hiç almamıştır.

Tâcüşşerîa cuma ve bayram namazları için ayrı baplar açarken İznikî bu iki namazı aynı bapta ele almış ve bayram namazından kısaca bahsederek cuma namazı için aranan şartların bayram namazları için de geçerli olduğunu söylemekle yetinmiştir. Müellifler cuma namazı için vacip olanları sayarlarken; Tâcüşşerîa namazı kılacak olan kimsenin hür, akıl sahibi ve buluğa ermiş olacağını şart koşmuş, İznikî bunları şart koşmamış fakat hutbe okumanın vacip olduğunu eklemiştir. Tâcüşşerîa, cuma namazı kendisine vacip olmayan bir kimse namazı kılsa farzı eda edeceğini söylerken İznikî böyle durumda kıldığı cuma namazının öğle namazı yerine geçeceğini söylemiştir. Cuma namazının şehirde ve cemaatle kılınmasının şart olduğunu söylemişler ve bu konuyla ilgili farklı misaller vererek

beyan etmişlerdir. Tâcüşşerîa cuma namazı vaktinde cemaat ile öğle namazının kılınmasının mekruh olduğunu belirtmiştir. Yine Tâcüşşerîa bayram namazını da geniş olarak ele almış ve namazın hangi vakitte kılınacağını ve nasıl kılınacağı konusunu beyan etmiştir.

Tâcüşşerîa korku namazı için müstakil bir bap açarak muhtasar bir biçimde anlatırken İznikî bu konuya da değinmemiştir.

Tâcüşşerîa cenaze namazı ve şehit için ayrı baplar açarken İznikî cenaze namazı babı dâhilinde şehit konusunu da işlemiştir. Müellif iki konuyu aynı bapta işlemesine rağmen her bir noktanın ayrıntılarını misaller vererek açıklamıştır. Son olarak namaz dualarını Türkçeleriyle birlikte eserine almıştır. Tâcüşşerîa bu konularda fazla ayrıntıya girmeden muhtasar bir şekilde beyan etmiştir.

Yine diğer iki eserde yer almayan Kâbe'de farz ve nâfile namazları kılmak konusunu kısaca beyan etmiştir.

SONUÇ

Tez konusu olarak seçip incelediğimiz eserlerin üzerinde tespit edebildiğimiz kadaryla pek çok müstakil çalışma mevcut olup, ayrıca yüksek lisans ve doktora tezleri de yapılmıştır. Bu çalışmalarda müelliflerin hayatları, yaşadıkları dönemin dini, siyasi durumları ve eserleri farklı açılardan ele alınmıştır.

Bu tez de konu olarak iki ilmihal ve Hanefilerde muteber bir fıkıh kitabı seçilerek bunların “Namaz Bahsleri” incelenmesi ve belli yönlerden mukayeseler yapılması hedeflenmiştir.

Öncelikle uzun anlatımlı kitapların yerine muhtasarların önem kazandığı bir dönemde yazılmış olan ve bu tezde ele alınan eserlerin farklı bir anlatış biçimleri vardır. Bu cümleden olarak Tâcüşşerîa eserinde namazın hükümlerini sıralarken ihtiyaç olduğunu düşündüğü konuları misâller vererek muhtasar biçimde açıklamış önemli olarak görmediği konuları ise kısaca anlatıp geçmiştir.

İznikî eserinde her bir konuyu ilk önce sıralamış, sonra hepsini teker teker uzun uzadıya anlatmıştır. Bazen konu ile doğrudan alakalı olmayan meselelere de geniş bir şekilde yer vermiştir. Önemli gördüğü konuların üzerinde durmuş ve konuyu birçok örnek vererek beyan etmiştir.

Keydânî diğer eserlerden farklı olarak eserinde sadece konuları sıralamış, geniş açıklamalara yer vermemiştir. Müellif konuları fıkıhın teklifi hüküm hiyerarşisine göre yani farz, vacip, sünnet, mübah, haram ve mekruh şeklinde tasnif ederek ele almıştır.

Öte yandan bu araştırmada inceleme konusu yapılan eserler, müelliflerin Hanefî âlimi olması hasebiyle Hanefî mezhebi çerçevesinde kaleme alınmıştır. Bu sebepten diğer Hanefî âlimlerine nazaran mezhebin kurucuları Ebu Hanife, İmam Muhammed ve Ebu Yusuf’un görüşleri daha çok ön planda olmuştur.

Tâcüşşerîa *el-Vikâye*’nin dibacesinde söylediği gibi mezhebin muteber sayılan görüşlerini eserinde toplamıştır. Bu nedenle Hanefî mezhebinin üç imamına ait görüşlere

daha ziyade yer vermiştir. Açık olarak söylemese de üstü kapalı bir şekilde İmam Şâfiî'nin görüşlerine zıt görüşler beyan etmiştir. Ayrıca İmam Züfer'in görüşlerini de zikretmiştir.

İznikî *el-Mukaddime*'sinde başta Ebu Hanife, İmam Muhammed ve Ebu Yusuf olmak üzere diğer Hanefî âlimlerinin görüşlerine de pek çok yerde yer vermiştir. Özellikle bunlardan Kerhî, Tahâvî, Kadîhân ve Serahsî zikredilebilir. Ayrıca sadece Hanefî mezhebi âlimleriyle yetinmeyip İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Ebu Süleyman Dâvud b. Ali gibi diğer mezhep imamlarının görüşlerini de yer yer kaydetmiştir.

Keydânî eserinde açık bir şekilde delillere yer vermemiştir. Ancak kendisi bir Hanefî mezhebi âlimi olması hasebiyle üstü kapalı olsa da Ebu Hanife, İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'un görüşlerini benimsemiştir. Müellifle ilgili dikkat çeken başka bir nokta da onun yaşadığı zamanın âlimlerinin görüşlerini kayıtsız şartsız benimsemiş olmasıdır.

Eserlerin tarihine ve ortak özelliklerine bakıldığında aralarında etkileşmenin olduğu kaçınılmazdır. Namazın farzlarını ve vaciplerini dikkate almadığımız takdirde de sonuç aynıdır. Kaldı ki, bu üç eser'de Hanefî mezhebine göre telif edilmiştir. Konuları ele alış biçimine bakıldığında *el-Mukaddime*'nin *el-Vikâye*'den etkilendiği açıkça görülmektedir. *Fıkhu'l-Keydânî* her ne kadar kendine has bir metotla telif edilse de bazı ifadelerin *el-Vikâye*'dekilerle örtüştüğü görülmektedir. *Fıkhu'l-Keydânî* ile *el-Mukaddime*'nin de ortak ifadeleri bulunmaktadır. *El-Mukaddime*'nin sonradan kaleme alınması hasebiyle diüerlerine göre diğer eserlerden daha çok faydalandığı söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdürreşid el-Buhârî, Tahir b. Ahmed, **Hulâsetü'l-Fetâvâ**, Süleymaniye Ktp, Şehid Ali Paşa nr. 1022.
- Akkus, Süleyman, Kùltürlerin Bulusma Noktasında Uluslararası İznik Sempozyumu Üzerine, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi**, XII 251-263, Sakarya, 2005.
- Ali el-Kârî, **Fethu Bâbi'l-Înâye** C. I, Kazan, 1320.
- Ateş Ahmed, "Muhyiddin Arabî", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. VIII, 553-554, İstanbul, 2003.
- Bağdâdî, İsmail Paşa, **Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin Âsâru'l-Musannifin**, I-II, 3 b., İstanbul, 1995.
- Baktır, Mustafa, "İbn Melek", **DİA**, XX, İstanbul, 1999.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, **Sahihu'l-Buhârî**, (thk, Mustafa Dibe'l-Beğâ), Dâr İbn Kesîr Yayınları, Beyrut, 1987.
- Cici, Recep, **Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları**, İstanbul, 1994.
- Çetin, Osman, **Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1992.
- Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2003.
- Ebu Ahmedzade, **Tercüme-i Fıkhu'l-Keydânî**, Süleymaniye Ktp, nr. 1045.
- El-Buhârî, İbrahim b. Mir Derviş, **Şerhu Fıkhu'l-Keydânî**, Süleymaniye Ktp, Çelebi Abdullah nr. 111.
- El-Fenârî, **Şerhu Fıkhu'l-Keydânî**, Süleymaniye Ktp, Darülmünevi nr. 512.

- El-Kudûrî, Ebi'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer el-Hanefî el-Bağdâdî, **Muhtasaru'l-Kudûrî**, Dârü'l-Kutub el-İlmiyye Yayınları, Beyrut, 1997.
- Erdeoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2005.
- Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed Ebi Sehl el-Buhârî, **el-Mebsût**, Dârü'l-Kutub el-İlmiyye Yayınları, Beyrut, 2009.
- Ferişteoğlu, İbn Melek, **Şerhu'l-Vikâye**, Süleymaniye Ktp., H.Halit, nr. 98.
- Bozkurt, Ramazan, **Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları ve Problemleri**, (basılmamış yüksek lisans tezi) Konya, 2006.
- Hafîdu't-Taftazânî, Ahmed b. Yahya, **Haşiye alâ Şerhi'l-Vikâye li Sadrişşerîa**, Süleymaniye Ktp., Kadızade Mehmed, nr. 131.
- İbn Kemal Paşa, **el-İzâh ve'l-İslâh**, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 446.
- İbn Kutluboğa, Zeynüddîn Ebu'l-Adl Kâsım, **Tacü't-Terâcim fî Tabakâti'l-Hanefiyye**, (thk. İbrahim Salih) Beyrut, 1412/1992.
- İbn Melek, **Şerhu'l-Vikâye**, Süleymaniye Ktp. H.Halit, nr. 98.
- İbnü's-Şihne, **Ğureru'l-Ahkâm**, İstanbul, 1317.
- Keydânî, Lütfullah En-Nesefî **Fıkhu'l-Keydânî** (Türkmenistan baskısı).
- Kallek, Cengiz, "Hidâye", **DİA**, İstanbul, 1998.
- Kamil, Kepecioğlu, **Bursa Kütüğü**, Bursa, 2009.
- Kara Hoca, Alâeddin Ali b. Esved, **el-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye**, Süleymaniye Ktp., Carullah, nr.765,766.
- Karahisârî, Ali b. Ömer, **Şerhu'l-Vikâye**, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. nr. 590.
- Karaman , Hayreddin, **İki Din Mazlumunu**, İz Yayınları, İstanbul, 2010.
- Karaman, Hayreddin, **Günlük Haytımızda Helaller ve Haramlar**, İz Yayınları, İstanbul, 2002.
- Karaman, Hayreddin, **İslam Hukuk Tarihi**, İz Yayınları, İstanbul, 1999.
- Karaman, Hayreddin, **İslam'ın Işığında Günün Meseleleri**, C. I-III, Yeni Safak Yayınları, İstanbul, 1996.

- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh, **Keşfu'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Funûn**, C. I-II, İstanbul, 1364/1945.
- Kehhâle, Ömer Rıza, **Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye**, C. I-XV, Beyrut, 1376/1957.
- Kelpetin, Hatice, "İlmihal", **DİA**, XXII, İstanbul, 2003.
- Kuhistanî, **Câmiu'l-Mebânî li Mesaili Fıkhî'l-Keydânî**, Süleymaniye ktp, Ayasofya nr. 1167.
- Kuhistânî, Şemsüddin el-Horasânî, **Câmiu'r-Rumûz Şerhu'n-Nükâye Muhtasari'l-Vikâye**, C. I-II, İstanbul, 1291.
- Kureşî, Abdülkâdir, **el-Cevâhiru'l-Mudîyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye**, (thk. Abdulfettâh el-Hılv) C. I-V, 2, b, Riyad, 1413/1993.
- Leknevî, Abdülhay, **el-Fevâidü'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye**, Beyrut, 1418/1998.
- Leknevî, Abdülhay, **Umdetü'r-Rivâye fi Halli Şerhi'l-Vikâye**, C. I-IV, Delhi, 1327.
- Mecdi Muhammed Efendî, **Şekâiku'n-Nu'maniyye ve Zeyli Hadâiku'ş-Şekâik**, Dâru'd-Da've Yayınları, İstanbul, 1989.
- Mevsili, Abdullah b. Muhammed b. Mevdûdî el-Hanefî, **el-İhtiyâr**, Çağrı Yayınları, 1996.
- Musannifek, Ali b. Muhyiddin eş-Şahrudî, **Şerhu'l-Vikâye**, Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 427.
- Muslim, Muslim, b. el-Heccac Ebu'l-Hsan el-Kuşeyrî en-Nisâburî, **Sehîhu'l-Muslim**, (tah, Muhammed Fuad Abdülbakî) Dâr Ahyau't-Turasi'l-Arabî Yayınları, Beyrut, 1412.
- Nasrullayev Nimetullah "Lütfullah En-Nesefî'nin **Fıkhü'l-Keydânî** Eseri ve Onun İslam Fıkıhındaki Yeri" Uluslar Arası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu isimli sunumu. İstanbul, 2009.
- Orazov Orazsahat, **Burhânuşşerîa, Hayatı ve Eserleri** (basılmamış tez), Bursa, 2001.
- Öngören, Reşat, "Kutbüddin İznikî" **DİA**, XXVI, İstanbul, 2003.

- Özel, Ahmed, “Hanefi Mezhebi”, **DİA**, İstanbul, 1997.
- Özel, Ahmed, **Hanefi Fıkıh Âlimleri**, Ankara, 1990.
- Sadruşşerîa, **Şerhu'l-Vikâye**, I. 105, (thk. Dr. Salah Muhammed Ebu'l-Hac) el-Varrak Yayınları, Umman, 2006.
- Sadruşşerîa, Ubeydullah b. Mesud, **Muhtasaru'l-Vikâye fi Mesâili'l-Hidâye**, nşr. Muhammedcan, Şerifcan Kerim ve Hasancan Kerim, Kazan, 1910.
- Şurunbulâli, Ebü'l-İhlas Hasan b. Ammâr b. Ali b. El-Vefâî, **Gunyetu Zevi'l-Erhâm**, C. I, İstanbul, 1301.
- Şurunbulâli, Ebü'l-İhlas Hasan b. Ammâr b. Ali b. El-Vefâî, **Merâkî'l-Fellâh**, 235, Kahire, 1321.
- Tâcüşşerîa **El-Vikâye**, İstanbul Müftülük Ktp, nr. 300.
- Tâcüşşerîa, Ömer b. Ahmed, **Nihâyetü'l-Kifâye li Dirâyeti'l-Hidâye**, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 826.
- Tarablûsî, Alâeddin, **el-İstiğnâ fi Şerhi'l-Vikâye**, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1889.
- Taşköprüzade, Ahmed b. Mustafa, **eş-Şekâiku'n-Nu'maniyye**, (thk. Ahmed Subhi Furat) İstanbul, 1405/1985.
- Temimî, Takıyyüddin b. Abdi'l-Kadir, **et-Tabakâtü's-Seniyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye**, C. I-IV, Riyad, 1983.
- Üstünova, Kerime, **Kutbe'd-Dîn İznikî Mukaddime**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2003.
- Yavuz, Yusuf Sevki, “Amentü Serhi”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı, C. III, İstanbul, 1991.
- Zirikli, Hayruddin, **el-A'lâm Kâmusü Terâcim li Eşhuri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l Arab ve'l-Mütarribîn ve'l-Müsteşrikîn**, C. I-X, Kahire, 1954-1959.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Abdulmecid	Sahatmammedov	
Doğum Yeri ve Yılı	Türkmenistan (Aşkabat)	1986	
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Arapça orta, Rusça orta,		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise,	1993	2002	Devlet okulu No 9
Lisans	2002	2007	Mahtumkulu Üniversitesi
Yüksek Lisans	2009		Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.			
2.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	mejit2008@hotmail.com		
Tarih	05/08/2011		
İmza			
Adı Soyadı	Abdulmecid Sahatmammedov		